

Ter herinnering aan... kleine monumenten in Apeldoorn

Jantine Heiner
Hans Hilkemeijer
Ans Kelderman

STICHTING APELDOORNSSE MONUMENTEN

Ter herinnering aan...
kleine monumenten in Apeldoorn

Jantine Heiner
Hans Hilgemeijer
Ans Kelderman

INHOUDSOPGAVE

	pagina
VOORWOORD	6
INLEIDING	8
VERANTWOORDING	10
KLEINE MONUMENTEN	11
Amersfoortseweg 195, Nieuw Milligen <i>Zwerfkei als gevelsteen in woning Rabbit Hill</i>	11
Amersfoortseweg hoek Turfweg, Nieuw Milligen <i>Obelisk barakkenkamp Milligen</i>	13
Aquamarijnstraat 64 <i>Pomp van de Oude Armenhuizen</i>	15
Arnhemseweg 13A <i>Monument ter herinnering aan de Johanneskerk</i>	17
Asselsestraat 323 e.v. <i>Gedenktegels Stichting Pelita</i>	19
Beekstraat 14 <i>Gedenkstenen Leger des Heils</i>	21
Burg. Tutein Noltheniuslaan 34 <i>Geklonken hekken van de firma Versteeg</i>	23
Emmaplein <i>Wilhelminafontein</i>	27
Engelanderholt, Beekbergen <i>Zwerfkei op Het Herenhul</i>	29
Freule Hartsenplein, Beekbergen <i>Beeld van freule H.S. Hartsen</i>	31
Gen. Van Heutszlaan <i>Herdenkingseik prinses Juliana en prins Bernhard</i>	33
Hoofdstraat 171 <i>Gedenksteen en portretkop van professor W.C. Röntgen</i>	35

Copyright:

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd door middel van druk, film, fotokopie of welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de samenstellers.

Hoog Buurloseweg/Van Golsteinlaan, Ugchelen <i>Herinneringen aan de Oranjebond van Orde</i>	37	Verzetsstrijderspark en Vlijtseweg <i>Gedenksteen papiermolen, kollerstenen en villa Marialust</i>	77
Kanaal Noord 450, Beemte <i>Hoeve De papegaai</i>	43	Westenenkerpark <i>Bank ter herinnering aan T. Gerdes Oosterbeek</i>	83
Kayersdijk 122 <i>Bank ter herinnering aan omgekomen kweekvisrijders</i>	47	Wilhelminapark <i>Wilhelminalinde met hekwark</i>	87
Korenaar, Beemte <i>Buurtpomp</i>	49	Wilhelminapark <i>Bank ter herinnering aan burgemeester H.P.J. Tutein Nolthenius</i>	89
Laan van Westenenk 45 <i>Gedenksteen De Moole De Eendragt 1772</i>	51	J.C. Wilsaan 21 <i>Natuurpark Berg en Bos</i>	93
Loolaan 346 <i>Bronzen plaat ter herinnering aan J.J. Oltmans</i>	53	Woudhuizereallee <i>Bronzen plaat ter herinnering aan dominee A.S. Talma</i>	97
Loolaan 556 <i>Marmeren gedenkplaat ter herinnering aan de Varus-slag</i>	55	Zutphensestraat, De Kar <i>Grenspaal nummer 11 van Hoge Heerlijkheid Het Loo</i>	99
Mecklenburglaan 20 <i>Eerste stenen op landgoed De Veenkamp</i>	59	Zwanenweg 16-18 <i>Gedenksteen ter herinnering aan A. van Brero</i>	101
Molenallee 10, Loenen <i>Gevelsteen in boerderij Het Turfhekke</i>	61	LITERATUUR	104
Oranjepark <i>Bank ter herinnering aan H.C. van der Houven van Oordt</i>	62	COLOFON	105
Planetenlaan 29 <i>Gedenksteen 100.000ste inwoner van Apeldoorn</i>	65	PLATTEGRONDEN met paginanummer monumenten	106
Prins Hendrikplein <i>Herdenkingsboom prins Willem van Oranje, met hekwark</i>	67		
Radioweg, Radio Kootwijk <i>Herinneringen aan de radio-telefoonverbinding tussen Nederland en Nederlands-Indië</i>	69		
Reuweg, Loenen <i>Gevelsteen in boerderij 't Havekesgoed</i>	71		
Soerenseweg/Badhuisweg <i>Steen van Rapakiwi</i>	73		
Verzetsstrijderspark <i>Bank ter herinnering aan M. van Wijhe</i>	75		

VOORWOORD

Schatgravers,

Verborgen in onze stad bevinden zich kleinoden uit het verleden. De Werkgroep Kleine Monumenten van de Stichting Apeldoornse Monumenten is op zoek gegaan en heeft een groot aantal gevonden en verzameld in dit boekwerk.

Bijzonder omdat ze soms zo dichtbij zijn en je je niet hebt gerealiseerd welke historie erachter schuilgaat. Bijzonder ook omdat ze zijn gevonden in zowel het stedelijk gebied als in de dorpen; vaak gaan ze over arm en rijk, over eenvoud en wetenschap en natuurlijk ook over onze banden met het koningshuis.

Kortom, in deze kleine monumenten leest en leert u over de geschiedenis van ons Apeldoorn.

Boeiend omdat met die kennis je je omgeving anders waardeert.

Complimenten voor dit initiatief en de wijze waarop deze kleine schatten voor ons zijn blootgelegd. Het getuigt van een bijzondere band van de onderzoekers met onze stad en haar dorpen. Op deze manier leren zij ons nog meer waardering te krijgen voor Apeldoorn en haar geschiedenis, die toch rijker is dan menig een denkt.

*Marja A.J. van der Tas,
wethouder Monumenten*

Toen in 1994 de Werkgroep Kleine Monumenten werd opgericht, heeft de Stichting Apeldoornse Monumenten niet kunnen vermoeden dat dit zes jaar later zou leiden tot de uitgave van een interessante publicatie van markante herinneringen aan bijzondere gebeurtenissen uit het Apeldoornse verleden.

De leden van de werkgroep zochten naar objecten waaraan een speciale geschiedenis is verbonden. Daarover zou dan in ons SAM-nieuws kunnen worden gepubliceerd. Dat is ook wel gebeurd, maar geleidelijk aan nam het speuren naar gedenkwaardige kleine monumenten met een eigen historie zo'n vlucht, dat de werkgroep over een hele documentatie beschikt van het Apeldoornse 'straatmeubilair', zoals gedenksteden, gedenkbanken, hekwerken, plaquettes, gevelstenen, mozaïeken, gedenktegels, grafmonumenten, grenspaaltjes, zuilen e.d., meestal geplaatst in de openbare ruimte en daardoor voor iedereen toegankelijk. Maar dan moet de geïnteresseerde monumentenliefhebber ook weten waar de objecten zich bevinden en waaraan ze ons herinneren.

En dat wordt in dit boek uit de doeken gedaan. Het is een selectie geworden van bijzondere monumenten met hun vaak boeiende historie. Het gaat over de geschiedkundige gebeurtenissen erachter, die we soms maar ten dele of helemaal niet kennen, zoals bijvoorbeeld de betekenis van de 'Gedenktegel Stichting Pelita', de 'Steen van Rapakiwi' en de 'Van der Huchtbank'.

De auteurs hebben met veel speurzin en doorzettingsvermogen de kleine monumenten opgespoord en beschreven. Het resultaat is een heel lezenswaardig boek geworden. Wij zijn Jantine Heiner, Ans Kelderman, Hans Hilkemeijer, en niet te vergeten Nico Heiner, die praktisch alle foto's maakte, dan ook dankbaar voor hun inzet bij het totstandkomen van deze schat aan 'kleine' wetenswaardigheden. Als bestuur van de Stichting Apeldoornse Monumenten zijn wij ook de gemeente Apeldoorn zeer erkentelijk voor haar financiële bijdrage, waardoor de uitgave van dit boek mogelijk is gemaakt.

We hopen dat in de toekomst nog meer kleine monumenten ontdekt zullen worden en wensen de leden van de Werkgroep daarmee veel succes en voldoening. We houden ons ook aanbevolen voor suggesties en informatie van lezers.

*Nico de Boer,
voorzitter Stichting Apeldoornse Monumenten*

INLEIDING

Kleine monumenten worden ook wel straatmeubilair genoemd. Ze kunnen onroerend zijn, zoals standbeelden, gebrandschilderde ramen en beelden in gevels, of roerend omdat het voorwerpen zijn die in het verleden onderdeel waren van artistieke, cultuurhistorische of religieuze monumenten die niet in hun geheel bewaard zijn gebleven.

Naast bouwwerken vormen ze een aspect van aankleding van de openbare ruimte. In Apeldoorn zijn banken, hekwerken, gevelstenen, gedenkstenen, pompen en zelfs stoeppalen aanwezig. Tijdens ons speurwerk kregen we dikwijls de vraag: "Zijn er in Apeldoorn nog wel kleine monumenten?" Hierdoor werd het voor ons duidelijk dat we van elk monument zoveel mogelijk gegevens moesten vinden. Immers hoe meer men weet over een monument, hoe enthousiaster men ervoor wordt. De behoefte tot behoud kan zo groter worden.

Stoeppalen in de Hoofdstraat

Gedenkstenen zorgen voor herinneringen en verhalen. Grote herdenkingsstenen zorgen voor meer aankleding van de openbare ruimte dan kleine, onopvallende herinneringsstenen, maar kleine herinneringsstenen kunnen belangrijk zijn omdat ze herinneren aan personen of zaken die historisch gezien kleur gaven aan Apeldoorn. Ze zorgen ook voor plekken van herkenning. Een stad mag ook een kijkstad zijn, waar men zich kan verwonderen over iets wat er nog is.

Kleine monumenten, meestal onbeschermd, kunnen zomaar verdwijnen door onwetendheid; daarom is registratie en een beschrijving van de historie wenselijk.

De twee stoeppalen bij Hoofdstraat 100 - gelukkig heeft Apeldoorn ze nog - staan daar onopvallend. Waarvoor dienden stoeppalen? Ze markeerden de particuliere stoepen. Heel gemakkelijk kan dit herkenningspunt in de Hoofdstraat verdwijnen het zou jammer zijn.

"Ter herinnering aan kleine monumenten in Apeldoorn". In het Latijn betekent 'monere' aan iemand of iets blijvend herinneren, maar ook let op, iets waar je stil bij moet blijven staan. In de oudheid kon dat in positieve en in negatieve zin zijn, als een waarschuwing. Uit dit werkwoord kwam het zelfstandig naamwoord 'monumentum' met de betekenis al wat aan iemand of iets herinnert, een herinneringsteken, een aandenken of gedenkteken.

De wat oudere kleine monumenten herinneren dikwijls aan iemand of aan iets, een gelegenheid. Bij de hier beschreven monumenten staan wij stil met korte en soms wat langere teksten.

In tegenstelling tot de oudere kleine monumenten zijn kleine monumenten van deze tijd vaak een teken, een vorm op zichzelf met een eigen vormwil en een eigen verbeelding van de kunstenaar. Die monumenten beschreven we niet.

Oorlogsmonumenten werden reeds beschreven in "Apeldoorn Monument" (uitgegeven door de Rotary-club in 1990), behalve o.a. de particuliere herinneringsbank bij De Zwaanspreng die herinnert aan twee Deense chauffeurs die in 1944 omkwamen tijdens hun vistransport. Dit oorlogsmonument hebben wij wel beschreven.

De situaties van de kleine monumenten zijn aangegeven achterin het boek. De nummers op de kaart verwijzen naar de bladzijden.

We schreven dit boek met z'n drieën; de schrijfstijl is daardoor wisselend. Onze keuze uit de gemeentelijke monumentenlijst - aangevuld met eigen 'vondsten' - heeft, naar wij hopen, ook voor variatie gezorgd. De volgorde van de beschreven monumenten is alfabetisch op straatnaam.

1994 - april 2000,

Jantine Heiner
Hans Hilkmeyer
Ans Kelderman

VERANTWOORDING

Op advies van de afdeling Monumenten van de gemeente Apeldoorn en op verzoek van de Stichting Apeldoornse Monumenten, SAM, werd dit boek geschreven.

De aanvankelijke gedachte in 1993 was een inventarisatie van kleine monumenten, waartoe wij aan de hand van een door de gemeente beschikbaar gestelde "gemeentelijke lijst met herinneringsobjecten e.d. in de buitenruimte" aan het werk gingen. Later groeide deze gedachte uit tot het verzamelen van zoveel mogelijk gegevens van één monument, waarbij een groot aantal personen ons aan, niet altijd literair verantwoorde, informatie hielp.

De boeken die vermeld worden in de literatuurlijst zijn ook bedoeld als naslawerk voor de lezer.

Foto's die gemaakt zijn door Nico Heiner worden niet als zodanig vermeld. Bij de overige foto's staat de naam van de maker of wordt het archief waaruit ze komen, genoemd.

Voor alle mensen en instellingen die ons geholpen hebben, nogmaals: "heel hartelijk dank voor uw medewerking". Zij worden hier zonder titulatuur vermeld in alfabetische volgorde:

A. en G. Angelier	E.H.J. Kompanje
Apeldoornse Courant	Koninklijk Huisarchief
W.H. Beek	W. Kroon
A.A.E. van den Berg-Bibby	F. Letterie
E.H. Berkhoff-Ypes	T. Lutgendorff
J.B.G. Boon	G. Maassen
M.R. Boon	P. Meijer
J.J.A. Brouwers	I.A. Nienhuis-Versteeg
Y.M.L. Busser-de Vries	B.P. Pieren
G.D. Cornelissen de Beer	J.J. Rijnsburger
E.M. Daendels	I.C.J. Simons
Van Duivenboden Borkent Architecten B.V.	Stichting Pelita
R. van Essen	H. Stokhuijzen
E.M.C. Fakkeldij-van Brero	J.C. Talens-Versteeg
Gemeentearchief Apeldoorn	H.A.M. Ummels
J. de Haan-van der Meulen	H.J.M.W. Wienhoven-Heijmans
Historisch Museum Apeldoorn	Woningstichting De Goede Woning
R.M. Kemperink	G.W. van der Zee
J.G.M. Knipping	

Amersfoortseweg 195, Nieuw Milligen

Zwerfkei als gevelsteen in woning Rabbit Hill

Gevelsteen in het huis dat houtvester P.H. Beijer heeft laten bouwen na zijn pensionering, met de tekst:

Ella

20 VII 1929

Het is een zwerfkei van 35 x 22 cm die werd ingemetseld door zijn dochter Ella.

Houtvester Beijer

Paul Hermann Beijer werd in 1868 in het Saksische Altenhain geboren. In 1893 werd hij door koningin Emma, direct na zijn examen aan de beroemde Forstakademie te Tharand bij Dresden, waar hij bosbouw had gestudeerd, naar Het Loo gehaald en benoemd tot wildmeester.

In 1901 trad koningin Wilhelmina in het huwelijk met prins Hendrik von Mecklenburg-Schwerin. Van huis uit had prins Hendrik grote belangstelling voor bos- en landbouw en stimuleerde hij de aankoop van vele duizenden hectaren grond. Vanaf 1903 tot aan zijn pensionering in 1929 was Beijer koninklijk houtvester van de houtvesterij Het Loo. Aan zijn bevordering van wildmeester tot houtvester herinnert in de boswachterij Uddel in het Doorngat nog altijd de 'houtvesterseik'. Daarbij staat een hardstenen gedenksteen van 35 x 30 x 8 cm, aan de bovenkant afgerond. Aan de voorkant staat *P Beijer*

1903 en aan de achterkant *De houtvesters eik*. Deze boom is te vinden via de Aardhuisweg; vanaf de parkeerplaats de Hoffergrintweg inslaan, en vervolgens de Tienmetersweg linksaf.

Steentje bij houtvesterseik.

In de tijd van Beijer waren er drie houtvesterijen: Gortel, Hoog Soeren en Het Loo. Tussen 1901 en 1914 werd het koninklijk grondbezit uitgebreid met ca. 6500 ha. In 1907 werd

Het huis dat Beijer heeft laten bouwen.

Gortel en omstreken gekocht, zodat het totale bezit op ruim 10.000 ha kwam. Toen Beijer in 1929 met pensioen ging, verliet hij zijn woning Amersfoortseweg 1 en nam zijn intrek in zijn nieuwe huis in Nieuw Milligen, Amersfoortseweg 195. Het huis, gedeeltelijk opgetrokken met zwerfkeien uit het Kroondomein, is ontworpen door architect Christen Tuynte, de schoonvader van hofjager J.F. Vogel. Oorspronkelijk heette het bosperceel waarop het huis gezet werd Konijnenheuvel. Beijer veranderde die naam in Rabbit Hill; die naam vinden we nog terug in het vakantiebedrijf op dat terrein. Beijer overleed op 10 oktober 1946 aan de Wildernislaan 8 te Apeldoorn; zijn dochter Ella is omstreeks 1993 overleden.

Amersfoortseweg hoek Turfweg, Nieuw Milligen

Obelisk barakkenkamp Milligen

Obelisk opgericht ter gelegenheid van de mobilisatie van het 12e regiment infanterie in 1915. De natuurstenen obelisk, in neoclassicistische stijl, staat op een vierkant voetstuk, met daarop de tekst:

*Het barakkenkamp Milligen
werd het eerst betrokken
22 oktober 1915
door
het gemobiliseerde
12e regiment infanterie*

De mobilisatie in de Eerste Wereldoorlog

Op 3 augustus 1914 marcheerden de militairen van de Eerste Infanterie Brigade Apeldoorn binnen ter verdediging van de IJssellinie. De soldaten waren hoofdzakelijk afkomstig uit Groningen en Drente. Het gemeentebestuur met burgemeester mr. W. Roosmale Nepveu moest zorgdragen voor het onderbrengen van de vele gemobiliseerde militairen. De Apeldoornse bevolking werd gevraagd één of meer militairen in haar gezinnen op te nemen. Apeldoorn moest 7000 militairen onderbrengen, dat was ruim 18% van het toenmalige aantal inwoners.

Gelukkig kon Nederland in de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) neutraal blijven. Maar door het nietsdoen werden de militairen onrustig. Op een gegeven moment werd het zo erg, dat de burgemeester de drankvergunningen van de plaatselijke etablissementen moest intrekken. Op zondag 4 juli 1915 riep de burgemeester de hulp in van het militaire gezag en het volledige politiecorps. De ingekwartierde soldaten hadden onlusten veroorzaakt in het centrum van Apeldoorn. Ook de burgerij was niet meer zo gediend van de langdurige inkwartiering van de militairen. Er moest naar een andere oplossing

worden gezocht. In de volgende zomermaanden werden de troepen ondergebracht in tentenkampen. De zomergasten konden zodoende weer terecht in de welbekende Apeldoornse pensions.

In het najaar van 1915 kwam de definitieve oplossing voor de vele soldaten. Op 22 oktober kwam het 12e regiment infanterie in het barakkenkamp in Nieuw Milligen. Ter herinnering hieraan vinden we langs de Amersfoortseweg een monument in de vorm van een obelisk. Dit monument stond eerst in het kamp zelf.

Wat is een obelisk?

Een obelisk is een alleenstaande vierkante zuil met piramidale spits, oorspronkelijk in Egypte vóór een tempel staand, uit één blok steen gehouwen (monoliet), meestal bedekt met hiërogliefen. Vele obelisken zijn uit Egypte gehaald, onder andere door de Romeinse keizers. In Rome werden ze op pleinen of in parken weer opgericht. Ook zijn er obelisken naar Londen en New York gebracht. In Parijs staat een Egyptische obelisk die de Egyptische onderkoning in 1831 aan Frankrijk schonk; een cadeautje van 2500 ton. Evenals voor de obelisk die in Londen staat, moest voor het vervoer een speciaal schip worden gebouwd!

De schilder Maerten van Heemskerck heeft na zijn terugkeer uit Rome in 1570 een obelisk opgericht op het graf van zijn vader in Heemskerck. De eerste obelisk in Nederland?

Het begin van de Turfweg met de obelisk terzijde.

Aquamarijnstraat 64 (tot juni 1999)

Pomp van de Oude Armenhuizen

De pomp zoals ze tot juni 1999 te zien was in de tuin van Aquamarijnstraat 64.

De Oude Armenhuizen

De heer Te Loo beschrijft in *Oud-Apeldoorn in Woord en Beeld* deze Oude Armenhuizen als volgt:

“Dit blok huizen bestond uit 16 woningen, waarvan één bestemd voor bakkerij ten behoeve der armen. Zij waren eigendom der Hervormde Diakonie, en stonden aan den Sprengeweg hoek Badhuisweg, beide smalle zandwegen, die toen ter tijde zelfs nog geen naam hadden. Deze woningen waren bestemd voor een of twee personen, meest ouden van dagen, die behalve vrij wonen, ook een kleine toelage geld, kleding en brandstoffen ontvingen.

Zoals de naam aanduidt, waren het echte huizen der armen, klein, sober en armoedig, doch de oudjes daarin wonende waren over het algemeen niet ontevreden, dank zij de groote vrijheid, welke zij daar mochten genieten. Een ieder had een bleekveldje of bloemtuintje voor de deur, en achter het huis een lapje bouwgrond, hetwelk ook aan anderen

afgegaan of verhuurd mocht worden. Door de dichte samenwoning vormden allen als het ware één groot gezin. Zomersavonds en ook des daags zaten de meesten hunner voor de deur onder de lindeboomen en ontvingen dan bezoek van familie en vrienden.

Van buiten leken de oude armenhuizen schilderachtig en het leven daarin vrij en onbezorgd, maar bij nadere beschouwing ontbrak er veel aan om daar een menschwaardig leven te leiden.

Het groote gebrek was dat de menschen geen verzorging hadden in tijden van nood en ziekte, geen dagelijksche hulp voor afgeleefde stumpers. Dit was dan ook de reden, waarom de Kerkeraad der Herv. Gemeente in 1898 besloot om het oude Mannen- en Vrouwenhuis aan den Soerenscheweg te stichten, hetwelk den 22en Augustus van het volgende jaar in gebruik werd genomen.

De Oude Armenhuizen werden voor afbraak verkocht, en op de plaats, waar zoo vele geslachten kwamen en gingen, zijn moderne

De Oude Armenhuizen van de Hervormde Kerk met de pomp naar een tekening uit ca. 1884.

huizen en villa's verzeen. Alleen de oude gemeenschappelijke pomp is overgebleven, zij staat daar altijd nog als een herinnering aan een mooi stukje verdwenen oud-Apeldoorn.”

Detail van tekening.

De pomp, met een houten betimmering, een houten zwengel en een metalen wateruitloop, is na de afbraak van de armenhuizen blijven staan op het perceel van Gardenierslaan 3.

Toen de eigenaresse van dit pand in 1986 verhuisde, nam zij de pomp mee naar haar nieuwe huis Aquamarijnstraat 64. De pomp kon echter niet meer functioneren omdat het pompmechaniek ontbrak.

In juni 1999 heeft het huis een andere eigenaar gekregen en sindsdien is de pomp elders opgeslagen. Hopelijk wordt de pomp goed bewaard.

Arnhemseweg 13A

Monument ter herinnering aan de Johanneskerk

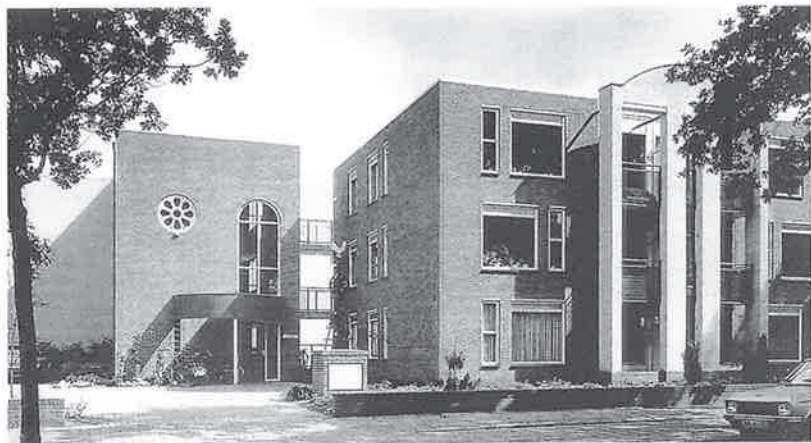
De torenspits van de voormalige Johanneskerk kreeg een nieuwe bestemming als onderdeel van het monument dat voor het daar nieuw gebouwde appartementencomplex staat. Aan de bakstenen sokkel is de marmeren plaat ter herinnering aan de inwijding van het voormalige wijkgebouw, op 28 januari 1921, aangebracht. Daarop staan de namen van de predikant en enkele gemeenteleden vermeld.

De Johanneskerk

In 1981 werd de Nederlands Hervormde Johanneskerk gesloten en in het najaar van 1988 maakte een moderne kraan korte metten met dit kerkgebouw. De klok was al vertrokken naar Friesland en de haan van de toren was er eveneens al lang af. Kerk en grond werden door het kerkbestuur verkocht aan de woningbouwvereniging St. Joseph, die op deze plek in 1989 een appartementencomplex realiseerde. De kerk werd in 1914 gebouwd naar een ontwerp van de Apeldoornse architect A. van Driesum. Een jaar later nam de Hervormde Gemeente van Apeldoorn en Het Loo deze tweede hervormde kerk in gebruik. Men sprak van

*Voormalige Johanneskerk.
Foto: collectie Roel Boon.*

*Het appartementengebouw
aan de Arnhemseweg.
Foto: collectie Van
Duivenboden Borkent
Architecten B.V.*

Nieuwe Kerk. De kerk aan de Loolaan noemde men toen Oude Kerk. Nadat men de Nieuwe kerk de naam Johanneskerk had gegeven, werd de Oude kerk aan de Loolaan Grote Kerk genoemd.

De kosten voor de bouw van de Johanneskerk werden gedekt door uitgifte van obligaties en door periodieke bijdragen boven de zogenaamde hoofdelijke omslag (kerkelijke belasting). Bij de kerk hoorde tevens een wijkgebouw, gebouwd in 1921, waarin diverse verenigingen en organisaties een onderdak vonden voor hun bijeenkomsten.

In opdracht van de woningbouwvereniging liet architect A. van Duivenboden delen van de voormalige kerk terugkeren in de nieuwbouw. Zo werd één van de karakteristieke vensters van de kerk, een zogenaamd roosvenster, opgenomen in de voorgevel van het gebouw.

Asselsestraat 323 e.v.

Gedenktegels Stichting Pelita

Vier terracotta tegels uit 1949, geplaatst ter gelegenheid van de bouw van 20 betaalbare woningen voor Indische repatrianten. De tegels hebben een afmeting van 22 x 15 cm en zijn rechts naast de voordeur van het middelste huis van de vier blokken woningen ingemetseld.

Indische repatrianten

In mei 1940 werden in het voormalig Nederlands-Indië inzamelingen georganiseerd en fondsen gesticht voor de geallieerde zaak in Nederland. Eén van de fondsen was het Spitfirefonds. Er zouden extra Spitfires van bekostigd kunnen worden voor Nederland. Ook aluminium pannen konden voor dat doel worden ingeleverd, en er werden Spitfire-speldjes verkocht. Dit geld is nooit voor Spitfires gebruikt. Het geld is wel bewaard gebleven (vermoedelijk in één van de geallieerde vrije landen) en door rente op rente was er na de oorlog een flink fonds, f 12.000.000,=. Deze spaarpot kwam in de Stichting Pelita, opgericht 17 november 1947. De Stichting Pelita gaf maatschappelijke hulp in Indië en in Nederland aan terugkerende Indische Nederlanders.

In Nederland stelde de Stichting zich ten doel de stroom vluchtelingen uit Indië, na de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 Indonesië, te helpen met de problemen in hun nieuwe vaderland. Het totaal aantal vluchtelingen dat met de verschillende repatriëringgolven de wijk

moest nemen naar Nederland lag rond de 300.000. De laatste groep repatrianten kwam na de inlijving van Nederlands Nieuw-Guinea. De 40.000 nog in Indonesië wonende Nederlanders moesten echter in 1957 ook het land verlaten. Van al deze repatrianten waren de 200.000 Indische Nederlanders de grootste groep. In de jaren '60 kwamen er nog 30.000 mensen bij, de zogenaamde 'spijtoptanten', dat waren mensen die alsnog besloten zich in Nederland te vestigen, nadat zij eerst gehoopt hadden als volwaardige leden van de Indonesische maatschappij te kunnen functioneren. Daarna kwam er pas een eind aan de repatriëringzorg.

De Pelita-huizen

Op 28 februari 1948 werd de Stichting Algemeen Bouwfonds der Stichting Pelita opgericht met een werkkapitaal van 3,8 miljoen gulden. Hiervan konden betaalbare huizen worden gebouwd voor de repatrianten uit Indonesië, die toen nog in contractpensions verspreid over Nederland zaten. Door de woningnood waren de huren immers hoog. Alle Pelita-huizenblokken zijn voorzien van een terracotta tegeltje met de afbeelding van het olie-

Pelita-huizen aan de Asselsestraat.

lampje pelita. *Pelita* is de Indonesische verbastering voor *verlichting*, de *v* wordt als *p* uitgesproken. *Perlichting* verbasterde verder tot *pelita*. Pelita liet verspreid over het hele land 800 huizen bouwen, waarvan vier blokken van vijf woningen in Apeldoorn aan de Asselsestraat. Elk huizenblok bestaat daar uit vier duplexwoningen met de voordeur aan de zijkant van het blok en één woning met verdieping in het midden van het huizenblok.

Pelita heeft tot 1971/72 nooit subsidie gevraagd, zoals dat wel gebeurde voor de oorlogsslachtoffers in Nederland via de Stichting '40-'45. Pelita dacht zichzelf te kunnen redden door iedere keer een Pelita-huis te verkopen aan particulieren. Thans heeft de Stichting Pelita geen huis meer in haar bezit.

Stichting Pelita

Pelita heeft zich van een vrijwilligersorganisatie voor hoofdzakelijk materiële steun in de loop van de jaren ontwikkeld tot een professionele hulpverleningsinstantie, met in 1997 tachtig medewerkers. Zij schenkt ook veel aandacht aan de noden en wensen van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland. In het verleden lag het accent meer op de oorlog en de bersiap-periode. De bersiap-periode begon 17 augustus 1945 bij het uitroepen van de onafhankelijke Republiek

Indonesië en duurde tot de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949. *Siap* betekent 'klaar, gereed'. Met het voorvoegsel *ber* betekent het 'zichtbaar maken, wees paraat, in actie komen, te wapen'. Men koos voor de vertaling 'te wapen'.

De aandacht van Pelita verschuift meer en meer naar aspecten als cultuur en identiteit. Zij wil gezien worden als dé instelling voor allen die gedwongen migratie uit het voormalige Nederlands-Indië hebben moeten meemaken. Als Indisch informatiepunt wil Pelita een gidsfunctie hebben voor de Indische gemeenschap, gebaseerd op de één-loket-gedachte.

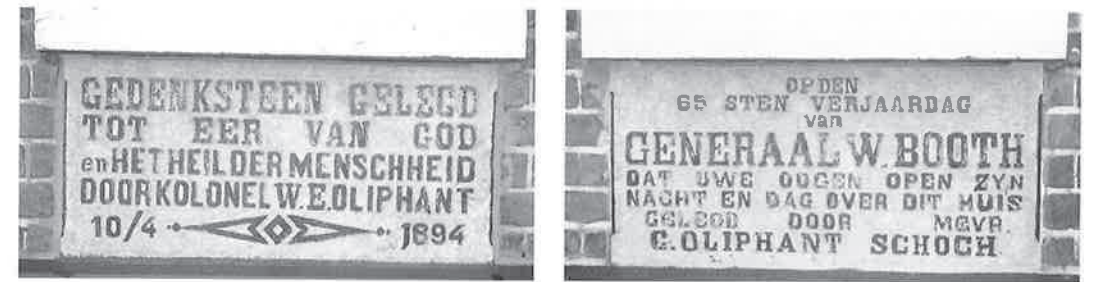
Op 1 januari 1994 hebben de Stichting Pelita en de Stichting Burger-Oorlogsgetroffenen, (SBO), hun krachten gebundeld.

Pelita-postzegel uit 1948 met een toeslag ten bate van de Stichting Pelita.

Beekstraat 14

Gedenkstenen Leger des Heils

Twee gedenkstenen van 70 x 33 cm geplaatst in de voorgevel van het Leger des Heils-gebouw op 10 april 1894 door de Engelsman William E. Oliphant en zijn Nederlandse echtgenote Célestine Oliphant-Schoch.

De tekst van de linker gedenksteen luidt:

*Gedenksteen gelegd
tot eer van God
en het heil der menschheid
door Kolonel W.E. Oliphant
10/4 1894*

en van de rechter steen:

*Op den
65sten verjaardag
van
Generaal W. Booth
Dat uwe oogen open zyn
nacht en dag over dit huis
Gelegd door mevr.
C. Oliphant-Schoch*

Het Leger des Heils

In de vorige eeuw waren er in ons land geen landelijke sociale voorzieningen. Er was weliswaar een Armenwet (1854), maar die liet de armenzorg in de eerste plaats over aan het particulier initiatief. Degene die, om wat voor reden ook, niet zelf in zijn onderhoud kon voorzien was dus aangewezen op de armenzorg van kerken en particulieren. Er was veel werkloosheid en veel drankmisbruik.

In de sfeer van sociale onrust als gevolg van de grote werkloosheid en de industriële revolutie kwamen er diverse projecten van de grond die tot doel hadden het lot van de minderbedeelden te verbeteren.

Sinds 1887 was in Nederland ook het Leger des Heils actief. Eén van de eerste plaatsen waar dit heilswerk goed van de grond kwam, was

Apeldoorn. De 'veldtocht tegen zonde, drank en den duivel' begon hier op 12 april 1891 in een gehuurde zaal. De activiteiten richtten zich in het bijzonder op de allerarmsten en allerellendigsten in de onplezierige uithoeken van de samenleving. In 1894 opende het Leger des Heils een eigen gebouw aan de Eierstreek (nu Beekstraat).

Het Leger des Heils werd in 1865 in een Londense achterbuurt gesticht door dominee William Booth (1829-1912), oorspronkelijk als zendingspost The Christian Mission, later uitgegroeid tot The Salvation Army (1878). 'Soup, soap and salvation' ('soep, zeep en zieleheil'), luidde de leuze van Booth.

Booth was methodist, later — samen met zijn vrouw Catherine Mumford — onafhankelijk evangelist in Londen, met veel aandacht voor

lichamelijke en sociale gebreken van de arme bevolking.

Als generaal van het Leger des Heils werd hij in 1896 opgevolgd door zijn oudste zoon William Bramwell Booth. Een andere zoon van William Booth, Herbert, trouwde in 1890 met Cornélie Schoch, zuster van Célestine Oliphant-Schoch die met haar echtgenoot de gedenkstenen in het pand aan de Beekstraat heeft geplaatst.

Het Leger des Heils is uitgegroeid tot een internationale organisatie met duizenden vrijwilligers en vaste medewerkers, werkzaam in 94 landen. Wereldwijd beschikt het over ruim 14.000 korpussen, kindertehuizen, ziekenhuizen, scholen voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs, centra voor dak- en thuislozen, ontwenningcentra voor alcohol- en drugsverslaafden, voedselverdelingscentra en tweedehands-kledingwinkels. Tot op de dag van vandaag bepaalt de gedachte van stichter William Booth het karakter van de organisatie.

De familie Schoch

De familie Schoch is van oorsprong (1424) een Zwitserse familie uit Sankt Gallen. Tot de twaalfde generatie hoorde Johan Ferdinand, kolonel in dienst van koning Willem I. Hij was één van de eerste Ridders in de door deze koning ingestelde Militaire Willemsorde.

Deze Johan Ferdinand Schoch had twee zonen, Carl Ferdinand en Johan Gustav Ulrich, die beiden in Apeldoorn hebben gewoond en hier begraven zijn op de begraafplaats aan de Soerenseweg; de graven hebben de nummers 54 (I-659) en 55 (I-657).

Carl Ferdinand, geboren in 1837 in Amsterdam, werd officier bij de artillerie. Later sloot hij zich als vrijwilliger aan bij het Leger des Heils en werd zelfs commandant van het Leger in Duitsland en Zwitserland. In 1861 trouwde Carl met Henriëtte C.W. de Ravallet, eveneens werkzaam in het Leger des Heils. In 1895 werd hij bevorderd tot Kolonel der Artillerie en na zijn pensionering kwam het echtpaar in 1897 naar Apeldoorn. Ze gingen wonen in villa Elim (het voormalige Talma Elim), Wilhelminapark 13. Het echtpaar Schoch-de Ravallet had zes kinde-

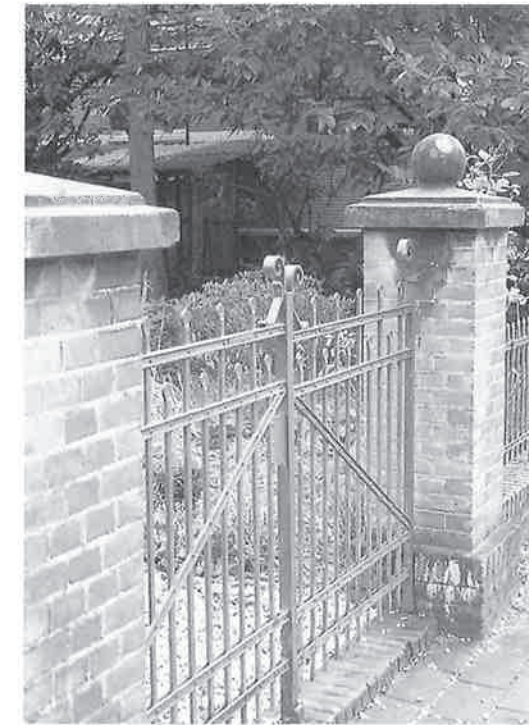

Gebouw aan de Beekstraat.

ren. Vijf daarvan werden heilsofficier, waaronder Célestine die naar de kweekschool voor Leger des Heils-officieren in Londen ging. Daar leerde zij William E. Oliphant kennen, die later de bevelvoerende officier in Nederland werd.

Burg. Tutein Noltheniuslaan 34

Geklonken hekken van de firma Versteeg

Geklonken hekwerk met daarin de naam van de makers: 'Gebr. Versteeg'.

De hier afgebeelde hekwerken zijn geklonken. In de te klinken, vlakke delen werden gaatjes geboord waar klinknagels doorheen kwamen; op deze wijze werden de hekdelen met elkaar verbonden.

Het klinken was kenmerkend tot zeker 1900. Later werd er gelast, dat werkte vlugger. Bij lassen werden de hekdelen aan elkaar gemaakt door samensmelting van gelijksoortig materiaal, waardoor ronde staven niet eerst gedeeltelijk behoeften te worden afgevlakt.

Volgens twee kleindochters van de heer Hendrik Christiaan Versteeg werd er door hun grootvader wel tot 1940 bij smederij Versteeg geklonken. Vond hij geklonken hekwerken fraaier?

De familie Versteeg. Wat deden zij en wat maakten zij?

In 1852 begon Hendrik Versteeg (1832-1909) een eigen smederij schuin tegenover Loolaan 5. Uit zijn eerste huwelijk met Johanna

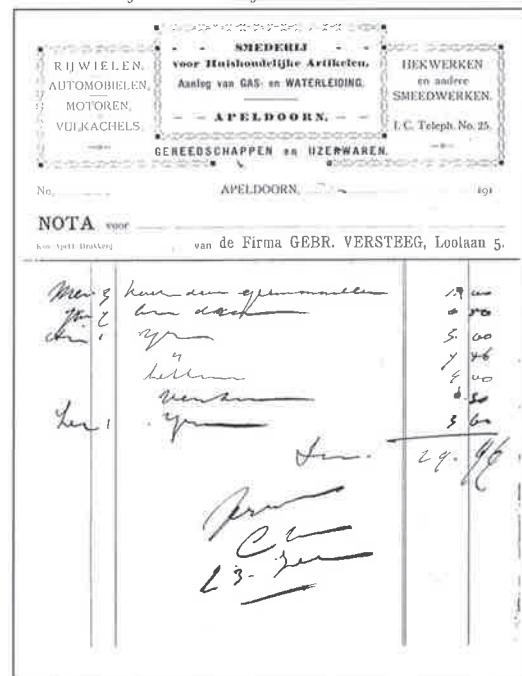
Modderkolk had hij vijf kinderen, waarvan het derde kind Evert (1860-1928) in Apeldoorn bekend werd als muzikleraar en dirigent. Na het overlijden van zijn eerste vrouw hertrouwde Hendrik Versteeg met Johanna

Siersmeedwerk met roos aan het grafhekwerk van Hendrik Versteeg op de begraafplaats aan de Soerenseweg.
Foto: archief fam. Versteeg.

Christina Elisabeth Feun (1842-1903). Uit dit huwelijk werden onder andere geboren Hendrik Christiaan (1873-1943) en Carel (1874-1943). De Gebroeders Versteeg waren deze broers Hendrik Christiaan en Carel. De eerste was de creatieve constructeur en Carel was de zakenman. Samen zetten zij de zaak van hun vader Hendrik voort aan Loolaan 5, waar Carel ook woonde. Hendrik Christiaan woonde op Gardenierslaan 8, waar we in de muurankers nog de letters HCV herkennen. Aan Loolaan 5 kon men terecht voor huishoudelijke artikelen, aanleg van gas- en waterleiding, rijwielen, automobielen, motoren, vulkachels, gereedschappen, ijzerwaren, hekwer-

Nota uit het familie-archief.

ken en andere smeedwerken. Telefoonnummer 25!
Omstreeks 1914 gingen de gebroeders zakelijk uit elkaar. Carel ging verder in vastgoed en verhuisde naar Paul Krügerstraat 14; Hendrik Christiaan ging verder als constructeur/ontwerper aan Sprengeweg 72 onder de naam Hendrik Chr. Versteeg, Stoomsmederij "Sprengen". In 1918 liet hij zijn woonhuis bij het bedrijf bouwen.

In het familie-archief zijn nog vele foto's en kopieboeken aanwezig, waaronder afbeeldingen van de bouw van de zendmasten van Radio Kootwijk en de gashouders aan de Griftstraat. In de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van 9 juli 1912 is te lezen:

"Hedenmorgen werd op de Loolaan in tegenwoordigheid van den gem.-architect, den gem.-opzichter en de beide fabrikanten, een proef gehouden met een nieuwe sproeiwagen, vervaardigd door de gebr. Versteeg alhier, voor rekening van de gemeente. De proef is uitstekend geslaagd."

Sproeiwagens werden toen gebruikt om bij droog weer de zand- en grindwegen te besproeien om het opwaaien van stof tegen te gaan. Hendrik Christiaan Versteeg construeerde voor broodbakkers ook een ketel die stoom- en ver-

Links:
Tuinhek op Burg. Tutein Noltheniuslaan 18, hoek Jhr. mr. G.W. Molleruslaan.

Onder:
Detail hekwerk Burg. Tutein Noltheniuslaan, met vermelding 'H.C. Versteeg "Sprengen" Apeldoorn'.

HRV-kast.
Foto: archief fam. Versteeg.

warmingsketel tegelijk was. De gewenste temperatuur en vochtigheidsgraad waren hiermee te regelen. In opdracht werd ook een machine geconstrueerd voor het snijden en kappen van bloembollen. Op deze machine werd octrooi verleend door de Octrooiraad.

H.C. Versteeg was ook een enthousiast imker. Hij was hoofdbestuurder van de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt, één van de grotere verenigingen van imkers in Nederland. Vooral bij oudere imkers is hij nog bekend door een aantal ontwerpen voor bijenkasten.

Als eerste is bekend de VS-kast, de Verbeterde Simplex-kast, waarbij hij een bestaand model Simplex-kast zodanig verbeterde dat hij beter bruikbaar was, met name bij het reizen met de bijen. Dak en bodem konden met elkaar verbonden worden door twee ijzeren staven, die met vleugelmoeren werden vastgezet.

Door zijn goede inzichten op technisch gebied en zijn ervaringen als imker kon hij veel doen aan het verbeteren van bijenkasten.

Andere ontwerpen van zijn hand zijn de HCV-kast en de HRV-kast. De Hendrik Christiaan Versteeg-kast is een enkelwandige opvolger van de hiervoor genoemde VS-kast; de Hoog Raam Versteeg-kast is een kast die ontworpen werd speciaal voor de late heidedracht, waarbij de ramen een afwijkend formaat hadden om op die manier beter raathoning te kunnen winnen.

In het Nederlandse bijenboek *Handboek der Moderne Bijenteelt* van Schotman zijn o.a. werktekeningen van deze drie kasten opgenomen, getekend door de Apeldoornse architect J.A. Heuvelink.

Boven:
Hekwerk aan het eind van de Eendrachtstraat, tussen de Ughelseweg en de Europaweg.

Onder:
Detail hekwerk Eendrachtstraat, met vermelding 'Gebr. Versteeg "Stoom-smederij" Apeldoorn'.

Na het overlijden van Hendrik Christiaan Versteeg in 1943 kon in de plaatselijke pers onder andere het volgende gelezen worden:
"...den heer H.C. Versteeg, hoofd van de elektrische smederij Sprengeweg, in de naaste omgeving beter bekend als de 'bijenkoning', een naam dien hem als bijenhouder en -liefhebber ten volle toekwam. Jarenlang was hij lid van het H.B. der Nederlandsche Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt en

gietstukken opnieuw op dezelfde wijze te maken, werd bij de renovatie gebruikgemaakt van diabas, dezelfde steensoort als de grote tekstplaat ernaast. Aan de hand van de originele werktekeningen uit 1938 werden de oorspronkelijke, gekroonde W's op de nieuwe platen aangebracht.

De Princevlag

In *Pyttersen's Nederlandse Almanak* van 1939 (in de almanak van 1937 werd 'De Princevlag' nog niet genoemd) staat onder andere het volgende:

"De Vereeniging heeft — zonder zich ooit op eenig politiek terrein te begeven — ten doel de bevordering van het uitsteken van de nationale vlag, met het Oranje in of aan de vlag, op elken nationalen feest- of herdenkingsdag of bij elke daarvoor in aanmerking komende passende gelegenheid, de bevordering en versterking der nationale gedachte op elk daarvoor in aanmerking komend gebied en het aankweken van liefde voor het Huis van Oranje en de bevordering van een waardige viering der nationale feestdagen."

Engelanderholt, Beekbergen

Zwerfkei op Het Herenhul

Foto: Hans Hilkmeyer.

Een grote zwerfkei op een kleine verhoging in een terrein dat begroeid is met wat heide markeert de plek waar in vroeger eeuwen recht werd gesproken in het Gelderse kwartier van de Veluwe, de zgn. dingplaats. Niet bekend is wanneer de steen daar is geplaatst om de plek aan te geven. Vanaf de top van de heuvel loopt nog een pad richting A1: een overblijfsel van een pad vanaf de dingplaats naar de oude Richtersweg.

Het Herenhul is het gemakkelijkst te bereiken door op het Engelandersholt een zijweg in te slaan, de Bruggelerweg. Het eerste pad links in het terrein van Het Geldersch Landschap geeft met rode paaltjes de weg aan die verder loopt langs de oude esgronden.

De klaringen in het Engelandersholt

Deze oude gerechtsplaats ligt in de buurtschap Engeland, op het landgoed Bruggelen, in het hart van het voorheen economisch belangrijke ijzergebied. De oudste vermelding van een rechtszitting op de 'Uchtelerberg' dateert uit 1243. Daar werd

door of namens de landsheer recht gesproken. Een nog oudere naam voor dit gebied is 'Braclog', een woud dat al in een akte uit het jaar 801 wordt vermeld en doorgaans gelijkgesteld wordt aan Bruggelen. Sinds de zestiende eeuw komt dit bos onder de naam Engelandersholt

voor, als bezit van de Bruggeler- of Engeldermark. De naam Engeland is afgeleid van 'eng' of 'enk'.

De gerechtshandelingen op Het Herenhul stonden bekend als de Hoge Bank van het Veluws Landgericht of Klaarbank of Klaringe in het Engelderholt. Hier werden de rechtszaken in hoger beroep behandeld door het uitspreken van een eindoordeel, het 'klaren'. Al in 1227 komt een zekere Henricus voor als richter (judex) in Engeland. De betreffende gerechtsprotocollen, de Klaarboeken, zijn sinds 1423 bewaard gebleven en berusten in het Rijksarchief te Arnhem. De 'bank' werd 'gespannen' in tegenwoordigheid van de Gelderse graven of hertogen. Aanvankelijk werden op de gerechtsplaats vier banken geplaatst, de vierschaar, waarop de richter, de raden, de aanklager en de aangeklaagde gezeten waren. Van later tijd, toen de klaringen langer dan een dag duurden, zijn rekeningen én tekeningen bekend van een overdekte tribune, met op het hoogste gedeelte van de tribune onder een baldakijn de zetel van de landsheer. Lager op het podium stonden dan de banken bestemd voor de ridderschap van de Veluwe en nog iets lager de banken voor de afgevaardigden van de Veluwse steden. De leiding tijdens de behandeling berustte om de beurt bij de landdrost van de Veluwe en de richter van de Velwezoo. Met het gereedmaken van de gerechtsplaats voor een zitting was de schout van Apeldoorn belast.

Volgens oud gebruik moest er in de openlucht en bij klimmende zon (dus voor de middag) berecht worden. De zittingen werden eerst op zondag gehouden, maar na 1449 begon men op maandagmorgen en zonodig de volgende dagen. Bij de wat langer durende zittingen was in ons klimaat de openlucht niet zo aangenaam, vandaar later de houten loods.

Vaststaat, dat na de Appèlverordening van 1620 de plek niet meer in gebruik is geweest voor het houden van klaringen.

Behalve als gerechtsplaats had Het Herenhul ook een politieke betekenis. Op deze plaats werd de Gelderse landsheer ingehuldigd door de Veluwse ridderschap en de vertegenwoordigers van de Veluwse steden. Aangezien de plek centraal lag

op de Veluwe, diende deze ook meermalen als vergaderplaats voor de edelen en de vertegenwoordigers van de Veluwse steden.

Freule Hartsenplein, Beekbergen

Beeld van freule H.S. Hartsen

Bronzen afbeelding van freule *Henriëtte Sarah Hartsen 1860 - 1946*, geplaatst op initiatief van de vereniging Dorpsschoon Beekbergen met financiële steun van plaatselijke bedrijven. Op 5 juli 1995 onthuld door burgemeester H.J.E. Bruins Slot. Ontwerp van Ellie Corstjens.

Freule Hartsen

Jonkvrouwe Henriëtte Sarah Hartsen werd in Amsterdam geboren op 22 oktober 1860. Haar moeder, Sara Cornelia Wilhelmina Hartsen-van Lennep, was vanaf 1878 tot haar overlijden in 1925 dame du palais van koningin Emma. De freule, zoals Henriëtte Hartsen in Beekbergen werd genoemd, is op 29 november 1946 in Beekbergen overleden.

Freule Hartsen was een vurig strijdster tegen het misbruik van alcohol. Zij was mede-oprichtster en eerste voorzitter van de in 1893 opgerichte Nederlandse Christen-vrouwen Geheelonthouders Unie en van 1900 tot 1911 directrice

van het Uniehuis in Hilversum. In 1911 kwam zij naar Beekbergen en kocht in 1912 de villa Groot Papenberg van notaris Feith. Het huis stond op de plek waar nu Het Zonnehuis Beekbergen, Dorpstraat 49, is gevestigd. Freule Hartsen veranderde de naam van de villa in het Uniehuis, waarvan zij van 1911 tot 1921 en van 1925 tot 1932 directrice was. Ook kocht zij de oude herberg 'De oude Leeuw' aan de Dorpstraat, tegenover de Hervormde Kerk. In 1914 liet zij de herberg slopen en vervangen door een geheelonthouderskoffiehuis. Tegenwoordig is in dat pand een Chinees restaurant gevestigd. Ook liet de freule een verenigingslokaal bouwen aan het Hogepad, dat ter beschikking werd

gesteld aan de verenigingen in het dorp. Nog tal van andere gebouwen in Beekbergen zijn op haar initiatief gebouwd zoals Het Hietveld aan de Hietveldweg nummer 13, tegenover het Notaris Feithpad.

Van 1932 tot 1937 woonde ze elders maar in 1937 kwam ze weer naar Beekbergen en woonde ze in een huis aan het Hietveld. Ze overleed op 86-jarige leeftijd en werd in Beekbergen begraven. Op haar grafsteen staan de woorden naar Romeinen 3 : 24: "Om niet gerechtvaardigd uit zyne genade". In hetzelfde graf is begraven Maria Zieren (1870-1920); een huisgenote van het Uniehuis?

Zij was een vrouw die veel heeft betekend voor Beekbergen en Apeldoorn. Reden voor de vereniging Dorpsschoon Beekbergen om ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de vereniging met dit bronzen beeld in het dorp freule Hartsen te eren. De belangstelling bij de onthulling was groot en de waardering voor het vele goede werk van de freule was en is alom. "Niet voor niets is hier een plein naar haar vernoemd en op datzelfde plein hebben we nu haar standbeeld geplaatst", zei de voorzitter van Dorpsschoon Beekbergen, de heer Van der Ven.

Burgemeester Bruins Slot herinnerde iedereen er nog eens aan dat dit beeld grote betekenis heeft voor Beekbergen:

"Freule Hartsen had oog voor de zwakke medemens. Bovenal voor hen die verslaafd waren aan alcohol, maar ook anderen nam ze op om te helpen. Dit monument is een blijk van dankbaarheid aan het verleden maar ook een appèl naar de toekomst. ... Ook wij moeten bezig zijn met de toekomst, leren van hen die het verleden extra glans hebben gegeven. Daar moeten ook wij mee bezig zijn, werken aan een toekomst voor iedereen. Van ons vraagt dit standbeeld dat we hulp geven aan de mensen die het moeilijk hebben. Medemenselijkheid en leefbaarheid, aan die woorden gaf zij inhoud. Dat is de boodschap voor de toekomst. Laat zij een voorbeeld zijn voor ons allemaal".

Generaal Van Heutszlaan

Herdenkingseik prinses Juliana en prins Bernhard

Foto: Hans Hilkemeijer.

Herinneringseik geplant op 7 januari 1937 ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard.

Na de Tweede Wereldoorlog werd — om de terugkeer van het prinselijk gezin in Nederland te gedenken — een eenvoudig hekwerk om deze eik geplaatst. Zes rode Maulbronner zandstenen, twee grotere en vier kleinere, werden met elkaar verbonden door gegalvaniseerde buizen. Op de twee grote stenen zijn de letters *J* en *B* bevestigd, gericht naar de boomzijde. Op drie van de vier kleinere stenen staan de (kleinere) letters *B* (Beatrix), *I* (Irene) en *M* (Margriet), gericht naar de buitenzijde. De vierde steen heeft geen letter.

Het planten van de boom in 1937

Op de huwelijksdag van prinses Juliana en prins Bernhard op 7 januari 1937 vonden in ons land de nodige festiviteiten plaats. Ook in Apeldoorn was het feest. In de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van donderdag 7 januari staat dan ook het volgende verslag:

"Tegen één uur wendden zich veler schreden naar de Eierhal om, of deel te nemen aan de optocht welke voorafging aan de planting van den herinneringseik, of de samenstelling daarvan gade te slaan. De commissie voor deze optocht, met den heer van Hoboken als algemeen leider, had in de Eierhal een prachtige gelegenheid voor de opstelling van deze origi-

neele stoet, die precies op tijd vandaar kon vertrekken. Op den door leden van het N.J.V. versierde wagen was de eveneens versierde herinneringsboom geladen, en de heer G. Wijma, eigenaar van de gelijknamige hout-handel, had voor deze historische gebeurtenis zijn tweespan Belgische vossen Flora en Meta welwillend afgestaan, om deze bezending naar de plaats van hare bestemming te brengen. Te ongeveer half drie arriveerde de stoet aan het terrein aan Marialust, waar de boomplanting zou geschieden. Zoo aanstonds zal in ons aller tegenwoordigheid een symbolische handeling plaats vinden. Daar wordt een boom geplant, een jonge, sterke eik en daarbij, diep in den

grond geborgen, een oorkonde gelegd, opdat het verre nageslacht eenmaal weten zal, wat nu is geschied.”

Op de oorkonde staat:

“Deze boom (quercus palustris), is op heden, den zevende Januari 1937, geplant door de burgerij van Apeldoorn ter gelegenheid van de huwelijksvoltrekking van H.K.H. Prinses Juliana der Nederlanden en van Oranje Nassau, Hertogin van Mecklenburg, met Z.D.H. Prins Bernhard van Lippe-Bicsterfeld, om tot in lengte van dagen getuigenis af te leggen en als symbool te dienen van den hechten band tusschen Nederland en Oranje. Apeldoorn, 7 Januari 1937.”

De oorkonde werd ter plekke getekend door loco-burgemeester D. Gosker, drie wethouders, de gemeentesecretaris en door negen leden van het centraal comité en vervolgens in een loden bus gedaan en verzegeld. De loden bus werd in het plantgat gelegd.

Onder gejuich werd de versierde Amerikaanse eik van de wagen gehaald en in de plantkuil gezet. De eerste kinderen die een schep aarde bij de eik mochten gooien, waren Jacob Quarles van Ufford, zoontje van de Apeldoornse burgemeester die zelf bij de huwelijksplechtigheid in Den Haag aanwezig was, en de “jongejuffrouw” Margootje van Suchtelen van de Haere. Hierna deden vele kinderen hetzelfde. “Voor hun moeite werd ieder met een versnapering beloond.”

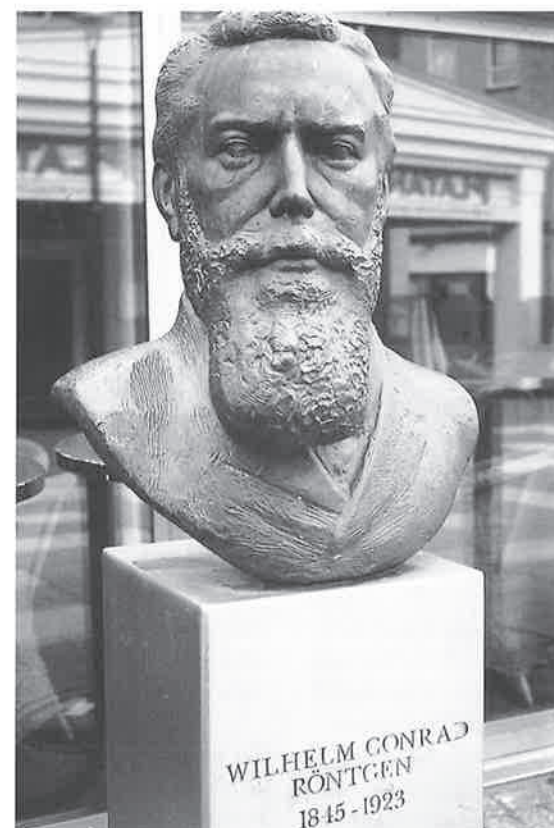
De terugkeer van het prinselijk gezin in 1945

Op 17 juli 1945 gingen prinses Juliana en de prinsesjes Beatrix, Irene en Margriet in New York aan boord van een oceaanstomer. De reis ging eerst naar Engeland. Vandaar vertrokken de prinsesjes op 4 augustus 1945 met hun moeder met een vliegtuig van het type C-47 naar het vliegveld Teuge. Daar werden ze verwelkomd door hun vader. Na vijf jaar was het prinselijk gezin weer in Nederland terug!

Om dit heugelijke feit vast te leggen werd later (de datum is ons niet bekend) een eenvoudig hekwerk geplaatst om de herdenkingseik van prinses Juliana en prins Bernhard.

Hoofdstraat 171

Gedenkstee en portretkop van professor W.C. Röntgen

Portretkop van Wilhelm Conrad Röntgen. Ontworpen door de Vordense beeldhouwer Frank Letterie, geboren in 1931, die in 1961 de Prix de Rome ontving. Afbeeldingen waarop het achterhoofd van Röntgen te zien is, heeft de beeldhouwer niet kunnen vinden en daardoor is het achterhoofd van Röntgen bij deze portretkop een 'algemeen' achterhoofd, volgens Letterie.

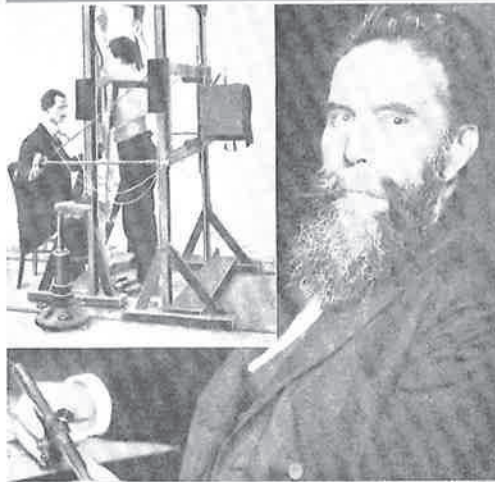
Wilhelm Conrad Röntgen (1845-1923)

Wilhelm Conrad werd in Lennep bij Remscheid in Duitsland geboren. In 1848 kwam hij met zijn ouders in Apeldoorn wonen. De familie liet zich in Apeldoorn naturaliseren. Vader Röntgen kocht in 1850 grond van de arbeider en tapper Johannes Buitenhuis, waarop in datzelfde jaar een woonhuis werd gebouwd, Hoofdstraat 171. In dat pand is het Röntgencafé gevestigd.

De jonge Willy Röntgen verbleef tot 1862 in Apeldoorn. Daarna ging hij naar Utrecht voor studie. In de zomer van 1865 werd de studie voortgezet in Zürich. Zijn ouders, F.C. Röntgen en C.C. Frowein, bleven in Apeldoorn wonen en vierden hun 25-jarig huwelijksfeest in 1867 in Apeldoorn.

Röntgen trad op 19 januari 1872 in Apeldoorn in het huwelijk met de Zwitserse Anna Berta

RÖNTGEN EN NEDERLAND

'Actuele onderwerpen', AO-reeks boekje 1158, 1967.

Ludwig. Daarna vertrok hij voorgoed naar het buitenland. In 1873 verhuisden zijn ouders naar Straatsburg. Gedurende zijn gehele leven onderhield Röntgen contacten met zijn Nederlandse vrienden, collega's en familieleden.

Op 8 november 1895 deed de inmiddels professor geworden Röntgen zijn grote ontdekking: de X-stralen, later röntgenstralen genoemd. Als eerste natuurkundige kreeg hij op 10 december 1901 te Stockholm de Nobelprijs.

Ter gelegenheid van de vergadering van de Nederlandse Vereniging voor Radiologie, het genootschap van Nederlandse röntgenologen, werd op 29 april 1967 de Parklaan door burgemeester mr. A.L. des Tombe omgedoopt in Prof. Röntgenstraat, als herinnering aan het feit dat Röntgen 14 jaar inwoner van Apeldoorn was geweest.

Op 8 november 1995, op de dag af honderd jaar geleden dat hij zijn X-stralen ontdekte, werd Röntgen herdacht in Apeldoorn door de Stichting Röntgenherdenking. Op die dag vond de officiële onthulling plaats van de bronzen portretkop van Röntgen voor zijn vroegere woonhuis, thans het Röntgencafé. De onthulling werd

voltrokken door burgemeester H.J.E. Bruins Slot en de heer J.F.J.H. Röntgen uit Bussum (een zoon van een neef in de achtste graad).

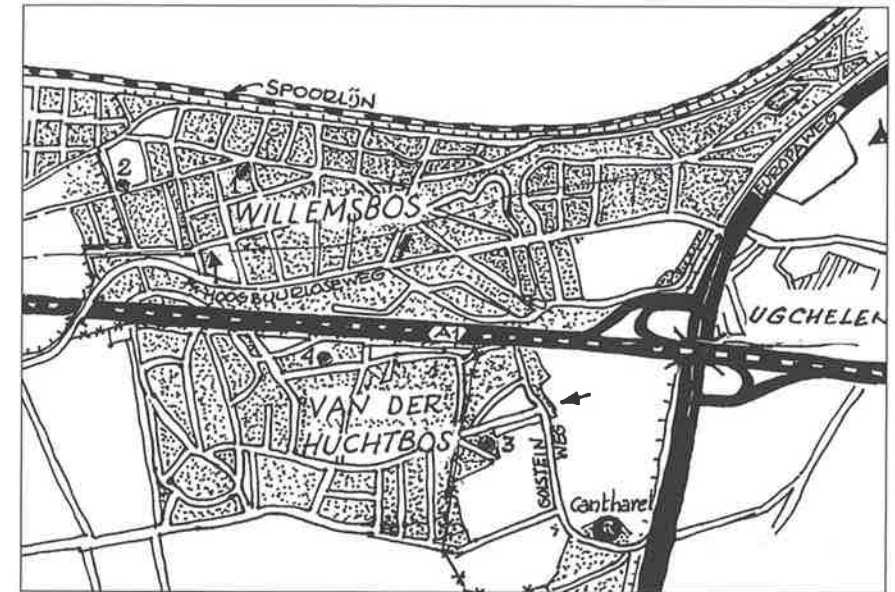
De eerste steen

Wilhelm Conrad metselde ter gelegenheid van de bouw van het ouderlijk huis in 1850 de eerste steen in.

Deze steen werd in de jaren negentig uit de zijgevel gehaald en in de serre van het Röntgencafé geplaatst. Het is een onopvallende steen van grijze kalkzandsteen van 35 x 23 cm, laag in de muur geplaatst. Op de steen staat vermeld *W.C.R. 18 ¹⁰/₂₂ 50*. De Apeldoornse historicus R. Hardonk ontdekte deze eerste steen in oktober 1958.

De eerste verbouwing van het voormalige woonhuis van Röntgen vond plaats in 1880. Jacob Boddens, de toenmalige bewoner en neef van Röntgen, liet het woonhuis verhogen met een verdieping. Om architectuurhistorische en cultuurhistorische redenen heeft de gemeente besloten dit pand op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen en het daarmee voor het nageslacht te behouden.

Hoog Buurloseweg / Van Golsteinlaan, Ugchelen Herinneringen aan de Oranjabond van Orde

Aan de Hoog Buurloseweg liggen twee boscomplexen die aan het begin van deze eeuw tot stand zijn gekomen door activiteiten van de Oranjabond van Orde: het *Van der Huchtbos* en *Het Willemsbos*. Rechts van de weg Het Willemsbos en links het Van der Huchtbos. Op bovenstaande plattegrond bevinden zich in Het Willemsbos de Bruijn van Rozenburgzuil (1) en de Willems eik (2) en in het Van der Huchtbos de Van der Huchtbank (3) en de Hora Siccamabank (4).

Van der Huchtbos en Het Willemsbos

Vroeger sloten deze bossen op elkaar aan, maar door de aanleg van de A1 is het grootste deel van het Van der Huchtbos zijn aansluiting met Het Willemsbos kwijt. Aan de Hoog Buurloseweg bevinden zich de toegangshekken voor het *Landgoed Het Willemsbos* en het *Landgoed Van der Huchtbos 2*. De ingang van het *Landgoed Van der Huchtbos 1* is achter motel De Cantharel, aan het eind van de Van Golsteinlaan, vóór de boswachterwoning linksaf over een zandpad. De vrij toegankelijke landgoederen zijn thans eigendom van J. van der Krol Bosbouw CV uit Bilthoven. Deze natuurgebieden zijn omstreeks 1900 tot stand gekomen dankzij de ontginningsactiviteiten van de Oranjabond van Orde. Een veelal verge-

ten stukje Apeldoornse geschiedenis, maar in deze bospercelen bevinden zich enkele monumenten die de herinnering aan die beweging tijd levend houden. In het Van der Huchtbos 1 staan twee herinneringsbanken en in Het Willemsbos onder andere een piramidevormig zuiltje van veldkeien en een herinneringsboom met hekwerk.

De Oranjabond van Orde

De Oranjabond van Orde werd op 25 februari 1893 te Utrecht opgericht. Aanleiding hiertoe was de sociale onrust, die rond de jaarwisseling 1892-1893 in het Groningse Oldambt tot een uitbarsting kwam. De overheid voelde zich genoodzaakt militairen te zenden om de orde te

handhaven. Volgens velen was de grote activiteit van de Sociaal Democratische Bond in Oost-Groningen in 1892 één van de voornaamste oorzaken van die onrust.

Verscheidene particuliere initiatieven werden na deze gebeurtenissen ontplooid om het lot van de arbeiders te verbeteren en op die wijze de onrust weg te nemen. Een van de reacties was het ingezonden stuk in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* van 15 januari 1893, geschreven door L.R.J.A. Roosmale Nepveu, gepensioneerd kolonel te Doorn. Onder de titel 'Maatschappelijk Verweer!' wees hij vooral op de noodzaak de orde te handhaven, zonder te ontkennen dat er sociale misstanden heersten. De redactie van het dagblad tekende bij dit stuk aan, dat in eigen land nog vele mogelijkheden bestonden kapitaal te investeren ter bevordering van de welvaart.

Dit ingezonden schrijven was aanleiding voor enkele heren om in Utrecht bijeen te komen en te bespreken wat gedaan zou kunnen worden. Op een bijeenkomst op 25 februari 1893 besloten zij tot oprichting van een Bond van Orde.

Inmiddels was in Winschoten begin 1893 de Bond van Orde door Hervorming opgericht. De initiatiefnemer en voorzitter was mr. A.H. Koning, notaris in Finsterwolde. Deze was door de heren in Utrecht bij hun bespreking uitgenodigd. Men besloot in Utrecht tot oprichting van een landelijke bond van orde. Later ontstonden hierover misverstanden, omdat de heer Koning dacht dat de Utrechters een afdeling van zijn bond zouden vormen. De Utrechtse heren vonden echter dat hun stad het logisch centrum van een landelijke bond moest zijn. Ook meer fundamentele verschillen van inzicht leidden ertoe dat de Groningse en Utrechtse bond hun eigen weg bleven gaan.

De Utrechters kozen als naam Oranjabond van Orde. De toevoeging 'Oranje' was door de oprichters gekozen om te benadrukken dat de bond een nationale zaak was, en zich niet op politiek en godsdienstig terrein moest begeven. De orde die de bond in zijn vaandel voerde, wilde hij bereiken door daadwerkelijke pogingen tot bestrijding van de maatschappelijke misstanden. Het kwaad moest bij de wortel worden aangepakt.

De statuten van de bond werden op 25 maart 1893 door de oprichters vastgesteld. Daarin werd bepaald dat het hoofdbestuur zou bestaan uit:

- Jac. Joh. Deetman, voorlopig voorzitter;
- J.D.C. van Dokkum, voorlopig secretaris;
- jhr. J. Hora Siccama van de Harkstede, voorlopig penningmeester;
- ds. L.S. de Bruijn jr., lid;
- L.R.J.A. Roosmale Nepveu, lid.

Iedere Nederlander van 18 jaar of ouder kon lid van de bond worden, zonder verplicht te zijn tot contributiebetaling. Dit verzekerde de bond in de eerste jaren van zijn bestaan van enige aanhang onder de arbeiders (vooral de Oranjegezinden). Dit werd anders na de reorganisatie van 1895, toen voor nieuwe leden een minimumcontributie van één gulden werd vastgesteld; later minimaal f 2,50.

De bond werd meer en meer een vereniging van welgestelde lieden. De bestuursleden bekleedden veelal belangrijke posities in het maatschappelijk leven; ook vele personen van adel en oud-militairen oefenden een bestuursfunctie uit. Het aantal betalende leden bereikte in 1897 het maximum van 940, waarna het geleidelijk afnam. Eind 1923 waren er nog 275 leden over.

De middelen waarmee de bond zijn doel trachtte te bereiken, bestonden in de eerste jaren vooral uit de bouw van arbeiderswoningen en kleine boerenbedrijven, terwijl sinds 1899 een mattenweverij in Friesland werd geëxploiteerd. Deze werkzaamheden werden in de periode 1907-1912 allemaal afgestoten. Sindsdien richtte de bond zich vrijwel alleen op de ontginning van heide en zandverstuivingen. In 1898 werd de eerste heidegrond gekocht, terwijl in de periode 1900-1903 nog drie complexen woeste grond werden verkregen.

Vanaf 1913 was de bond in het bezit van vijf grote ontginningsgebieden:

1. Van der Huchtbos, Ugchelen;
2. Westersand, Uffelte;
3. Drouwenezand, Borger;
4. Roversche heide, Hilvarenbeek;
5. Park 1813, Lemele.

De ontginningswerkzaamheden werden opgedragen aan de Nederlandse Heidemaatschappij, die

sinds 1888 op dit gebied actief was. De bond gedroeg zich slechts als werkgever.

Ook het uitgeven van periodieke organen zag de bond als een middel om zijn doel te bereiken. De bladen *Sta Pal* en *Sociale Stemmen* trachtten grotere populariteit te verwerven door meer algemene artikelen en zelfs feuilletons te plaatsen; het blad *Onze Kleine Bode* had het karakter van een verenigingsorgaan.

In 1916 werd door de bond tot een reorganisatie besloten, waarbij de Nederlandse Heidemaatschappij het administratief en financieel beheer zou voeren. De bond bleef in de vorm van een vereniging bestaan. De Nederlandse Heidemaatschappij voerde met ingang van 1 januari 1918 zowel de administratieve als de technische werkzaamheden van de bond uit, onder toezicht van de Raad van Bestuur.

Eind 1923 was het ledental van de bond zo zeer geslonken, dat werd besloten de bond te liquideren en zijn bezittingen te schenken aan de maatschappij die reeds alle uitvoerende taken ten behoeve van de ontginningen verrichtte. De akte van schenking van de bondsbezittingen aan de Nederlandse Heidemaatschappij werd op 14 december 1923 gepasseerd. Vanaf 1 januari 1924 werden de voormalige bondsbezittingen als een afzonderlijk Oranjabond van Orde-fonds op de balans van de Nederlandse Heidemaatschappij opgevoerd.

De Kwartgulden-Vereeniging voor Heide-ontginning

De financiering van de bondsactiviteiten geschiedde slechts zeer ten dele door de ontvangst van contributies. De bond moest het verder hebben van incidentele giften en van obligatieleningen of hypotheeken voor bepaalde projecten.

Een belangrijke rol speelde echter de Kwartgulden-Vereeniging voor Heide-ontginning. Deze vereniging was op 7 september 1894 opgericht te 's-Gravenhage op initiatief van mej. B.L.W. van der Hucht, die werd gekozen tot presidente-penningmeesteresse. Het enige doel van de vereniging was het bijeenbrengen van gelden ten behoeve van heide-ontginning, welke gelden aan de Oranjabond van Orde ter beschikking werden gesteld. Organisatorisch

Van der Huchtbank.

Als huldeblijk aan mej. B.L.W. van der Hucht werd in 1919 door de Oranjabond van Orde aan de rand van het naar haar genoemde bos een uit bakstenen gemetselde, monumentale bank geplaatst. Op de bank staan de jaartallen 1894 en 1919 vermeld en in een cirkelvorm de inscriptie 'Viribus unitis' ('met vereende kracht'). (Viribus unitis was het devies van keizer Franz Joseph I van Oostenrijk.)

De bank staat op de grens van het Van der Huchtbos 1. Direct na de ingang aan de Van Golsteinlaan en nog vóór het wildrooster linksaf een smal kronkelpadje volgen.

stond zij geheel los van de bond. Ieder die een 'kwartgulden' of meer bijdroeg, was lid van de vereniging.

Vele dames traden tot deze vereniging toe, en plaatselijk ontstonden kringcomités of correspondentschappen. In de periode 1897-1920 bracht de vereniging jaarlijks f 4000,= tot f 6000,= bijeen, terwijl de opbrengst van de contributies van de Oranjabond van Orde ongeveer f 2000,= per jaar bedroeg.

In 1922 werd door de afdelingen besloten tot opheffing van de vereniging. Op de laatste jaarvergadering van 10 oktober 1922 werd de leden verzocht hun steun rechtstreeks aan de bond te geven.

Van der Huchtbos

In februari 1898 kocht de Oranjabond van Orde circa 26 ha heidegrond in Ugchelen, gemeente Apeldoorn, kadastrale gemeente Beekbergen. Het daar aangelegde bos werd genoemd naar mej. B.L.W. van der Hucht, de oprichtster van de Kwartgulden-Vereeniging voor Heide-ontginning. Door latere aankopen werd de oppervlakte geleidelijk uitgebreid tot circa 145 ha.

Bank Hora Siccama van de Harkstede.

Als eerbetoon aan jhr. Hora Siccama van de Harkstede heeft de Oranjebond van Orde in 1913 een monumentale bank van Bentheimer zandsteen geplaatst in de naar hem genoemde laan in het Van der Huchtbos. Op de bank staat behalve het embleem van de Oranjebond van Orde de inscriptie:

'Geplaatst 12 juli 1913 ter eere van Jhr. J. Hora Siccama van de Harkstede, oprichter en erevoorzitter van den Oranjebond van Orde, naar wie deze laan is genoemd'. Deze bank staat in het Van der Huchtbos 1 (ingang Van Golsteinlaan); na de ingang over het wildrooster het eerste pad rechts. Dit pad volgen met een bocht naar links: de Hora Siccamalaan.

Bij een aankoop in 1901 was een boerderijtje inbegrepen, dat als boswachterwoning werd ingericht.

Na overname van de bondsbezittingen in 1923 door de Nederlandse Heidemaatschappij nam deze op zich het Van der Huchtbos in stand te houden.

Jhr. J. Hora Siccama van de Harkstede

De man die van begin tot eind een dominerende rol speelde in de Oranjebond van Orde, was jhr. Johan Hora Siccama van de Harkstede (1853-1928). Hij was ontvanger der belastingen te Driebergen en woonde in Rijsenburg. In 1901 werd hij afgekeurd voor de belastingdienst. Naderhand verhuisde hij naar Hilversum, waar hij op 4 april 1928 is overleden.

Jhr. Hora Siccama van de Harkstede heeft vele functies in de bond bekleed:

- hij was één der oprichters;
- penningmeester Permanent Comité (1893-1895);
- voorzitter (1896-1905);

- lid Algemeen Bestuur (1896-1917);
- penningmeester-boekhouder (1900-1906);
- erevoorzitter (1906-1917);
- waarnemend directeur (1908-1918);
- voorzitter Raad van Bestuur (1917-1923).

In 1903 — ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de bond — werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. In 1927 werd hij Lid van Verdienste van de Nederlandse Heidemaatschappij.

Stichtingen van Bescheiden Heidegeluk

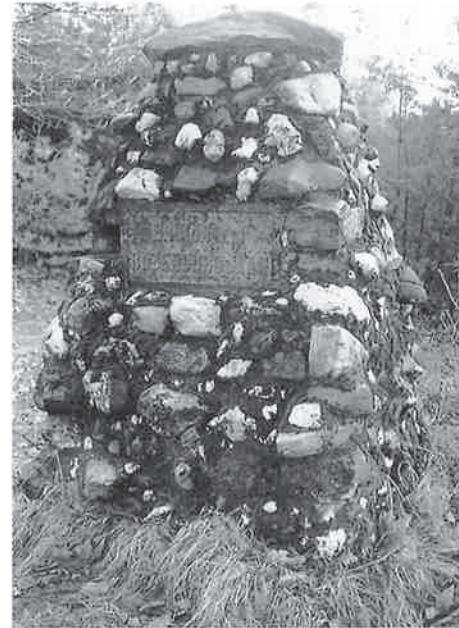
Door de Oranjebond van Orde werden twee 'Stichtingen van Bescheiden Heidegeluk' opgericht naar een idee dat de heer P.B. Bruijn van Rozenburg, gepensioneerd luitenant-kolonel van het Oost-Indische Leger te Apeldoorn, in de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van 5 juli 1893 had gelanceerd.

Zijn systeem hield in dat arbeiderswoningen aan arbeiders ter beschikking werden gesteld. Elke woning werd gebouwd op een perceel heidegrond van circa één hectare. De financiering vond plaats door een hypotheek van f 1.000,= à 3½% (maximaal). De arbeider-eigenaar betaalde een rente van 4%, waarbij de overrente in een onderhoudsfonds werd gestort. Door sparen kon hij zijn schuld langzamerhand inlossen.

Bij de oprichting op 31 augustus 1893 werd besloten op een terrein gelegen aan de weg van Apeldoorn naar Arnhem, het Hof- en Hattemscheveld, een aantal woningen op het

"Bescheiden Heidegeluk", woningbouw aan het Hofveld op initiatief van de heer Bruijn van Rozenburg.

Foto: H.A.M. Ummels, 'Apeldoorn verleden tijd', 1982.

Bruijn van Rozenburglaan.

Als eerbetoon aan P. B. Bruijn van Rozenburg liet de toenmalige eigenaar van Het Willemsbos, de heer W. Beckeringh, in Het Willemsbos een monumentje oprichten in de vorm van een piramidevormig bouwsel van veldkeien, met de inscriptie 'Bruijn van Rozenburglaan'. Het monumentje ligt vanaf de ingang van Het Willemsbos aan de Hoog Buurloseweg (100 meter na de NCC-camping tegenover de Van Heeckerensweg) ongeveer 200 meter het bos in, bij de vijsprong het tweede pad links aanhouden.

Hofveld te bouwen. In maart 1894 kon de eerste van de achttien woningen worden betrokken. De heer Bruijn van Rozenburg voerde voorlopig het beheer. Nog in datzelfde jaar werd begonnen met de bouw van nog eens veertien woningen op het aan de overkant van de Arnhemseweg gelegen Hattemscheveld.

Het door de heer Bruijn van Rozenburg bedachte systeem vertoonde echter na enige tijd tekenen van zwakte. Het verantwoordelijkheidsgevoel van de eigenaars voor hun bezit was niet altijd zo groot als de stichters gehoopt hadden; beide nederzettingen bleven een toberig bestaan leiden.

Successievelijk nam de bond de hypotheecaire schuld van de meeste woningen over, een enkel pand werd eigendom van de hypotheekhouder.

In oktober 1908 werd besloten tot geleidelijke liquidatie van de stichtingen, waarna de woningen in de periode 1908-1911 allemaal werden verkocht.

De heer Bruijn van Rozenburg was allerminst ingenomen met het loslaten van de oorspronkelijke opzet. Een hernieuwde koop van panden door de bond leidde ertoe dat hij op 4 februari 1897 zijn ontslag nam als lid van het Algemeen Bestuur en als erevoorzitter.

De hier bedoelde woningen zijn in de loop der jaren afgebroken.

Het Willemsbos

Op initiatief van de heer P.B. Bruijn van Rozenburg kocht zijn vriend Willem Beckeringh uit Amsterdam omstreeks 1894 vele hectaren heidegrond in Ugchelen. In 1904 kreeg het daarop aangelegde bos de naam Het Willemsbos. Het bos werd tot het eind van de jaren '70 beheerd door de boswachterfamilie Witteveen. Sinds 1995 is de officiële naam van dit bos Landgoed Het Willemsbos.

Willemseik met hekwerk, nabij de boswachterswoning. Op het schildje aan het hek staat de tekst:

'Op 10 Juni 1904 kreeg dit bos de naam die het nu nog steeds draagt 'Het Willems bos'.

Aanleiding tot de doop van het bos was het bezoek van de heer A.W. Beckeringh en zijn zoon Willem.

Tijdens Willems eerste bezoek werd deze eik, de 'Willems eik' door hem en de boswachters-familie Witteveen geplant'.

*Laantje met de naam
Ericastichting in de
wijk De Maten.*

Ericastichting te Apeldoorn

Op 30 maart 1895 besloot de Oranjabond van Orde tot de bouw van vijf boerderijen, elk op een perceel van ongeveer vijf ha. Aanleiding tot het stichten van deze landbouwenclave, in een nog vrijwel niet ontsloten heidegebied, was de vanuit landbouwkringen gestelde vraag: "Is het mogelijk op een stuk heidegrond ter grootte van 4 à 5 hectare een kleinen boer voor zich en de zijnen den kost te laten verdienen?"

Voor de bouw van elk der hoeven werd een lening aangegaan van f 4.000,-. Met de leiding van het in cultuur brengen van de grond werd belast dr. A.M. Prins, rijkslandbouwleraar te Deventer, later te Wageningen. Eén der boerderijen werd van oktober 1895 tot juli 1897 als proefboerderij gebruikt.

In 1912 werd besloten de boerderijen aan de bewoners te verkopen; hierbij verstreekte de bond aan de kopers een deel van de koopsom als hypothecaire lening.

Deze boerderijen zijn allemaal verdwenen. Alleen een fraai beboomd laantje met de naam Erica-stichting, gelegen in de wijk De Maten, herinnert hier nog aan de activiteiten van de Oranjabond van Orde.

Kanaal Noord 450, Beemte

Hoeve De Papegaai

Eenvoudige eerste steen met initialen en datum.

Volgens de zelf gemetselde steen bij deze boerenhoeve dateert de boerderij uit 1918. Vóór 1918 stond er recht tegenover deze hoeve tussen het Apeldoorns Kanaal en de Grift een boerderij-herberg De Papegaai. De één na laatste herbergier daarvan was Jan Derk Angelier, geboren 4 juli 1837 te Voorst en gehuwd met Aaltje Westhof, die op 27 december 1845 te Apeldoorn werd geboren. Jan Derk overleed op 17 februari en Aaltje op 7 december 1909. Dit echtpaar had twee kinderen, een dochter en een zoon. De dochter stierf bij de bevalling van haar tweede kind op 22-jarige leeftijd.

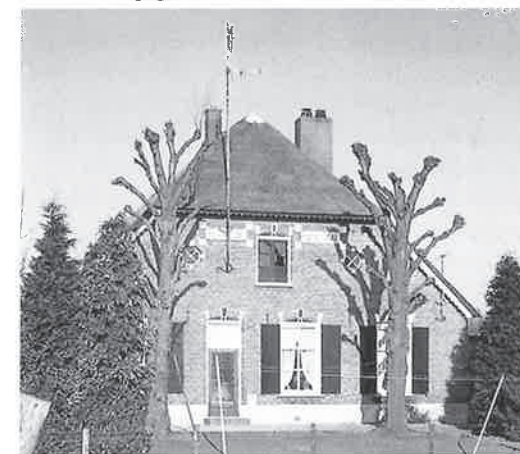
De zoon, Derk Jan Angelier, erfde de boerderij-herberg. Hij werd geboren op 30 maart 1881 en trouwde op 25 juni 1904 met Frederika Kamphuis, geboren 15 april 1882 te Epe. Op de herinneringssteen bij Hoeve De Papegaai staan de letters *D.J.A.* voor Derk Jan Angelier en de letters *F.K.* voor Frederika Kamphuis. De aanduiding *8/10.M. 19.18* (M = maand) spreekt voor zich.

Frederika overleed op 27 april en Derk Jan op 3 september 1952.

De naam Papegaai

Twee dames Angelier wisten ons te vertellen dat hun grootouders van koning Willem III een houten papegaai kregen. Deze houten papegaai kwam in de tuin van de herberg te staan. Hierdoor deed in het buurtschap de anekdote de ronde dat sinds die tijd de herberg De Papegaai werd genoemd.

Hoeve De Papegaai.

Kopie van de 'Caarte van 't blok den Happert onder Wainum' uit 1708 met rechtsonderaan oostelijk van de Grift de 'Papegaj'.

Maar volgens de hier afgebeelde kaart met de tekst *Caarte van 't blok den Happert onder Wainum*, die een onderdeel is van de 18 kaarten uit het Kaartenboek van de Veluwe, ambt Veluwe, werd de herberg in 1708 al getekend en geschreven als 'Papegaj'. Rechts op de kaart is de Grift. Rechts van de Grift, bovenaan, is de herberg Nachtegaal getekend en rechtsonder de herberg Papegaj.

Het betreft hier een kaart van tiendblokken, waarvan het kapittel van St. Marie in Utrecht indertijd de tiendrechten bezat. Tienden waren een soort belasting die men periodiek aan de heer of, in dit geval aan de kerk moest opbrengen. Het woord tiend zegt het al: een tiende deel van de voortbrengselen, bijvoorbeeld van veldgewas, vruchten of jongen van dieren. Linksonder op het kaartje staat een lijstje met het woordje 'pacht' en middenonder de schaal van tachtig roeden. Een Amsterdamse roede is 3,6807 m (13 voet is 1 roede) en een Rijnlandse roede is 3,767 m (12 voet 1 roede).

De afbeelding is een kopie van een kopie van de originele kaart. De originele kaarten bevinden zich in het Rijksarchief te Utrecht. Het kaartenboek werd in 1708 gemaakt door Justus van Broeckhuysen. Conclusie: In 1708 heette de her-

berg dus al De Papegaj.

Als er al iets van de anekdote waar is, dan zou met koning Willem III de stadhouder-koning Willem III bedoeld kunnen zijn.

Op 1 april 1829 voer het jacht van koning Willem I als eerste schip door het Apeldoorns Kanaal. Herberg De Papegaj lag toen tussen het kanaal en de Grift.

Vanaf 1872 tot 1884 werden enkele sluizen verplaatst, vergroot en in steen uitgevoerd. Het kanaal werd op de bodem van 6 naar 12 meter verbreed en er werden loskades aangelegd. Zo kwam er ook een loskade voor H. de Heus en Zn. (zie Verzetsstrijderspark en Vlijtseweg) ongeveer op de hoogte van het bedrijf. Er werd continu aan het kanaal gewerkt en zelfs in 1920 vond er nog een verbreding plaats.

In 1860 gingen er 368 schepen per jaar door het Apeldoorns Kanaal; in 1890 waren dit er 1000 en in 1915 2200 schepen per jaar. Het grootste schip van 360 ton voer in maart 1960 met schipper Constant Ferneuil uit België door het kanaal. Voor de scheepvaart was het noordelijk deel van het kanaal arbeidsintensief: 5 sluizen en 24 hefbruggen, waarvan de Papegajbrug er één was, allemaal bediend door brug- en sluiswachters in

Bewoonster van de boerderij-herberg met drie van haar kinderen, kort voor de afbraak van de boerderij in 1918. Foto: dames Angelier.

dienst van Rijkswaterstaat. In 1972 werd het kanaal voor scheepvaart gesloten. De Papegajbeek die zo'n honderd meter zuidelijk van de Papegajbrug ligt, kwam oorspronkelijk in de Grift uit. De beek werd vergraven en voedt nu het kanaal. In 1843 heette de Papegajbrug nog gewoon 'brug' en was toen een ophaalbrug; nu is het een vaste brug.

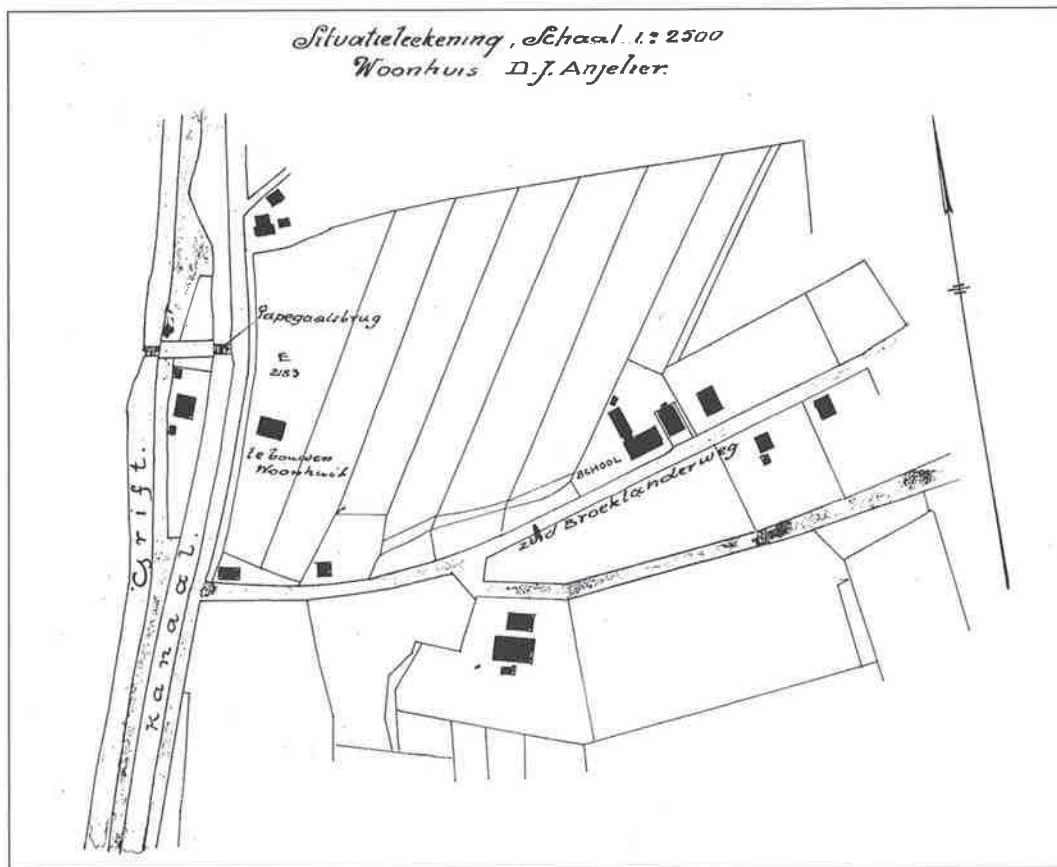
De herberg

Op de hier afgebeelde foto uit ongeveer 1918 van herberg De Papegaj staat Frederika Kamphuis met drie van haar kinderen voor, zo te zien, een boerenhoeve. Het meisje op de arm is het achtste kind van Frederika, Fenna. Na haar kwamen nog twee zusjes en een broer, die op de Hoeve De Papegaj werden geboren. Een herberg was in die tijd meestal een boerenhoeve waar de vrouw des huizes koffie en een

borrel inschonk voor de passanten. De man was meestal landbouwer, zoals ook hier de grootvader. Vader Angelier was veehandelaar. Iemand die van Apeldoorn naar Vaassen liep, en dat gebeurde in die dagen, wilde onderweg wel eens even uitblazen, wat eten en drinken. Zo ontstonden langs de Grift de boerenhoeven met herberg. Slapen kon soms ook wel geregeld worden.

De reproductie die wij hier hebben afgedrukt, is door hoffotograaf A.C. Stokhuijzen omstreeks 1960 gemaakt van de originele foto uit 1918. De foto zelf is misschien van fotograaf De Vries, een fotograaf die door buurten ging en het aanbod deed voor het maken van een foto.

Wanneer verdween herberg De Papegaj en kwam er aan de oostzijde van het kanaal boerenhoeve De Papegaj?

Situatie in 1918 waarin zowel de oude boerderij-herberg als de nieuwe boerderij getekend zijn.
Afb.: Gemeentearchief Apeldoorn.

Volgens het bevolkingsregister werd in 1918 een aanvraag gedaan door D.J. Angelier, Beemte, kanaal bij de Papegaaibrug, voor de sloop van zijn woonhuis (de herberg) tussen kanaal en de Grift; eveneens is aanwezig een bouwaanvraag, ook uit 1918, betreffende het bouwen van een woonhuis (de huidige hoeve) door bouwer W.H. Klumpert.

Kayersdijk 122 (forellenkwekerij De Zwaanspreng)

Bank ter herinnering aan twee Deense kweekvisrijders

Gemetselde bakstenen bank, na de Tweede Wereldoorlog geplaatst door de heer A.J.G. Metz ter herinnering aan twee Deense chauffeurs die in het oorlogsjaar 1944 om het leven kwamen toen hun vrachtauto, die met kweekvis op weg was naar De Zwaanspreng, bij Denekamp werd beschoten door Engelse jachtvliegtuigen. In de bank zijn de Deense vlag en het jaartal 1944 aangebracht, met daaronder de tekst:

*Ter nagedachtenis aan de
gesneuvelde Deense chauffeurs
der vischauto's*

Bij de aanleg van de hengelvijver in de jaren zeventig werd de bank zwaar beschadigd. Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de kwekerij in 1981 werd deze op initiatief van de beheerder Rein van Essen gerenoveerd en weer opgesteld.

De Zwaanspreng

Het zuivere water dat omstreeks 1800 de papier- en wasserij-industrie naar Apeldoorn lokte, is er ook de oorzaak van dat reeds een eeuw forel wordt gekweekt bij De Zwaanspreng aan de Kayersdijk. De Zwaanspreng werd gegraven in 1869, middenop een grote heidevlakte, en was bedoeld voor extra watervoorziening ten behoeve van het Apeldoorns Kanaal.

In 1881 trok de heer J. Noordhoek-Hegt de

stoute schoenen aan en begon een zalmkwekerij op het toen nog wel zeer idyllische plekje, waar nu nog steeds zo'n half miljoen forellen per jaar worden gekweekt.

Het water van de Zwaanspreng vindt zijn oorsprong in het gebied van de Rijkssprengen aan de Arnhemseweg, ter hoogte van Malkenschoten.

In de Apeldoornse volksmond werd altijd gesproken over de 'visvijvers van Metz'.

Vischkwekerij „Zwaanspreng”, Apeldoorn
 opgericht 1881
Fa HASSELBACH & METZ
 Eenig firmant A. J. G. METZ - Bankier: KOPPEL & Co.
 Telegram-Adres: VISCHKWEEKERIJ - APELDOORN. Telefoon 147. - Postbus 40.

Specialiteit in Forellen voor consumptie.

— 272 —

Nostalgische aanbeveling van de vroegere eigenaren.

Afb.: Gemeentearchief Apeldoorn,

'Gedenkboek 1813-1913 De Nederlandsche Handel en Industrie'.

De heer A.J.G. Metz werd in 1903 als compagnon opgenomen door de toenmalige eigenaar, de heer J.A. Hasselbach. De zalmkwekerij was toen inmiddels omgeschakeld tot forellenkwekerij. Behalve forellen, die werden gekweekt in het zuurstofrijke water van De Zwaanspreng, werd ook een soort handelspost ingericht. De geschiedenis vermeldt dat het bedrijf in de jaren dertig ook bos- en vossebessen verkocht, alsmede champignons, grof wild, recën, herten en wilde zwijnen.

Van 1952 tot 1986 was de kwekerij eigendom van de Nederlandse Heidemaatschappij.

Omstreeks 1970 kreeg Apeldoorn er een unieke recreatiemogelijkheid bij toen besloten werd om bij De Zwaanspreng visvijvers aan te leggen waar hengelaars het aas konden uitgooien. Beheerder werd Rein van Essen, die een woning betrok bij de kwekerij. Daartoe werd een koelcel omgebouwd tot woonhuis.

In 1986 werd de heer Van Essen eigenaar van de kwekerij. De gehele forellenproductie wordt verwerkt ten behoeve van de hengelvijvers en de particuliere verkoop van gerookte forel. Incidenteel wordt voor de verkoop ook nog consumptieforel op maat vanuit Denemarken betrokken.

Korenaar, Beemte

Buurtpomp

Buurtpomp, geplaatst door Beemtenaren ter herinnering aan de realisatie van de nieuw aangelegde brink, met de tekst:

*Disse pompe is an'eboden aen de
 Buurte tiejens 't buurtemaken van de
 Korenaar*

*In gebruik esteld deur de vrouwluu
 Anneke Neuteboom Spijker*

en

Willemien Bellert

Anno 1995

De nieuwe buurte

De buurtpomp kreeg een centrale plaats op de brink in Beemtes nieuwbouwwijk de Korenaar, schuin tegenover het dorpshuis Ons Huus. Op deze brink is de buurtpomp te vinden als symbool van saamhorigheid in het buurtschap Beemte. Het woord 'brink' wordt hier vergeleken met een brink in een vroeger dorp: een plein in de kom van een dorp waar de kerk stond. De

brink was meestal met bomen beplant en diende wel als plaats waar markt werd gehouden. Het idee voor een buurtpomp ontstond in 1995 toen de nieuwe buurt zogenaamd 'buurte maakte'.

De uitdrukking is 'buurte maken': kom je nieuw in een buurt wonen dan nodig je alle burens uit om kennis te maken én, als nieuwe bewoner, je aan te sluiten bij de buurtgewoonten.

Gemetselde speelobjecten.

De belangenvereniging Beemte Broekland is actief. In 1998 ontstond het plan om de finalisten van de landelijke metselwedstrijd permanente speelobjecten te laten metselen om en nabij de buurtpomp. De metselobjecten werden ontworpen door de Apeldoornse kunstenaar Ferry Staverman.

Het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten, K.N.B., houdt jaarlijks metselwedstrijden om de Zilveren Troffel. In 1999 vond van 19 tot en met 23 april de finale van de 47ste nationale wedstrijd in het metselen met baksteen plaats op de brink aan de Korenaar. De eerste steen, een baksteen van het zandbakobject, werd gemetseld door Jessica Bellert. Twaalf metselaars, de beste leerlingen uit het land, deden mee aan de finale, die gewonnen werd door Ramon Geurink uit de Achterhoek. De namen van de twaalf deelnemers zijn te vinden op één van de metselobjecten.

Laan van Westenenk 45 (Rexam Release B.V.)

Gedenksteen De Moole De Eendragt 1772

Gedenksteen in de vestibule van Rexam Release B.V.

De papierfabriek Van Gelder Zonen brandde in december 1996 af. De gedenksteen *De Moole De Eendragt 1772* was reeds in 1994 uit de recreatieruimte de Eendrachtzaal van Van Gelder Fijnpapier verwijderd en ingemetseld in de vestibule van Rexam Release B.V. aan de Laan van Westenenk 45. Dit gebeurde met toestemming van de toenmalige Raad van Bestuur. Rexam Release B.V. nam Van Gelder Coatings over. Zo bleef de steen op de meest daarvoor in aanmerking komende plek bewaard en voor brandschade gespaard.

De verhuizing van de steen moet een enorme klus zijn geweest; de steen meet 130 x 105 cm.

De molen De Eendragt

In het boek *De papiermolens in de provincie Gelderland alsmede in Overijssel en Limburg* staat het volgende:

“Jan Hessels heeft in 1771 de molen gekocht. Hij was waarschijnlijk geen papiermaker en

daarom haalde hij Nicolaas Vorster in het bedrijf, een Arnhemse papiermaker afkomstig uit Duitsland. Hij was een zwager van Hessels. Vorster ging Hessels assisteren bij zijn werkzaamheden. Ter gelegenheid van dit compagnonschap werd deze steen onthuld en werd

tevens voor het eerst de naam aan de molen gegeven: De Eendragt. Tussen het woordje Anno en 1772 staat 11/5 hetgeen wijst op elf mei. Overigens was Hessels getrouwd met Petronella Wildvanck en zijn zwager met zijn halfzuster Johanna Dijkhuijsen. Het is wel zeker dat de buurtschap De Eendracht haar naam te danken heeft aan Hessels en Vorster.”

Op 6 augustus 1771 werd door Weyntje Sevenhuijsen, weduwe van Steven Janssen Mulder (overleden 6 december 1770 aan de Trekweg) en haar meerderjarige kinderen Hendrica, Aaltje en Geertje verkocht aan Jan Hessels voor f 6000,= “een papiermolen op eigen water met vijf backen op ijder back vijf hamers en verder getimmer”. Hoewel de molen aan Jan Hessels werd verkocht, bleek hij in het begin toch niet de enige eigenaar te zijn. Want na de weduwe Steven Mulder werd daar ook de heer Vorster genoemd, zelfs nog tot 1780/81. Daarna uitsluitend Jan Hessels. Vermoedelijk was Vorster medevennoot van Hessels want er bestaat een watermerk Hessels & Vorster. Hessels woonde op De Pasch te Apeldoorn, dat hij op 23 april 1756 voor 3000 gulden van Anthony Timmer had gekocht. Samen met P. Wesselman en J.R. Krepel was hij eigenaar van de kopermolen in Klarenbeek (als zodanig genoemd in 1765). Pas in 1869 heeft de firma Van Gelder uit Wormerveer de waterpapierfabriek De Eendracht met toebehoren aangekocht voor ruim f 34.000,= van S.J. Pannekoek.

Eerste steen, gelegd in 1850.

De eerste steen

In het archief van het Historisch Museum Apeldoorn is een grijze, zandstenen eerste steen opgeslagen, 44 x 50 cm groot, afkomstig van de molen De Eendracht. De tekst daarop luidt:

*Deze Eerste steen gelegd door W.T. Pannekoek,
Oud 4 jaar - 1850*

De datum is onleesbaar geworden. Stephanus Johannes Pannekoek werd in 1809 in Renkum geboren. Hij huwde met Jacoba Gerharda Dijkhuijsen. Willem Theodorus, het derde kind uit dit huwelijk, in 1845 geboren, was de genoemde eerstesteenlegger.

Loolaan 346 (Regionaal Opleidingen Centrum Aventus)

Bronzen plaat ter herinnering aan J.J. Oltmans

Bronzen plaat met het portret van J.J. Oltmans, directeur van de Ambachtsschool van 1928 tot 1947 en van de Autotechnische School en School voor Scheepswerktuigkundigen van 1947 tot 1951. Ontworpen door tekenleraar G. Francoys ter gelegenheid van het afscheid van Oltmans in 1951.

Het ontstaan van de Ambachtsschool

De groei van Apeldoorn in het laatste kwart van de negentiende eeuw deed de vraag naar vaklieden stijgen. De vakopleiding gebeurde vanouds in de praktijk bij de patroons en aannemers. De Vereniging Het Volkshuis, waarin voormannen zaten uit de papierindustrie, de wasserijwereld en de bouwnijverheid, spande zich in voor het houden van vaktekencursussen op winteravonden “tot nut en heil van den jeugdigen vakman”. Op aandrigen van de rijksoverheid besloot de vereniging samen met de gemeente (zie H.P.J.

Tutein Nolthenius bij Wilhelminapark) een vakschool voor toekomstige ambachtslieden op te richten. In 1901 werd deze school, de Ambachtsschool, geopend en kreeg onderdak in het verenigingsgebouw Het Volkshuis aan de Stationsstraat.

J.J. Oltmans

(Geboren te Raalte op 23-3-1886 en overleden in Apeldoorn op 23-4-1974.) In 1928 werd J.J. Oltmans benoemd tot directeur van de Ambachtsschool. Oltmans, oud-offi-

cier van de technische dienst der Koninklijke Marine, interesseerde zich voor scheepswerktuigtechniek en wilde in Apeldoorn een opleiding oprichten voor scheepswerktuigkundigen (dus geen stuurlieden). Deze scheepsmachinistenopleiding moest een nevenafdeling van de Ambachtsschool worden. Zelf bezat Oltmans de nijverheidsakte N13. In 1938 kreeg hij toestemming deze opleiding, de School voor Scheepswerktuigkundigen, te starten.

Enige jaren later kreeg directeur Oltmans vanuit Den Haag het verzoek voorbereidingen te treffen voor de opleiding in automobieltechniek. Een dergelijke, erkende opleiding bestond nog niet. Wel was in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog aan de Amersfoortseweg een particuliere Auto Technische School gevestigd, met een internaat, onder leiding van Fedde van den Bosch en Anna Bartha Cruijff. Het geringe leerlingenaantal en het feit dat de meeste docenten niet wettelijk bevoegd waren, leidden ertoe dat deze school bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd opgeheven.

Oltmans stemde in met het verzoek uit Den Haag en nam het opstellen van het leerplan voor zijn rekening. Hij dacht in hoofdzaak aan een opleiding voor hogere technici in het automobielbedrijf, op het niveau van de scheepswerktuigkundigen. Hij dacht aan drie studie jaren: twee theoretische jaren gevolgd door een praktijkjaar. Ook de Bovag werd geraadpleegd. Het door Oltmans opgestelde leerplan werd door de onderwijsinspectie goedgekeurd en zo kon de school op 1 september 1942 starten. Er meldden zich 50 leerlingen aan, zodat met twee klassen kon worden gestart. De twee klassen waren verdeeld in twee groepen: een klas met overwegend theoretische vooropleiding (minstens 2 klassen HBS, 3 klassen ULO of diploma MULO-A met wiskunde) en een klas met overwegend praktische vooropleiding (getuigschrift Ambachtsschool als automonteur, bankwerker of electriciën, met 1 jaar VMTO - voorbereidend middelbaar technisch onderwijs).

Toentertijd was er nog helemaal geen sprake van het halen van een rijbewijs. Oltmans leerde zichzelf en ook de jongens van de ATS autorijden.

De Autotechnische School en de School voor Scheepswerktuigkundigen werden gehuisvest in villa Swinemunde aan Loolaan 46 (één van de eerste villa's aan deze laan). De villa werd in 1840 gebouwd in opdracht van de Amsterdamse koopman Jarman. Een latere eigenaar gaf er de naam Swinemunde aan.

In het koetshuis van deze villa was van 1950 tot 1977 het historisch museum ondergebracht, dat toen Museum Moerman heette.

In 1958 werd op deze plek een nieuw schoolgebouw gerealiseerd; de villa viel onder de slopershamer. Een zandstenen wapenreliëf van circa 80 x 80 cm, afkomstig van het koetshuis, is bewaard gebleven en werd ingemetseld in de muur van een van de hallen van het nieuwe schoolgebouw.

Eind jaren tachtig kwam er een eind aan de School voor Scheepswerktuigkundigen in Apeldoorn. De overheid verplaatste de opleiding naar de kustprovincies.

De Autotechnische School werd in 1954 gesplitst in een vierjarige HTS-opleiding en een driejarige MTS-opleiding. Door de sterke groei kreeg de HTS een eigen gebouw aan de Condorweg; de MTS bleef aan de Loolaan.

Bestuurlijke beslissingen leidden ertoe dat de HTS in 1986 werd verbonden met het Hoger Beroeps Onderwijs in Arnhem. De MTS-autotechniek bleef wel in Apeldoorn en werd in 1999 onderdeel (sector Mobiel) van het Regionaal Opleidingen Centrum *Aventus**.

* *Aventus* kan verwijzen naar:

- naam van de tempel van de Griekse godin Athena (Lat. Minerva). Zij was godin van de oorlog; zij staat voor de met verstand en strategisch inzet gevoerde strijd.
- *Aventus* was de naam van de buitenplaats van de Franse natuurkundige, filosoof en theoloog Blaise Pascal.
- *Aventinus* is één van de zeven heuvelen waarop Rome gebouwd is (Ned. Aventijn).
- *L'avenir* (Fr.) betekent "toekomst".

ERRATUM

Bij de totstandkoming van deze uitgave is een gedeelte van een vertaling weggefallen. Het betreft pagina 55, "Marmeren gedenkplaat ter herinnering aan de Varus-slag". Hieronder volgt de volledige vertaling.

Marmeren gedenkplaat van 50 x 35 cm met Latijnse inscriptie, geplaatst omstreeks 1938/1939 ter herinnering aan het boek *De slag in het Teutoburgerwoud* door A.D. Muller.

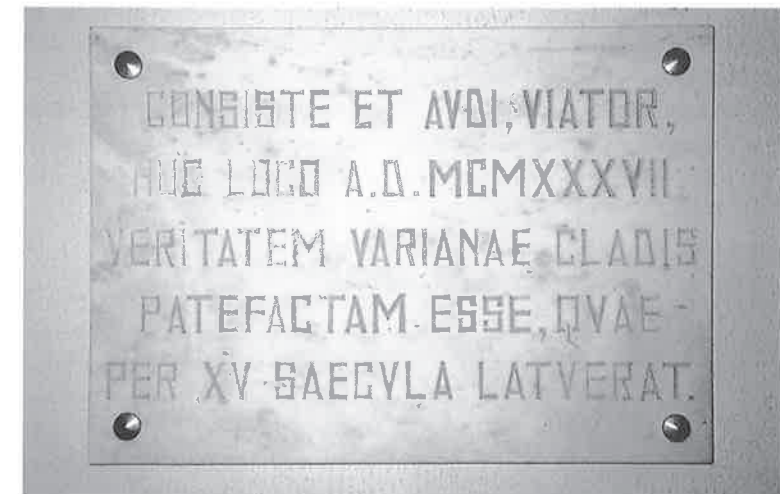
De inscriptie luidt:

*Consiste et audi, viator,
hoc loco a.d. MCMXXXVII
veritatem varianae cladis
patefactam esse, quae
per XV saecula latuerat*

In vertaling: "Blijft staan en hoort, gij voorbijganger, dat op deze plaats in het jaar 1937 de waarheid betreffende de nederlaag van Varus geopenbaard is, die gedurende 15 eeuwen verborgen was gebleven".

Loolaan 556 (Hotel Bloemink)

Marmeren gedenkplaat ter herinnering aan de Varus-slag

Marmeren gedenkplaat van 50 x 35 cm met Latijnse inscriptie, geplaatst omstreeks 1938/1939 ter herinnering aan het boek *De slag in het Teutoburgerwoud* door A.D. Muller.

De inscriptie luidt:

*Consiste et audi, viator,
hoc loco a.d. MCMXXXVII
veritatem varianae cladis
patefactam esse, quae
per XV saecula latuerat*

In vertaling: “Blijft staan en hoort, gij voorbijganger, dat op deze plaats in het jaar 1937 de waarheid betreffende de nederlaag van Varus geopenbaard is, die gedurende

Wie was A.D. Muller?

Alexander Daniël Muller werd op 20 november 1874 in 's-Gravenhage geboren als zoon van Johannes Petrus George Muller en Maria Louise Schoor. Uit het bevolkingsregister van de gemeente Apeldoorn blijkt dat het gezin op 26 april 1880 vanuit Ede in Apeldoorn kwam wonen (vader, moeder, 2 zoons en 1 dochter). Vader Muller was toen gepensioneerd schout bij nacht. Zij gingen wonen op het adres Marialaan AA 190, thans Canadalaan.

Muller trad in de voetsporen van zijn vader en ging naar de marine. Zijn opleiding begon in Willemsoord bij Den Helder, waar het opleidingsinstituut van de marine was gevestigd. Uit zijn Staat van Dienst (nr. 1132) uit het Stamboek van Marine-officieren blijkt dat hij op 1 september 1889 werd aangesteld als adelborst 3e klasse. Zijn eindrang op 1 juli 1909 was luitenant ter zee 1e klasse. Hij maakte een respectabel aantal zeereizen en verbleef geregeld in Oost-Indië. Ook werd hem

een tweetal eretekens toegekend: de Atjeh-gesp en de gesp Kleine Soenda-eilanden. Zijn gezondheid was echter niet al te best, regelmatig werd hij op non-actief gesteld. Met ingang van 1 juli 1909 werd hem dan ook 'eervol ontslag uit de zeedienst verleend wegens ongeschiktheid tengevolge van lichaamsgebreken'. Mede door bemiddeling van koningin Wilhelmina werd hij benoemd tot inspecteur-generaal van de scheepvaart, welke functie hij in Den Haag tot aan zijn (vervroegde) pensionering vervulde.

De heer Muller in gezelschap van mevrouw Wienhoven (links) en haar moeder, mevrouw Heijmans (foto eind jaren '30).
Foto: archief mevr. Wienhoven.

Daarna treffen we hem weer aan in het Apeldoornse bevolkingsregister. Vanaf 15 mei 1928 woonde hij met zijn huishoudster mevrouw Geertruida Bennink op het adres Langeweg 2. Na het overlijden van 'Daatje' (zoals hij haar vaak noemde) in 1936 stak hij de weg over en huurde permanent twee kamers in Hotel Bloemink. Daar woonde hij tot aan zijn dood. Hij overleed op 14 mei 1944 in het St. Liduina Ziekenhuis en werd begraven op de begraafplaats aan de Soerenseweg.

Een oud-kamermeisje van Hotel Bloemink herinnerde zich de heer Muller nog goed als een heel sympathieke, humoristische man. Zij wist nog te vertellen dat hij twee gouden knopen van zijn uniform aan de huishoudster, mevrouw Nout, gaf om daar een broche van te laten maken. Hij was een zeer gewaardeerde gast bij Bloemink. Volgens informatie van mevrouw Wienhoven, bij wier ouders Muller graag op bezoek kwam,

mocht Muller zelf graag vertellen dat hij als kleine jongen geregeld met enkele andere kinderen uit goeie families op paleis Het Loo mocht komen als speelgenootje voor prinses Wilhelmina. Op zekere dag echter stootte hij met paardrijden door het koninklijke goudleren behang, met als gevolg dat hij nadien nooit meer te spelen werd gevraagd. Hij maakte ook graag gewag van het feit dat hij vanwege zijn Zwitserse afkomst in het kanton Glarus in Zwitserland de titel 'Müller von Glarus' kon voeren.

De Varus-slag

Muller, die zijn leven lang bijzonder geïnteresseerd was in oude culturen en historische veldslagen, deed in de jaren dertig een onderzoek naar de Slag in het Teutoburgerwoud, ook wel de Varusslag genoemd, die plaatsvond in het jaar 9 na Christus. Een verdere beschouwing van deze slag laten wij hier achterwege, maar in *The Encyclopedia of Military History (from 3500 B.C. to the present)* door R.E. en T.N. Dupuy werd vastgesteld dat deze veldslag plaatsvond in Duitsland, in de omgeving van Detmold in het Teutoburgerwoud. Op basis van zijn onderzoeken kwam Muller echter tot de conclusie dat dit in Nederland moest zijn geweest, en wel in de omgeving van Varsseveld in de Achterhoek. Een en ander werd uiteengezet in zijn manuscript *'De slag in het Teutoburgerwoud'*, gedateerd november 1937.

Muller

DE SLAG

— IN HET —

TEUTOBURGER- WOUD.

*Titelblad van de
boekuitgave,
gesigneerd door de
auteur.
Afb.: archief mevr.
Wienhoven.*

DRUK BUREAU 'DE CLIP
aan de Soerenseweg.

*Fragment uit het boek
van de heer Muller.
Afb.: archief mevr.
Wienhoven.*

14

De omgeving van het z.g. „Loohuis" op ongeveer 2 km Oost-Zuidoost van die plaats, vertoont eenige bijzonderheden, welke met de Romeinse terrein-beschrijving overeenkomen, zoodat wij daarom op die plaats de aandacht vestigen.

Kaart 7.

Zooals reeds gezegd, trok na deze ontmoeting een gedeelte van het leger rechtstreeks naar den Rijn, terwijl de rest onder Germanicus den weg terugging, waarlangs hij gekomen was.

Het volgende jaar maakte Germanicus aanstalten voor een nieuwe veldtocht *), toen hij door Tiberius werd teruggeroepen en dus van dit voornemen moest afzien. Intusschen was hij er in het vorige najaar, dank zij het verraad van het hoofd der Germanenstam, de Marsen, in geslaagd een tweeden standaard te bemachtigen, welke in den Varus-slag was verloren gegaan. Het gebied, waar deze standaard werd bemachtigd moet zeer nabij den Rijn hebben gelegen.

Na de terugroeping van Germanicus hebben de Romeinen definitief afstand gedaan van verdere pogingen tot verovering of onderwerping van Germanië, zoodat Herman met recht de bevrijder van zijn vaderland kan worden genoemd. Zelfs zijn vroegere vijanden hebben dit na zijn dood ruiterslijk erkend. **)

VII.

Nomina sunt odiosa!

Hiervoren is slechts in ruwe lijnen aangegeven hoe de slag in het Teutoburgerwoud en de daarmede in rechtstreeksch verband staande Romeinse krijgsvruchten zich in werkelijkheid hebben toegedragen. Dit was van den aanvang af onze bedoeling en wij willen daarmede volstaan. Het onderzoek in onderdeelen, en de beantwoording van verschillende vragen van ondergeschikt belang, welke zich nog voordoen, beslaan een zeer ruim veld en kunnen beter in de toekomst door deskundigen en geleerde detaillisten geschieden.

Wij laten zulks daarom aan te dier zake meer bevoegden over.

Ten slotte nog een woord van welgemeenden dank aan onze trouwe helpers en medewerkers, zonder wier, op hoogen prijs gestelden, moreelen en daadwerkelijken bijstand, de samenstelling van dit werkje nauwelijks mogelijk zou zijn geweest.

November 1937.

w. g. A. D. MULIER.

Hij liet het manuscript drukken bij de firma Misset in Doetinchem. Waarschijnlijk werd het boek nooit officieel gepubliceerd, maar heeft Muller het alleen verspreid onder zijn vrienden en kennissen.

Aan het eind van de jaren dertig maakte Muller kennis met enkele militairen van de Staf Territoriale Bevelhebber Oost, welke staf naar Apeldoorn was overgeplaatst en tijdelijk een kantoor had in een deel van Hotel Bloemink. Onder hen bevonden zich onder andere Boomsma, chef-staf Dijkstra en kapitein-adju-

dant Heijmans, de vader van mevrouw Wienhoven.

De heren brachten menig aangenaam uurtje in elkaars gezelschap door, waarbij veel gediscussieerd werd over het onderzoek dat Muller had gedaan naar de Varusslag. Tot groot genoegen van de heer Muller werd besloten tot het maken van een gedenkplaat; voor de Latijnse tekst zorgde de heer Heijmans. De toenmalige eigenaar van Hotel Bloemink, de heer Helman, gaf zijn hooggewaardeerde gast toestemming om de marmeren plaat met vergulde letters aan de muur te bevestigen.

'Grand Hotel-Pension
Bloemink' in 1919.
Foto: collectie Roel Boon.

Hotel Bloemink

Het hotel dateert van ongeveer 1845. Christiaan Bloemink begon het hotel op grondgebied van paleis Het Loo. Bij de oprichting kreeg de zaak de naam De Nieuwe Kroon, een naam die (waarschijnlijk) is ontstaan door de Belgische revolutie. De kroon van de toenmalige koning Willem II was tijdens de revolutie in Brussel. Dat was de kroon van het Koninkrijk der Nederlanden zoals dat was gevestigd bij het Congres te Wenen. Toen de revolutie voorbij was, is deze kroon in Brussel gebleven en moest er een nieuwe worden gemaakt. In de tijd dat Bloemink zijn bedrijf startte en nog geen naam had bedacht, was die nieuwe kroon net klaar.

Vanaf het begin had de zaak een goede naam. Dat kwam vooral door de goede maaltijden en de uitstekende bediening. Bovendien lag de zaak erg gunstig aan de toenmalige invalsweg vanuit Amersfoort. Het bedrijf profiteerde ook meteen van de ligging nabij paleis Het Loo. De daar geleverde troepen gaven dikwijls feesten. Bloemink was niet alleen logementhouder maar ook voerman. Hij liet een *omnibus** rijden vanaf het station naar paleis Het Loo, met uiteraard een halte bij zijn zaak.

Helaas heeft Christiaan Bloemink de verdere groei van het hotel niet meer kunnen meemaken. Hij stierf op 4 juni 1884. Zijn vrouw nam het bedrijf over, wat voor velen een wat ongewone situatie was in die tijd. Na een verbouwing in 1913 onder leiding van de Apeldoornse architect A.H. Wegener kreeg het de naam Hotel Bloemink.

* Een omnibus ('voor allen') was een openbaar vervoermiddel met oorspronkelijk de banken in de lengte van de wagen. Nog te zien bij de Koninklijke Stallen van paleis Het Loo.

Mecklenburglaan 20

Eerste stenen op landgoed De Veenkamp

Eerste steen in het woonhuis, met de tekst:

*De eerste steen gelegd
door
Alexander Frederik Steers
geboren den 1 December 1847,
Den 10 Maart 1851*

De Veenkamp

De buitenplaats De Veenkamp werd in 1708 al genoemd op de tiendblokkenkaart vervaardigd in opdracht van het Utrechtse kapittel van St. Marie door de landmeter Justinus van Broeckhuijsen. Het huidige huis De Veenkamp werd in 1851 gebouwd in opdracht van prins Hendrik de Zeevaarder (1826-1879) of prins Alexander, de broers van koning Willem III. Vermoedelijk is het gezet door architect H.F.G.N. Camp, die ook Het Aardhuis in Hoog Soeren voor de koning bouwde.

Het woonhuis werd gebouwd voor de Engelse stalmeester van prins Hendrik, Henry Steers; diens drie jaar oude zoontje Alexander Frederik legde de eerste steen van het woonhuis. Stalmeester Henry Steers dreef de stoeterij voor de prinsen Hendrik en Alexander. Op De Veenkamp werden rijpaarden gehouden voor de leden van The Royal Loo Hawking Club (1839-1855) ten behoeve van de valkenjachten die

Eerste steen in het koetshuis, met de tekst:

*De eerste steen gelegd
op 1 September 1884
door
Herman Willem Daendels
Geb. den 19 April 1873*

regelmatig op Het Loo gehouden werden. Naast valkenjachten waren er ook paardenrennen.

Omstreeks 1870 gaf koning Willem III het gemeentebestuur toestemming om de stallen van de stoeterij achter huize De Veenkamp te gebruiken voor noodhospitaal. In die tijd heersten in Gelderland pokken- en cholera-epidemieën en in Apeldoorn was geen verpleeginrichting. Tot gebruik voor dit doel kwam het echter niet. In Apeldoorn brak geen cholera uit en de pokken kregen maar enkele Apeldoorners. Na de dood van prins Hendrik op 18 januari 1879 liet de koning, die De Veenkamp had geërfd, in 1880 de terreinen met opstallen veilen ten behoeve van de erven van de prins.

De volgende eigenaar werd de heer Henry Thierry Daendels, geboren in Soerabaja in 1838 en overleden in Apeldoorn op 6 maart 1926 (zie ook bij Oranjepark). Hij was de kleinzoon van mr. Herman Willem Daendels, gouverneur-gene-

De villa.

raal van Nederlands-Indië van 1807-1811. In Leuven studeerde hij geodesie. Hij had vier kinderen: zoon Henry Thierry jr., zoon Egbert August, dochter Constance J. Elisabeth en zoon Herman Willem. Zoon Herman Willem legde op 1 september 1884 de eerste steen van het in 2000 nog bestaande koetshuis. De kinderen gingen in Apeldoorn naar de HBS. H.T. Daendels liet de tuin van De Veenkamp in Engelse landschapsstijl aanleggen door tuinarchitect Henri Copijn.

In de *Apeldoornsche Courant* van woensdag 10 maart 1926 is het volgende te lezen:

“In den ouderdom van 88 jaar is Zaterdag overleden één onzer oudste en bekende plaatsgenooten, de heer H.Th. Daendels van ‘De Veenkamp’ op Het Loo. In allen eenvoud werd gistermiddag het stoffelijk overschot van den heer H.Th. Daendels op de Nieuwe Begraafplaats ter aarde besteld. ... Vooral op het gebied van de landbouw en veeteelt heeft de overledene in onze gemeente gearbeid. Na zijn jonge jaren in Amerika doorgebracht te hebben, vestigde de heer Daendels zich met zijn familie op de ‘Veenkamp’. De veestapel van de ‘Veenkamp’ was in die dagen in den omtrek van algemeene bekendheid. ... In de afdeeling van de Landbouw luisterde men gaarne naar zijne adviezen.”

Zijn dochter Constance bleef op het landgoed wonen. Vanaf 1951 tot de zomer van 1999 heeft mevrouw E.M. Daendels, de dochter van Egbert August Daendels, De Veenkamp bewoond.

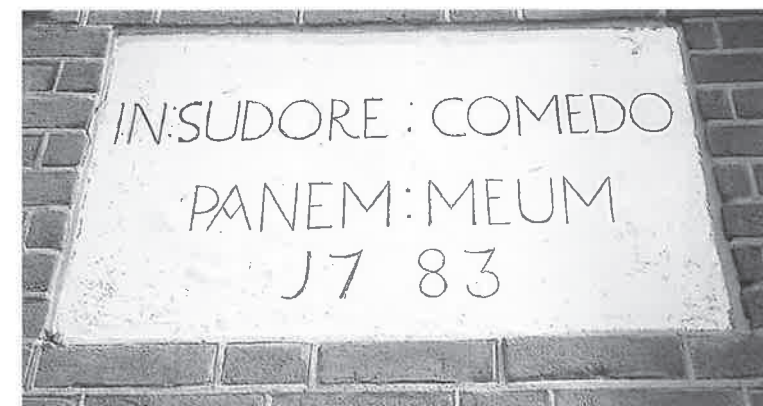
Deze buitenplaats heeft in 1990 de status van landgoed gekregen en is een unieke groene oase in een bebouwde wijk. Omstreeks 1920 wilde de gemeente op deze plek een abattoir vestigen en in de jaren 1950 en 1960 wilde men dit terrein graag gebruiken voor hoge en lage woningbouw. Dat is gelukkig niet doorgegaan. Sinds 15 februari 1991 is De Veenkamp een rijksmonument. De twee smeedijzeren draaihekken die toegang geven tot het landgoed aan de kant van de Zwolseweg hoek Mecklenburglaan zijn daar in 1963 geplaatst. Het zijn de toegangshekken van de voormalige, eerste begraafplaats buiten de bebouwde kom van Apeldoorn. Op de plaats van dat kerkhof aan de Loolaan werd schouwburg Orpheus gebouwd. De hekken zijn bevestigd aan twee gemetselde hekpijlers; de afdekplaten zijn eveneens afkomstig van de oude begraafplaats.

Toegangshekken, afkomstig van de voormalige begraafplaats aan de Loolaan.

Molenallee 10, Loenen

Gevelsteen in boerderij Het Turfhekke

De bouwer van de oorspronkelijke boerderij liet in 1783 in een gevelsteen de volgende Latijnse woorden aanbrengen:

*In sudore comedo
panem meum
1783*

Deze woorden omvatten de bekende bijbeltekst uit Genesis 3 : 19: “In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten”

Het Turfhekke

In 1938 schiep een pyromaan er behagen in om in deze omgeving diverse branden te stichten, waarbij enkele boerderijen afbrandden, waaronder boerderij Het Turfhekke. Na de brand dreigde de gevelsteen verloren te gaan, maar dankzij particuliere bemoeienissen werd de steen weer ingemetseld in de nieuwe boerderij. Boerderij Het Turfhekke was een oud bezit van Huis Ter Horst, in welke onmiddellijke omgeving gebouw en gronden ook liggen. Tot 1924 bleef het in het bezit van de families die het kasteel bewoonden. Tot dit bezit behoorden diverse boerderijen, ‘bouwmans- en daggelderswoningen’, een was- en strijkinrichting, een papierfabriek, een korenmolen, enkele villa’s en diverse percelen bouwland en weiland. De boerderij met bijbehorende varkenshokken, mestvaalt, stenen kookhuisje, wagenloods en 7 ha grond was in die tijd verhuurd aan Bertus Havekes voor f 240,= per jaar.

Herbouwde boerderij na de brand.

Oranjepark

Bank ter herinnering aan H.C. van der Houven van Oordt

Monumentale hardstenen bank, geplaatst in 1892 op initiatief van de 'Vereeniging tot Veraangenaming van het Verblijf', de VVV, als blijvende herinnering aan de heer Van der Houven van Oordt. De bank is gemaakt naar een ontwerp van J.A. Wijn, plaatselijk architect.

Van der Houven van Oordt

In 1876 vestigde zich in Apeldoorn de man die een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van Apeldoorn: Hendrik Christiaan van der Houven van Oordt (1837-1901).

Om de één of andere reden heeft hij de meisjesnaam van zijn moeder voor de familienaam Van Oordt geplaatst. Hij werd in Rotterdam geboren, volgde een landbouwopleiding en werd eigenaar van het landgoed Groot Oever in Wapenveld, waar hij een groot boerenbedrijf beheerde.

Daarnaast was hij ook nog steenfabrikant en eigenaar van een steenfabriek in Heerde.

Hij bekleedde vele functies: dijkgraaf van het polderdistrict Veluwe, gemeenteraadslid te Hattem, gedeputeerde van de Provinciale Staten van Gelderland en voorzitter van de Kamer van Koophandel.

In Apeldoorn kocht hij het landgoed De Pasch, 22 ha groot, voor nog geen 17 cent per vierkante meter. Het bestond hoofdzakelijk uit bos, bouw-

en weiland en was gelegen even ten noorden van de Deventerstraat. Hij bewoonde eerst de op het landgoed liggende villa De Pasch, die later werd afgebroken om plaats te maken voor het Leesmuseum (de vroegere Openbare Bibliotheek, Regentesselaan hoek Generaal van Swietenlaan), in 1912 gebouwd door A.H. Wegerif. Het woonhuis Hermitage aan de Jhr. mr. G.W. Molleruslaan 38, gebouwd in chaletstijl, werd in 1876 door Van der Houven van Oordt voor zichzelf gebouwd.

Wegen rond het Oranjepark

Het Oranjepark, het oudste park van Apeldoorn uit 1876, werd door Van der Houven van Oordt geschonken aan de gemeente. Vader en zoon Hoogeweg uit Zutphen, in die tijd bekende landschapsarchitecten, maakten het totaalontwerp voor het park. De aangelegde vijverpartijen in dit park en in de andere parken worden ondergronds gevoed door één en dezelfde spreng. Op 13 mei

1876 werd het Oranjepark feestelijk in gebruik genomen. De eerste wandelaars waren koning Willem III, de heer Van der Houven van Oordt en burgemeester mr. J.A. van Hasselt.

De Stationsstraat en de Regentesselaan werden aangelegd op kosten en initiatief van Van der Houven van Oordt in 1876, het jaar van de aansluiting van Apeldoorn op het spoorwegnet. Hij deed dit om toekomstige bewoners uit de 'Randstad' te lokken bij het kopen van een van zijn percelen. De Regentesselaan heette oorspronkelijk Middellaan.

Naast Oranjepark, Stationsstraat en Regentesselaan stond Van der Houven van Oordt ook de Vijverlaan (nu Jhr. mr. G.W. Molleruslaan) aan de gemeente af. De wegen werden opgeleverd met een aarden baan. In de overdrachtsakte werd vastgelegd dat de gemeente de verharding van de wegen en de benodigde verlichting voor haar rekening moest nemen. Ook het onderhoud kwam ten laste van de gemeente.

Ongeveer 10 jaar na de aanleg van het Oranjepark kwam het landgoed De Vlijt in handen van de N.V. Olster Steenfabrieken. Van deze steenfabrieken waren H.C. van der Houven van Oordt, zijn broer A.P.M. van Oordt (inderdaad zonder Houven) en H.T. Daendels (zie ook Mecklenburglaan 20) commissaris. Deze N.V. ging verder met de verkaveling van het landgoed De Vlijt opdat er meer huizen gebouwd konden worden. In dit gebied werden wegen aangelegd en het Wilhelminapark. Het Wilhelminapark met de omliggende wegen werd op 10 mei 1890 overgedragen aan de gemeente (zie ook Wilhelminapark).

In 1909 werd door de weduwe van Jonkheer Van Haersma de With, die toen op Marialust woonde, het Prinsenveld aan de gemeente overgedragen. Dit park is aangelegd naar ontwerp van gemeentearchitect De Zeeuw (zie ook Verzetsstrijderspark en bank van wethouder Van Wijhe).

In 1959 kwam het Oranjepark volop in het nieuws. De gemeente wilde op deze plek een cultureel centrum met een schouwburg bouwen, maar de Apeldoornse bevolking protesteerde fel. Immers er bestaat een (onderhandse) koopakte getekend op 28 december 1874, ondertekend

door H.C. van der Houven van Oordt, de burgemeester en de gemeentesecretaris. Als voorwaarde staat in die akte genoemd, dat de gemeente zich verbindt "het niet aan zijn bestemming als openbare wandelplaats te zullen onttrekken, er derhalve niet op te zullen bouwen, noch te dulden of toe te staan dat er op worde gebouwd". In de gemeenteraadsnotulen van september 1874 werd echter gesproken over een schenking en niet over een koop; toch ondertekenden burgemeester en secretaris kort daarna het koopcontract. Schouwburg Orpheus kwam niet in het Oranjepark maar werd gebouwd op de plek waar vroeger Apeldoorns eerste begraafplaats buiten de bebouwde kom was (zie ook Planetenlaan 29).

De Parken

De bebouwing rondom deze parken is zeer karakteristiek en herinnert aan de periode waarin Apeldoorn een economische groei doormaakte na de opening van het Apeldoorns Kanaal in 1829 en de aansluiting op het spoorwegnet in 1876.

De aanleg van de parken en de overdracht daarna aan de gemeente was ook in het belang van de schenker; men wilde graag aan een mooi park wonen en de kavels waren daardoor in trek.

De doelstelling van de N.V. Olster Steenfabrieken was: "het cultiveeren en de exploitatie van eenige onroerende goederen en het drijven van den bosch-, weide- en akkerbouw, zoomede het vervaardigen van steen- en andere bouwmaterialen, met den aan een en ander verbonden handel in den uitgebreidsten zin".

Henry Thierry Daendels werd belast met de verkoop van (bouw)kavels van het landgoed De Vlijt. Tot ca. 1930 werden de bouw kavels in de Parken graag gekocht. Daarna ging men liever in het bosrijke villapark Berg en Bos wonen. Toen de verkoop van bouw kavels niet goed meer lukte, is de grond rond Marialust verkocht aan de gemeente Apeldoorn.

Als Van der Houven van Oordt een bouw kavel verkocht, dan deed hij dat meestal onder het beding dat de stenen die voor de bouw nodig waren, moesten worden gekocht bij zijn steenfabriek. Zo was er een zekere bouwondernemer Casparis Emming (officieel was zijn naam

Imming) uit Zutphen die zijn panden bouwde met de goedkope stenen van de steenfabriek van Van der Houven van Oordt, o.a. te hard gebakken of misvormde stenen.

Om die reden bepleisterde Casparis zijn panden en verfraaide hij ze met allerlei ornamenten. In deze zogenaamde Casparishuizen is door ons geen eerste steen gevonden; de huizen waren dikwijls (bijna) klaar bij verkoop!

Van der Houven van Oordt was ook stichter van het eerste Hotel Apeldoorn, dichtbij het station gelegen. Hij hield zich tevens bezig met studieobjecten zoals de drooglegging van de Zuiderzee. Daarover schreef hij in 1898 een publicatie, die, vele jaren later, de aanzet zou geven tot het inpolderingsplan van ir. C. Lely.

Planetenlaan 29

Gedenksteen 100.000ste inwoner van Apeldoorn

Gedenksteen aan het geboortehuis van de 100.000ste inwoner van Apeldoorn, aangeboden door het gemeentebestuur omstreeks 1980, met de tekst:

*Hier is op 28 maart 1958 geboren
Elisabeth Anne van den Berg
100.000ste inwoner van Apeldoorn*

Elisabeth Anne van den Berg

“Elisabeth Anne van den Berg, een welgeschapen meisje van ruim 7 en een half pond, werd in de ochtend van donderdag op vrijdag geboren. Zij is de 100.000ste inwoner van de gemeente Apeldoorn! Onmiddellijk nadat haar vader, de heer H. van den Berg, adjudant bij de Koninklijke Marechaussee, op het stadhuis aangifte had gedaan, verschenen er bulletins en gingen de vlaggen rondom het raadhuisplein en later ook in andere delen van Apeldoorn uit.”

“De geboorte van uw dochter is voor Apeldoorn van historische betekenis”, zei burgemeester A. L. des Tombe, die ijlings op het stadhuis werd ontboden, tot de eerst wat verbouwereerde, later extra gelukkige vader. “We hebben met de geboorte van uw dochter een grens bereikt, die voor onze gemeente belangrijker is dan alle grenzen ter wereld.

Apeldoorn heeft zich thans gerangschikt onder de grote gemeenten.”

Aldus de *Nieuwe Apeldoornse Courant* van zaterdag 29 maart 1958.

De voorpagina van de krant werd toen geheel in beslag genomen door de feestelijke gebeurtenis. Burgemeester Des Tombe nam een deel voor zijn rekening onder de kop ‘Allure geven’. Ook op volgende bladzijden was veel te lezen naar aanleiding van de geboorte van Elisabeth Anne. Apeldoorn was de dertiende grote gemeente van Nederland geworden na Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Haarlem, Utrecht, Groningen, Enschede, Arnhem, Nijmegen, Breda, Tilburg en Eindhoven. Uit een artikel met de kop ‘De volte van Apeldoorn’ is de volgende tekst:

“De volte is daarom niet alleen een zaak voor gemeentebestuurders en planologen, maar ook voor hen die in geestelijke en culturele zieleiding moeten geven. Weet u waarmee wij de volte als psychische druk op een bevolking kunnen bestrijden? Eenvoudig gezegd: met een nieuw raadhuis, dat een burgerzaal heeft, met een verenigingsgebouw en een schouwburg, met kerkgebouwen, met centra dus in het stedelijk leven, waar bindingen tot stand komen en waar ‘volte’ wordt omgezet in gemeenschap.

Het is onbegrijpelijk dat velen in het geheel van de bevolkingstoename en de structuurwijzigingen in Apeldoorn de functie van een verenigingsgebouw-schouwburg-concertzaal nog niet als urgent kunnen zien.”

Schouwburg Orpheus kwam er en opende op 12 maart 1965 zijn poorten. Het terrein van de schouwburg met het parkeerterrein was Apeldoorns eerste begraafplaats buiten de bebouwde kom. In 1953 was begonnen met het ruimen van de graven en daarna werd het bekend als het Park Loolaan. In 1958 kwam er een speelplaats in dit park. Liesbeth Anne was een paar weken oud toen zij in de kinderwagen door haar moeder door een papieren deur werd geduwd en zo de speelplaats symbolisch opende.

Bij het uitzoeken en navragen om op het spoor te komen van Elisabeth Anne van den Berg, vertelde haar moeder dat Liesbeth verongelukte en overleed op 15 oktober 1979 in Utrecht. Haar ouders hebben haar op de natuurbegraafplaats in Assel begraven.

Na het overlijden van Liesbeth had haar moeder behoefte aan een publieke herinnering.

Omstreeks 1980, op 28 maart (de geboortedag van Liesbeth), bood burgemeester jhr. drs.

P.A.C. Beelaerts van Blokland haar ouders een gedenksteen aan.

Met toestemming van Liesbeths moeder werd deze tekst opgesteld.

Prins Hendrikplein

Herdenkingsboom prins Willem van Oranje, met hekwerk

Foto: Hans Hilkenmeijer.

Zomereik, *Quercus robur*, geplant op 24 april 1933 door een dochter van de toenmalige burgemeester mr. W. Roosmale Nepveu ter gelegenheid van de 400ste geboortedag van prins Willem van Oranje (1533-1584).

In het hekwerk zijn de symbolen van het Huis van Oranje-Nassau verwerkt: de klimmende leeuw is het symbool van Nassau en de jachthoorn van Oranje. Op één van de hoekposten staat het jaartal 1933.

Om de boom stond oorspronkelijk een zeshoekig, ijzeren hek met op de hoeken natuurstenen posten; op deze hoekposten een sierlijk kroontje. Bij herstel van het hek moest in verband met de omvang van de boom het hekwerk worden uitgebreid met twee elementen.

Willem van Oranje

In 1933 werd in het gehele land het feit herdacht dat prins Willem van Oranje vierhonderd jaar geleden op kasteel Dillenburg in Duitsland werd geboren als zoon van de graaf van Nassau.

Op 11-jarige leeftijd werd hij universeel erfgenaam van zijn neef René van Chalon, prins van Oranje. Nadat keizer Karel V daaraan zijn goedkeuring had gehecht, werd de jonge graaf Willem nu ineens prins van Oranje, een machtig en rijk man die in Brussel zijn verdere opvoeding en opleiding kreeg aan het hof van de keizer. Nadat keizer Karel V in de Nederlanden en Spanje was opgevolgd door zijn zoon Philips II, veranderde het bestuur in de Nederlanden en werd de ver-

draagzaamheid jegens andersdenkenden zo slecht, dat vele edelen en burgers zich er tegen gingen verzetten, ook Willem van Oranje. Als voornaamste edelman en stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht (na 1580 ook van Friesland) werd hij op den duur leider van het verzet tegen koning Philips II. Zo begon in 1568 een strijd van de Nederlanders tegen Spanje die in 1648 met de Vrede van Munster werd afgesloten. Prins Willem van Oranje werd echter al op 10 juli 1584 door Balthasar Gerardts in Delft vermoord. Door de leiding die hij aan het verzet had gegeven, kreeg hij later de eretitel Vader des Vaderlands, zoals ook koningin Wilhelmina hem graag noemde.

Radioweg / Turfbergweg, Radio Kootwijk

Herinneringen aan de radio-telefoonverbinding tussen Nederland en Nederlands-Indië

Bronzen wereldbol op een driehoekige, stenen sokkel, en een zwerfkei, gelegen in een plantsoentje op de aansluiting van de Radioweg en de Turfbergweg. Geplaatst ter herinnering aan het 10-jarig bestaan van de radio-telefoonverbinding voor de Nederlandse bevolking tussen Nederland en Nederlands-Indië.

Op deze globe ligt niet de noordpool maar Nederland (Radio Kootwijk) bovenaan, aangegeven met een sterretje van brons. Oorspronkelijk bevond zich in de top nog een robijntje, maar dit steentje is in de Tweede Wereldoorlog gestolen.

De grote zwerfkei werd geplaatst door personeel van het radiozendstation. Het hoofdbestuur van de PTT schonk de wereldbol.

Op de drie zijden van de sokkel van de wereldbol staan de teksten:

*H.M. de koningin-moeder
wijdde de verbinding in te
s-Gravenhage in de PTT-
studio sprekende met
de landvoogd en diens
gemalin te Batavia*

(Onder deze tekst is een rechthoek uitgespaard.
Dit is altijd zo geweest.)

*Op 28 februari 1928
stelden de Nederlandsche
en Nederlandsch-Indische
PTT-diensten de door hen
tot stand gebrachte
radiotelefoonverbinding
tusschen Nederland
en Nederlandsch-Indië,
de eerste in haar soort
ter wereld,
ter beschikking van
het Nederlandsche volk*

*Ter herdenking
van het 10-jarig gebruik
der verbinding heeft
het personeel van het
zendstation gezamenlijk
het granieten door
de natuur aan Kootwijk
geschonken moment,
naar deze plaats verlegd,
ten einde
dien belangrijken datum
in eeuwigen steen voor
het nageslacht te bewaren*

In de nabijgelegen zwerfkei, waarin door beeldhouwer Titus Leeser een reliëf in de vorm van een masker met een roepende mond werd gebeteld, staan de jaartallen 1928-1938 28-2 en de tekst *Hallo Bandoeng!*, de alom bekende tekst waarmee de radiotelefonische contacten werden geopend. Linksboven in de zijkant van de zwerfkei staat in kleine letters nog de naam *T. Leeser*.

Radio Kootwijk

Bijna een eeuw geleden begon de Rijkstelegraaf (de PTT) proeven te nemen met draadloze telegrafie. Met de vroegere kolonie Nederlands Oost-Indië had ons land telegrafische verbinding via buitenlandse kabels. Maar nadat in 1914 de Eerste Wereldoorlog was uitgebroken, bleek dat daarop in tijden van nood niet te vertrouwen viel. Al vóór 1914 waren er radiostations voor telegrafische verbindingen (met morseseuinen dus) tussen de Nederlands-Indische eilanden opgericht. In 1917 begon men, onder leiding van dr. ir. C.J. de Groot, op Java aan de bouw van een groot zendstation, waarvan de antenne op Nederland gericht werd. Een zender had dr. De Groot in de Verenigde Staten gekocht. De ontvanger werd op Java gebouwd en na de oorlog naar Nederland verscheept.

De verbinding van oost naar west moest nog aangevuld worden met een radioweg in omgekeerde richting: een zendstation in Nederland dus. Om storingen in het telefoonverkeer — dat toen nog via bovengrondse lijnen ging — te voorkomen, zocht men een onbewoond, afgelegen stuk terrein. Aan die eisen voldeed het oostelijk deel van het Kootwijkerzand. En zo ontstond Radio Kootwijk.

Het zendstation

Het industriële rijksmonument Radiostation Kootwijk, dat geheel uit beton werd opgetrokken, werd in de jaren 1920/22 gebouwd naar ontwerp van Jules M. Luthmann, architect bij de Rijksgebouwendienst. De architectuur van het zendstation is bijzonder door het samengaan van elementen van de Amsterdamse School en Art Déco. De grote hal heeft de ruimtewerking van een kathedraal.

Het was het eerste radiogebouw van Nederland. Het volkomen in de open vlakte liggende radio-

'Hallo Bandoeng'

station werd op 18 januari 1923 in gebruik gesteld, aanvankelijk voor telegrafische berichten. Pas in 1928 werd radiotelefonisch verkeer met Nederlands-Indië mogelijk.

De hoogte van de monumentale toren is ongeveer 29 meter. Boven de toegangsdeuren bevindt zich een reliëf, voorstellende een masker met geopende mond waarvan geluidsgolven uitgaan, geflankeerd door twee luisterende vrouwenfiguren, een westers en een oosters type, symboliserend de verbinding tussen Oost en West. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog bleek het zendstation sterk genoeg om een aanval van Britse bommenwerpers te doorstaan. Hoewel er een stuk of acht bommen door het dak vielen en in de zenderhal ontploften, werd het gebouw zelf maar licht beschadigd!

Tot eind 1998 verzorgde het zendstation nog de lange-afstandsverbindingen ten behoeve van de scheepvaart vanuit Nederland onder de roepnaam 'Scheveningen Radio' en maakte het deel uit van de Koninklijke PTT Nederland (KPN). Per 31 december 1998 is echter definitief het doek gevallen. De zeescheepvaart moet vanaf 1999 verplicht over satellietcommunicatieapparatuur beschikken en de korte golf voor de lange afstand is dan niet meer nodig. De satelliet is beter en 'schoner' dan de korte golf, die kraakt, piept en sist.

De toekomst van het monumentale zendstation en de bijbehorende watertoren (ook van architect Luthmann), die beide op de Rijksmonumentenlijst staan, is onzeker. Eind 1998 werd begonnen met de ontmanteling van de zenderkasten.

Het dorp Radio Kootwijk

De 37 huizen in het dorp Radio Kootwijk werden gebouwd voor PTT gezinnen. Hiervan zijn er nu nog 4 'PTT-woning'.

Ongeveer 19 huizen zijn inmiddels particulier bezit geworden. De overige woningen zijn van Woningmaatschap XIII in Den Haag.

Reuweg 26, Loenen

Gevelsteen in boerderij 't Havekesgoed

Gevelsteen in de voorgevel met de datum

18 22/7 40

en de Latijnse tekst:

*Beatus ille, qui procul negotiis
 .prisca gens mortalium
 rura bobus exercet suis
 solutus omni fenore*

In vertaling luidt de inscriptie: "Gelukkig hij die ver van staatszaken uitverkoren uit de sterfelijke mens de landerijen met zijn ossen bewerkt, hij is bevrijd van alle lasten." (Horatius)

Boerderij 't Havekesgoed

In de gevelsteen staat het jaartal 1840 vermeld, maar men vermoedt dat de boerderij hier al veel langer heeft gestaan. Boerderijen gingen vroeger dikwijls in vlammen op omdat het open vuur in de woonkeuken nogal eens zorgde voor brand. Ook was hooibroei er meer dan eens de oorzaak van dat in de boerderij 'de rode haan kraaide'. Een sluitsteen in de achterzijde van deze boerderij geeft nog aan dat op 30 mei 1859 het geheel in vlammen opging. De herbouw heeft nog in datzelfde jaar plaatsgevonden. Enkele gebinten

die nog in goede staat waren, werden hergebruikt.

Veel boerderijen hebben hun bouw te danken aan adellijke families. Zij lieten bij hun landerijen flinke gebouwen plaatsen, die werden verhuurd aan pachters. De naam van boerderij 't Havekesgoed is waarschijnlijk afgeleid van een vroegere bewoner, ene boer Havekes.

De oude boerderij is lange tijd in het bezit geweest van baron Van Hugenpoth. Deze had in het dorp vele bezittingen, hoofdzakelijk onroerende goederen. Baron Van Hugenpoth verkocht

Sluitsteen in de toog in de achtergevel, met de tekst:
18 30/5.59
verbrand
1840
herboud
op dato

regelmatig grond aan de gemeente voor aanleg van wegen en bouw van woningen. Bij de boerderij aan de Reuweg behoorde in vroeger tijden een flinke oppervlakte landbouwgrond, ruim 4,5 hectare, maar door diverse verkopen is de oppervlakte geslonken tot 38 are. In 1957 heeft baron Van Hugenpoth ook de boerderij verkocht. Tussen de gronden van de boerderij door liep tot in de jaren vijftig een zandpad, dat werd aangeduid als Het Middenpad. Vooral schoolkinderen maakten hier gebruik van als 'middendoorpadje' naar de dorpschool. Geleidelijk aan werd het padje ook gebruikt door fietsers, tot het op het laatst een openbare weg werd, waarlangs inmiddels woningen zijn verzezen. Het voormalige padje kreeg de naam De Kempe.

Soerenseweg / Badhuisweg

Steen van Rapakiwi

Grote zwerfkei van Filipstad-graniet, een vrij zeldzame grijsrode granietsoort met 3 tot 5 cm grote, ronde, violetgrijze of violetrode kristallen.

De steen is gevonden in het gebied De Enk, waar vroeger de Kwartsweg liep, nu de Robijnstraat. Dergelijke grote stenen deden vroeger vaak dienst als grenssteen tussen percelen bouwland en markegronden. Het is een kei die ver van zijn oorspronkelijke plaats (Zweden) is gevonden, vandaar de naam zwerfkei.

In 1980 stond in de *Nieuwe Apeldoornse Courant* in de rubriek Appels driemaal een artikel met als kop 'Rapakiwi', onder andere op 7 juni van een oude Apeldoornse, die schreef:

"In mijn jeugd, zo rond 1920 was de steen een vast onderdeel van onze zondagse wandeling, om te kijken en het verhaal van mijn vader aan te horen. Volgens overlevering is de kei met de ijstijd vanuit Finland mee overgekomen. Er stond indertijd een bordje bij met het opschrift 'Rapakiwi' en naar ik meen ook een jaartal. Het bordje is inmiddels verdwenen... De boompjes werden groot en de steen raakte onzichtbaar en in de vergetelheid. De plantsoendienst van Landelijke Eigendommen heeft het perkje aangeharkt en de steen rechtop gezet."

Aanvankelijk dacht men dat het een rapakiwistein uit Angermanland in Noord-Zweden was. Door advies in te winnen bij een stenendeskun-

dige is ons echter verzekerd dat het hier gaat om een Filipstad-graniet. Dit gesteente komt voor pal ten noorden van het Vätternmeer en deze stenenzone strekt zich uit in noordwestelijke richting tot de grens met Noorwegen. Het gesteente is genoemd naar de plaats Filipstad in de streek Värmland.

Deze steen met splijtvlak is in zijn soort van uitzonderlijk formaat en daardoor een monument om zuinig op te zijn. De steen moet hier gekomen zijn tijdens de Derde IJstijd, omdat in die periode de enorme massa landijs ook de Veluwe heeft bereikt.

De gemeente heeft ervoor gezorgd dat de steen goed zichtbaar is - op de samenkomst van Soerenseweg en Badhuisweg.

Verzetsstrijderspark

Bank ter herinnering aan M. van Wijhe

Bank van *Maulbronner** zandsteen met zittingen van hardhout; in het middenstuk is een bronzen plaat aangebracht met in reliëf de beeltenis van de heer M. van Wijhe en tekst. Ontwerper van deze bank is Pieter Puype, met advies van plaatselijk architect De Zeeuw.

Op de bronzen plaat staat de tekst:

*M. v. Wijhe Ezn, 16-3-1868 10-12-1932
Oud-dir. van de Stichting Hoenderloo,
Wethouder der gemeente Apeldoorn.*

Aan de voorzijde is in steen gebeiteld:

Van zijne Jongens en Vrienden

en aan de achterzijde:

Onthuld 19 mei 1934

Stichting Hoenderloo

Op een kaart uit 1629 komt, even ten noorden van Hoenderloo, de naam Groot en Kleyn Barle voor. In 1804 werd hier het huis Hoog Baarlo gesticht met eromheen enkele kleine kampjes bouwland. Daarna vestigden de eerste bewoners zich in deze verlaten zuidwesthoek van het toenmalige schoutambt Apeldoorn, op de grens met het schoutambt Ede. Dit gebied bestond uit uitgestrekte heidevelden, zandverstuivingen en struikgewas.

Dominee Ottho Gerard Heldring (1804-1876) uit Hemmen in de Betuwe maakte in 1839 tij-

dens een van zijn tochten over de Veluwe kennis met deze kolonie, die bestond uit 24 hutten, bewoond door 150 mensen. Hij trok zich het lot van deze mensen aan en gunde ze een andere toekomst. Heldring had zo zijn ideeën over de ontwikkeling van de nederzetting, maar ook de bewoners zelf ontplooiden initiatieven om aan de kost te komen. Het was vooral aan Heldring te danken dat het dorp werd voorzien van goed drinkwater door het graven van een put, de zogenaamde Heldringput, inmiddels een rijksmonument. De gemeenschap kreeg ook een kerk en een school.

Als hoofd van de school trad op de heer B. Gangel, een onderwijzer die door Gedeputeerde Staten van Gelderland uit zijn functie was geschorst als hoofd van de openbare staatsschool te Appeltern omdat hij op de openbare staatsschool christelijk onderwijs gaf. In 1845 kreeg Heldring een brief uit Den Haag, waarin een mevrouw aan hem vroeg of hij een thuis wist voor een verwaarloosd meisje. Heldring dacht aan Gangel. Diens vrouw was een naaischool begonnen in Hoenderloo. Ook konden zij het kostgeld wel gebruiken. Op zijn verzoek namen de Gangels het meisje in huis. Steeds meer werd Gangels huis een onderkomen voor kinderen voor wie niet direct een passend pleeggezin gevonden werd. Bovendien bleek niet elke jongen of elk meisje geschikt te zijn voor opvang in een pleeggezin. De eenvoudige woning van de Gangels was ook niet geschikt voor de opvang van meer kinderen tegelijk. W.H. Suringar, die bekend was in de wereld van de reclassering, bezocht de overbelaste Gangel en schreef daarna aan Heldring: "Sticht te Hoenderloo een toevluchtsoord voor jongens en meisjes". Heldring en zijn vrienden gaven er gehoor aan en zochten naar een meer permanente voorziening voor beiden. In Hoenderloo was de grond uitstekend geschikt voor de landbouw, daar bleven de jongens. Voor de meisjes werd een andere plaats gevonden; zij verhuisden naar Zetten. Op 7 februari 1851 werd in Amsterdam de Stichting 'Doorgangshuis Hoenderloo' notarieel vastgelegd.

Sedert 1989 is ook orthopedagogisch instituut 't Wezeveld uit Twello, gesticht door de Salesianen van Don Bosco in 1966, onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het Jongenshuis Hoenderloo geplaatst. Tzamen vormen zij de Hoenderloo Groep.

M. van Wijhe

Onder leiding van de heer M. van Wijhe, in 1902 tot directeur benoemd, vond de eerste grote uitbreiding plaats. Tal van gebouwen voor onderwijs en gerichte vakopleidingen verrezen op het terrein van de stichting. In de twintig jaar dat Van Wijhe de directie voerde, zag hij meer dan

Bronzen plaat in de rugleuning van de bank.

duizend jongens komen. Van Wijhe had de gave om met de moeilijkste jongen om te kunnen gaan. Hij voelde zich door God geroepen voor deze taak. Hij voelde zich persoonlijk verantwoordelijk voor iedere jongen en wilde daarom ook voor elk kind de tijd nemen. Bovendien wilde hij een goede afstemming tussen de situatie in het gezin en in het jongenshuis. In menig opzicht heeft hij baanbrekend werk verricht. In 1921 nam hij ontslag en werd wethouder van Onderwijs te Apeldoorn. Op 10 december 1932 overleed hij op vierenzestigjarige leeftijd.

* Maulbronner zandsteen is een zandsteen uit de Duitse streek Maulbronn bij Karlsruhe. Zandsteen is een zachte steensoort, een zogenaamd sedimentgesteente, een afzettingsgesteente dat door bezinking is gevormd.

Verzetsstrijderspark en Vlijtseweg

Gedenksteen papiermolen, kollerstenen en villa Marialust

Gedenksteen uit één van de gebouwen van de papiermolen, die later ten tijde van de koperpletterij van De Heus als spijkermakerij dienst heeft gedaan. Op de steen, gelegd door Bernardus Gunningh, directeur van de papierfabriek van Jan Hendrik Ameshoff, staat de tekst:

*Gelegd door den Heer Bern. Gunningh
18 8/1 24*

Op initiatief van de Stichting Apeldoornse Monumenten werd deze natuursteen, grijze gedenksteen op 9 juli 1996 verwijderd vóór het gebouw eventueel gesloopt zou worden. Het bestuur van deze stichting gaf er de voorkeur aan de steen te behouden op het vroegere landgoed De Vlijt, waarop de papiermolen en de koperpletterij stonden en waarop later ook villa Marialust werd gebouwd. De steen werd los in de hal van villa Marialust geplaatst met daarbij de volgende tekst:

"Deze herinneringssteen komt van de oude papiermolen 'De Vlijt'. Bernardus Gunning(h) was de oudste zoon van de oud-Apeldoornse burgemeester Johannes Hermannes Gunning(h). Bernardus Gunning(h) werd directeur van de papiermolen toen deze in 1824 gekocht werd van zijn vader door Jan Hendrik Ameshoff. De functie van het gebouw waarin de steen in 1827 (1824 - red.) gemetseld werd, is niet bekend. Toen de

papiermolen in 1843 door de nieuwe eigenaar Willem Hendrikus de Heus werd omgezet in een koperpletterij kreeg het gebouw met deze steen de functie van spijkermakerij. Door de Stichting Apeldoornse Monumenten, (met medewerking van Remeha B.V.) aangeboden op 12 september 1996 aan de huidige eigenaar van het pand."

De naam Gunningh staat op de steen zonder h. Dat kwam vaker voor, maar - zoals de foto laat zien - is er ook geen plaats voor de h op de steen.

De Vlijt

Op de plek waar de Remeha-fabriek staat, heeft een papiermolen gestaan. In 1593 stichtte Johan Steenberg (naar hem is de Johan Steenbergstraat, het straatje tussen de Gen. Van Heutszlaan en de Vlijtseweg, genoemd) bij de Grift de eerste Apeldoornse papiermolen. Omstreeks 1618 werd bij die papiermolen ook nog een kopermolen gebouwd.

Vanaf ca. 1618 is de papiermolen in gebruik geweest bij de gebroeders Van Aelst (naar hen is de Van Aelstlaan, een zijstraat van de Gen. Van Heutszlaan, genoemd). In latere jaren kwam de papiermolen onder het beheer van de familie Van Munnickhuijsen. Daardoor stond de molen ook bekend als de Munnickhuijserpapiermolen. In 1808 werd de “van ouds her genaamd en voorheen ook geweest zijnde Kopermolen, dog zedert geruijmen tijd papiermolens” voor f 32.900,= verkocht aan Pieter van Herzele en Johannes Hermannes Gunningh. Van Herzele was rentenier, die in Leiden woonde en in 1816 zijn aandeel in de molens aan Gunningh verkocht. Gunningh heeft de papiermolen verder uitgebreid en er de naam “De Vlijt” aan gegeven. In deze molen werden toen vrijwel alle soorten schrijf- en drukpapier vervaardigd.

In 1824 verkocht J.H. Gunningh de molen met het daarbij behorende landgoed, waarbij een deel van de grond gepacht werd van de Marken, aan Jan Hendrik Ameshoff.

In de akte die op 25 februari 1824 in Amsterdam werd verleden, lezen we o.a. dat verkocht werd: “1e Eene Papier Fabriek, genaamd de Vlijt, bestaande in vier Wrijfbakken en achttien Hamerbakken, Stofkisten, twintig ijzeren persen, waaronder vier gesnedene met metalen bussen en drie lijmpersen, zes dubbele kuipen met koperen kagchels. Droogzoeders, Droogschuren, met Droogstrikken, Brandschuur, pakhuizen. Twaalf knechtswoningen met hunne schuren, Bouwshuur en Hooiberg, waaronder een koetshuis en twee aparte bergingen voor wagens en bouwgereedschappen, benevens twee Heerenhuizingen, voor de eene, een Engelsche bloemtuint en daarnevens een Boomgaard van appelen, peeren, pruimen en kersbomen. Tuinmanswoning, groote dubbele moestuinen, met circa honderdvijftig stuks perziken, abrikozen, wijngaarden en andere sijne vruchtboomen, een zeer groote Schutting met morellen, Broeijerij, loods tot berging van tuinmansgereedschappen en twee Bosschen met opgaande boomen, en eindelijk een Koepel op een Berg, aan het einde van het groote Bosch. (Bedoelde berg is nog te vinden op de grond die omsloten wordt door de

Alexanderlaan, Gen. Van Heutszlaan en Wilhelminapark, bij de kerk).

2e Het water met de grond van ouds her tot gemelde Fabriek hebbende behoord en met alle geregtigheden tot hetzelfde betrekkelijk, komende van de Korenmolen en loopende op de gemelde papiermolen of Fabriek en vandaar op de Papiermolen de stinkmolens genaamd te Noord Apeldoorn. Zoodanig als hetzelfde in vroegere tijden bij het Convent van Munnickhuijsen geprocedeerd is geweest, daarna in Erfpacht overgedragen aan Diderik van Baak en door deze wederom aan de vroegere Eigenaren der eerst Koper Molen, daarna papierfabriek hiervoor onder nr. 1 vermeld, overgegeven, met twee kampjes Land waarop gebouwen staan.”

Bernardus Gunningh, de oudste zoon van J.H. Gunningh, werd directeur in de papierfabriek van Jan Hendrik Ameshoff. Ameshoff streefde naar verdere vernieuwing van de papierfabricage en wilde van De Vlijt een modelfabriek maken. Omstreeks 1840 liet hij daarom naar de eisen van die tijd naast de bestaande molen een stoompapierfabriek bouwen. De bouw van de fabriek kostte Ameshoff zo veel geld dat een faillissement dreigde. Hij deed een aantal pogingen tot veiling van het landgoed en de fabriek maar dat leidde niet tot het verwachte resultaat en op 15 februari 1843 werd het geheel verkocht aan Willem Hendrik de Heus.

Nieuwe tijden voor De Vlijt

W.H. de Heus maakte van de papiermolen De Vlijt, die toen al op stoomkracht werkte, een koperpletterij. Deze nieuwe eigenaar was één van de hoogst aangeslagenen voor de belastingen van het Rijk! Tegelijk met de aankoop van De Vlijt werd hij ook eigenaar van een deel van de Grift met de beide oevers. Dat deel van de Grift bleef bij De Vlijt horen tot 1937. Het bedrijf De Heus had zijn oorsprong in Amsterdam aan de Schans no. 55, waar vader Hendrikus de Heus een fabriek bezat voor het vervaardigen van militaire knopen en waar eveneens koperen bladen en spijkers voor koopvaardijsschepen werden gemaakt.

Deze Hendrikus de Heus hertrouwde op

29 december 1807, voor de derde keer, in Watergraafsmeer met de uit Bordeaux afkomstige Marie Polly Cunninghame, balletdanseres. Zij kregen één zoon, Willem Hendrikus de Heus, geboren in december 1808 in Amsterdam en overleden in 1872 in Utrecht.

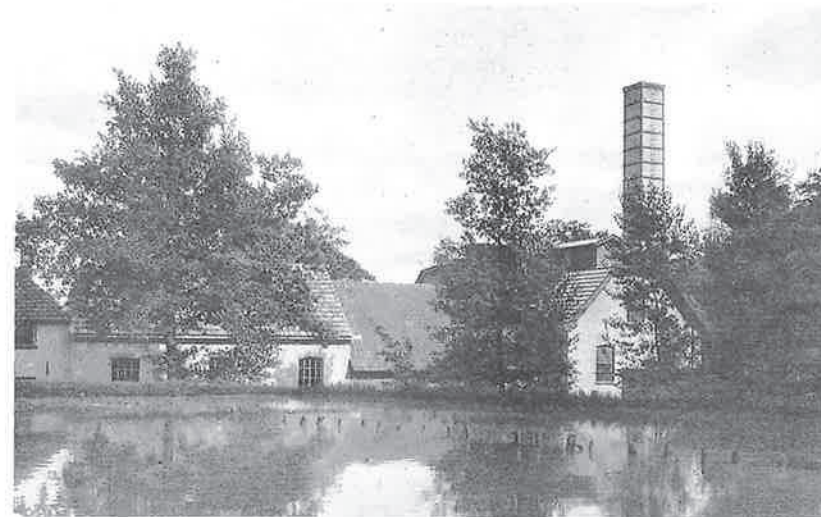
Naast het vervaardigen van koperplaten legde Hendrikus zich steeds meer toe op het slaan van penningen en munten, voor Nederlands-Indië, waarvan we nu nog enkele kunnen bezichtigen in Rijksmuseum het Koninklijk Penningkabinet in Leiden. Veel van de penningen en munten dragen het muntmeesterteken *H:*. Dit Amsterdamse bedrijf was het eerste bedrijf in Nederland dat zich 'Koninklijke' mocht noemen.

In 1832 bracht Hendrikus de Heus de activiteiten over naar Utrecht. Voor het schoonmaken van centen en duiten van 's Rijks Munt, dat ook in Amsterdam werd gedaan, kocht hij de voormalige Vingerhoedsmolen aan de Biltse Grift. Een deel van het bedrijf in Amsterdam bleef voortbestaan als een filiaal onder leiding van zijn jongere broer Pieter de Heus.

Nadat zoon Willem de Heus in 1843 De Vlijt aan de Grift in Apeldoorn had gekocht, werden de gebouwen in Apeldoorn door verandering en nieuwbouw voor koperfabricage ingericht. Geleidelijk werd de hele koperfabricage - smelterij, pletterij, staventrekkerij, spijkermakerij, draad-

trekkerij enz. - vanuit Utrecht naar Apeldoorn overgebracht, ook omdat in Utrecht de erfpachtrechten afliepen. Een koperpletterij produceerde koperen bladen die gebruikt werden voor ketels voor brouwerijen en suikerraffinaderijen, dakbedekking, dakgoten, regenpijpen enz. Een belangrijk deel van de producten had als bestemming het vroegere Nederlands-Indië en diende als huid voor zeeschepen en dukdalven. Zeeschepen kregen op die manier geen aanslag (pokken) omdat door kopervergiftiging de aanslag zich niet kon hechten; dukdalven werden hiermee beschermd ter voorkoming van aantasting door de zogenaamde paalworm. Omdat de koperpletterij zeer veel kolen nodig had en de Vlijtseweg dikwijls in slechte staat verkeerde (het was een grintweg), kreeg het bedrijf er een weg bij. Er kwam een extra uitgang naar de Gen. Van Heutszlaan. Deze achteruitgang is nog steeds duidelijk zichtbaar. Bij het kanaal werd tevens een eigen loskade aangelegd (zie Kanaal Noord 450).

Het landgoed De Vlijt werd tot 1852 door de familie W.H. de Heus gebruikt als zomerverblijf. In de wintermaanden woonden zij in Utrecht en later ook op kasteel Nijenrode, dat in 1854 werd gekocht en tot 1903 hun familiebezit bleef. Rond 1864 liet Willem Hendrikus de Heus vlak bij Marialust een nieuwe villa bouwen, die de naam Sophia's Hoeve kreeg, genoemd naar zijn vrouw.

Gezicht over de beek de Grift op de fabriek te Apeldoorn.
Foto: Gemeentearchief Apeldoorn.

Sophia's Hoeve stond tussen de huidige Van Aelstlaan en de Gen. Van Heutszlaan. In 1874, twee jaar na het overlijden van Willem Hendrikus de Heus, veranderde het bedrijf in een *Commanditaire Vennootschap** H. de Heus en Zn. Van de tien kinderen waren er toen nog zeven in leven. Vijf daarvan werden stille vennoot en Henri Guillaume Arnaud de Heus ging het bedrijf leiden, nadat hij reeds vanaf 1862 compagnon van zijn vader was geweest. H.G.A. de Heus overleed in 1902 op zijn buitenverblijf Sophia's Hoeve in Apeldoorn. Daar hij niet gehuwd was, werd het bedrijf na zijn overlijden in 1902 voortgezet door de zoon van zijn zuster, de heer H.H. Elink Schuurman. Vanaf 1902 heette het bedrijf N.V. Koperpletterij en Metaalhandel v/h H. de Heus en Zn.

Bronzen plaat ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het bedrijf in Apeldoorn, met de tekst: 'Ter berinning aan het feit dat 100 jaar geleden de fabriek van Utrecht naar Apeldoorn door W.H. de Heus werd overgebracht. Aangeboden door het personeel der N.V. Koperpletterij en Metaalhandel v.h. H. de Heus & Zoon, 1843 - 1943'.

De crisisjaren na de Eerste Wereldoorlog waren ook voor dit bedrijf zwaar. De kopervoorraad was groot en dat leidde in 1930 op één dag tot een verlies van f 30.000,-. Om voordelig elektriciteit te betrekken, werd overgegaan op arbeid in de nacht (elektriciteit voor nachttarief). Door de jaren heen was de Grift vervuild. Het gemeentebestuur probeerde de koperpletterij te verplichten tot het schoonmaken van de Grift. Dat lukte niet en in 1937 werd de Grift aan de gemeente verkocht voor f 35.000,-.

In 1943 bestond het bedrijf in Apeldoorn honderd jaar. Ter ere hiervan bood het personeel een bronzen gedenkplaat aan. Deze gedenkplaat, met een afmeting van 39,5 x 52 cm, hangt nu in de bedrijfskantine van Remeha, die dit bedrijf in 1972 gekocht heeft.

Kollersteen op het terrein van Remeha aan de Vlijtseweg in Apeldoorn.

De Kollerstenen

Bij graafwerkzaamheden in 1998 op het terrein van de Remeha fabriek aan de Vlijtseweg zijn twee zogenaamde kollerstenen opgegraven. Kollerstenen zijn molenstenen die verticaal draaien in een kollerbak om grondstoffen voor de papierfabricage fijn te malen. De stenen waren onbeschadigd omdat bekend was waar ze door de laatste directeur van de N.V. Koperpletterij en Metaalhandel v.h. H. de Heus & Zoon in de grond gestopt waren. Deze kollerstenen zijn half ingegraven te zien op de parkeerplaats van Remeha aan de Vlijtseweg. Eén kollersteen is voorzien van het jaartal 1727. Ze zijn afkomstig van de Munnickhuijserpapiermolen.

Gedenksteen in het koetshuis van villa Marialust.

Het koetshuis en de naam 'Marialust'

Het koetshuis op het landgoed werd speciaal gebouwd voor de koets waarmee door W.H. de Heus naar de Arnhemse gasfabriek gereden werd. De gedenksteen in het koetshuis werd op 5 augustus 1844 door de toen achtjarige Marie de Heus gelegd.

Tot nu toe werd altijd aangenomen dat Marialust naar haar was genoemd, maar na archiefonderzoek in de verkoopakten van De Vlijt en Marialust door de heer E.H.J. Kompanje lijkt het erop dat de naamgeving anders tot stand is gekomen:

In 1852 verkocht Willem Hendrikus de Heus het landgoed De Vlijt aan de familie Brewer. In de verkoopakte is nog sprake van 'landgoed De Vlijt'. Na verkoop door Brewer aan De Fiellietaz Goethart in 1855, komt voor het eerst de naam 'Maria's-Lust' in de documenten voor. De echtgenote van Wilhelm Brewer staat ingeschreven als Maria Antoinette Georgette de Serdere. Het echtpaar Brewer-de Serdere had twee dochters, met de namen Maria Wilhelmina Anna en Jeanne Maria Antoinette. Drie Maria's in de familie kan ertoe geleid hebben het landgoed de naam 'Maria's-Lust' te geven; later veranderd in Marialust. Over de familie Brewer is verder weinig bekend, maar volgens dit archiefonderzoek zijn zij verbonden met de naam van de villa.

Het koetshuis werd in 1999 gerenoveerd en kreeg een totaal andere functie. In de top van de gevel is een Belgisch hardstenen herinneringssteen aangebracht waarin te lezen is: *Renovatie koetshuis - laatste hand gelegd door Emma Brouwers* (met daarbij een afbeelding van haar handje) Emma is de kleindochter van de huidige eigenaar.

* Een commanditair vennoot is een deelgenoot alleen door inbreng van kapitaal en is niet gerechtigd handelend op te treden of zijn naam aan de zaak te geven.

Westenenkerpark

Bank ter herinnering aan T. Gerdes Oosterbeek

Gebogen bank van rode bakstenen, gelegen aan de rand van het Westenenkerpark op de hoek Silverweg/Koperweg. Geplaatst op 9 juni 1936 door Woningbouwvereniging De Goede Woning als huldeblijk aan de heer Tjark Gerdes Oosterbeek ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag op 1 mei 1936, toen hij na 25 jaar stopte als secretaris/penningmeester van deze woningbouwvereniging. De bank werd onthuld door de 10-jarige kleinzoon van de heer Gerdes Oosterbeek.

Architect Klosters van de woningbouwvereniging ontwierp de bank en de werknemers van De Goede Woning vervaardigden de bank in hun vrije tijd. De benodigde stenen werden verstrekt door de firma Tiethoff.

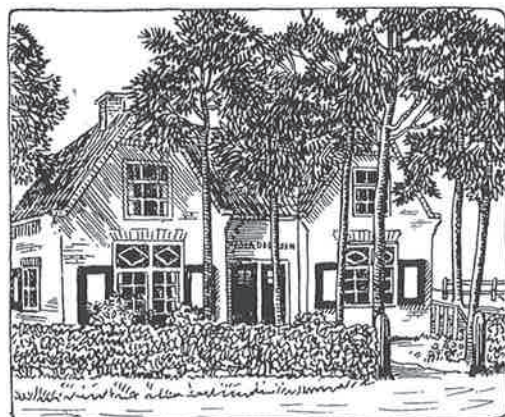
In de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van 8 juni 1936 werd een oproep gedaan om vooral te komen kijken naar de onthulling van de Gerdes Oosterbeek Bank die de volgende avond, 9 juni, om 20.00 uur zou plaatsvinden. In de krant van 10 juni staat dan onder andere:

“En niet alleen de bewoners van Westenenk, maar ook velen uit andere bouwcomplexen der ‘Goede Woning’ waren gekomen om getuige te zijn van de uiting van waardering voor de vele goede zorgen welke de heer Gerdes Oosterbeek bij voortduring heeft geschonken aan de bewoners der woningen van de vereniging waarvan hij administrateur was.”

De voorzitter van het bestuur van de vereniging, de heer A. van Brero, was de eerste die bij de

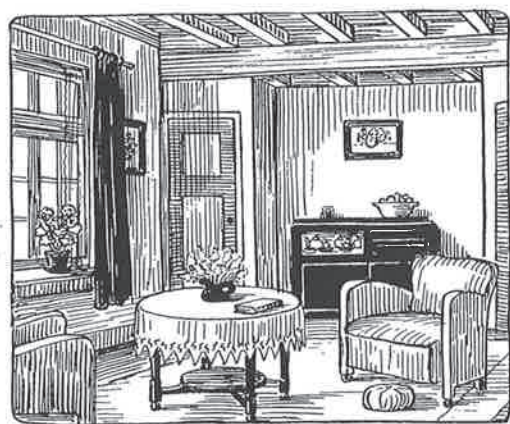
onthulling van de bank het woord tot de heer Gerdes Oosterbeek richtte. In zijn toespraak memoreerde hij dat de heer Gerdes Oosterbeek reeds een langdurige en eervolle staat van dienst achter de rug had als officier van het Nederlands-Indische Leger. Vanaf 1918 zette de heer Gerdes Oosterbeek zich helemaal in voor de belangen van de volkshuisvesting in Apeldoorn. Hij beheerde de administratie van de 14 complexen van De Goede Woning, die in 1936 elfhonderd woningen omvatte.

De heer Gerdes Oosterbeek was aanvankelijk secretaris en administrateur en vanaf 5 januari 1922 vervulde hij tevens de functie van penningmeester. Daar het bestuur in die tijd nog nauwelijks werd ondersteund door personeel in loondienst mag men veronderstellen dat de heer

ZOOALS HET

THANS IS

PENTEEKENINGEN
VAN MEJ. A. GERDES OOSTERBEEK

2

Illustratie uit "25-jarig bestaan Woningbouwvereniging De Goede Woning", 1940.

Gerdes Oosterbeek veel uren in zijn bestuursfuncties stak. Op 30 april 1936 trad hij op 70-jarige leeftijd terug.

Op 10 juni 1995 is de gerestaureerde bank opnieuw onder veel belangstelling in gebruik genomen. Bank en park werden eendrachtig opgeknapt door de bewonerscommissie Westenenkerpark, de gemeentelijke dienst Groen, Natuur en Landschap en de Woningstichting De Goede Woning. De onthulling van de bank vond plaats door mevrouw Greet Gerdes Oosterbeek, een nicht van de heer Gerdes Oosterbeek die daarvoor speciaal uit Londen was overgekomen, samen met de 87-jarige buurtbewoonster mevrouw J. J. IJlsink.

De tekeningen op de pagina uit het jubileumboekje bij het 25-jarig bestaan van de woningbouwvereniging De Goede Woning in 1940, zijn getekend door Gerdes Oosterbeeks dochter Annie. Zij was docente tekenen aan de Huishoudschool en aan de Kweekschool voor Onderwijzeressen in Apeldoorn.

Sociale woningbouw omstreeks 1900

Met het begin van de industrialisatie kwam de knecht op de achtergrond. De knecht werd fabrieksarbeider en voerde in de fabriek maar een onderdeel van het geheel uit gedurende 16 uur per dag. De vakbonden kwamen en er kwam georganiseerde aandacht voor de arbeider. Omstreeks 1900 werd er ook meer gelet op de

gezondheidszorg. Naast meer hygiëne, licht en lucht, ook meer aandacht voor de manier van wonen en leven. Slaapkamers in plaats van bedsteden. De gemeentebesturen kregen ook te maken met de woningwet van 1901 waarin aan de leefomstandigheden van de mensen veel aandacht werd besteed. Hierdoor kwam er behoefte aan woningbouwverenigingen.

Op 23 december 1915 kwamen enige ingezetenen van Apeldoorn bijeen met het doel de mogelijkheid te bespreken in Apeldoorn een woningbouwvereniging op te richten. Reeds enkele jaren daarvoor waren pogingen in het werk gesteld een woningbouwvereniging op te richten, maar gebrek aan medewerking van het toenmalige gemeentebestuur verhinderde het welslagen. Op de stichtingsvergadering was de toenmalige wethouder J. Esmeijer aanwezig, die bereid werd gevonden de vergadering te presideren en een warm voorstander bleek te zijn van de oprichting van een woningbouwvereniging. Deze werd opgericht door notaris Visscher Gorter en wethouder Esmeijer. De statuten werden vastgesteld en op voorstel van het bestuurslid K. van Trigt kreeg de vereniging de naam 'De Goede Woning'.

Door de woningwet van 1901 werd het mogelijk subsidies van het Rijk te krijgen. Er kwamen in die tijd in Nederland veel woningbouwverenigingen, zo veel dat de subsidiekraan dichterdraaid moest worden. De bouw van mooie, voor die tijd, ruime arbeiderswoningen met ruime tuinen moest veranderen. Er moesten kleinere huizen komen die compacter bij elkaar geplaatst werden. De subsidie werd veranderd: hoe groter het huis werd, des te lager de subsidie.

De eerste woningen

Terwijl het eerste complex van 60 woningen aan het Zwanenplein werd gebouwd, diende het bestuur aanvragen in om voorschotten voor de bouw van woningen aan de Kievitsweg en Duivenlaan (Adelaarslaan), op de Daalakker en op Westenenk (Houtjesdorp). In de loop van 1917 en 1918 werden al deze woningen opgeleverd.

De woningen én de wijk Westenenk zijn ontworpen door de bekende architect Henk (Ahasverus Hendrikus) Wegerif (1888-1963). Van hem werden ook huizen in Den Haag en Wassenaar

gebouwd. Wegerif introduceerde in Nederland ook de spouwmuur. In de jaren twintig werd men verplicht om de spouwmuur toe te passen in de woningbouw. Ook het doorgeefluik van de keuken naar de eethoek is een toepassing waar hij mee begonnen is.

De percelen in de wijk Westenenk zijn ruim en bieden de bewoners de mogelijkheid om eigen groenten en aardappels te verbouwen. De straten zijn genoemd naar (edel)metalen; vandaar dat de wijk ook wel Metaalbuurt wordt genoemd. Westenenk heeft nog een tweede bijnaam: 'Houtjesdorp', naar de familie Houtjes die in 1832 de boerderij Westenenk kocht. De laatste bewoner van deze boerderij, Hannes Houtjes, werd op 18 mei 1918 door een gewerschot om het leven gebracht. Hij werd gevonden met zijn hoofd op de krant die hij aan de keukentafel aan het lezen was. Deze moord is nooit opgelost. De erfgenamen van boer Houtjes verkochten de grond aan De Goede Woning, die er woningen op gezet heeft.

Het Van Brero-dorp

Op voorstel van burgemeester mr. A.L. des Tombe zouden de 40 woningen die in 1945 in de Metaalbuurt werden gebouwd het Van Brero-dorp gaan heten. Deze naam is echter nooit ingeburgerd. Voor de verdere tekst hierover verwijzen wij naar Zwanenweg 16-18.

De Metaalbuurt

De woningen in de Metaalbuurt stonden aan het eind van de vorige eeuw volop in de belangstelling. De gemeentelijke monumentencommissie stelde in 1994 bij de selectie van jonge monumenten voor om een deel van de buurt als 'beschermde stadsgezicht' te behouden. Het is een goed voorbeeld van sociale woningbouw uit het begin van de vorige eeuw. Kenmerkend voor deze tijdperiode is de aandacht die besteed is aan de details van de woningen, zoals de versieringen door bakstenen en gevelstenen. Door de variatie in woningtypen en de groene omgeving ademt de wijk de sfeer van een lieflijk dorp. Er staan veel huizen van het type twee of drie onder één kap met bovendien nog grote tuinen erbij. In de wijk werd in 1924 door werklozen het Westenenkerpark aangelegd.

Wilhelminapark

Wilhelminalinde met hekwerk

Wilhelminalinde met hekwerk, geplant in 1898 ter gelegenheid van de 18e verjaardag van koningin Wilhelmina.

Koningin Wilhelmina meerderjarig

In het Wilhelminapark staat een herinneringslinde die door de echtgenote van de burgemeester, P. A. Tutein Nolthenius-van Haeften, op 31 augustus 1898 om 13.00 uur is geplant.

Van de oorkondes die daarbij hoorden, werd er één overhandigd aan de directeur van het museum Felua (later Historisch Museum Apeldoorn); het tweede exemplaar werd in een koperen buis onder de linde ingegraven. Ze waren gekalligrafeerd door burgemeester Henri Paul Jules Tutein Nolthenius.

De tekst van de oorkonde luidt:

“Op den 31 Augustus 1898 is in het Wilhelminapark te Apeldoorn een lindeboom geplant ter herinnering aan de 18den verjaardag van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, op welke dag Hare Majesteit de regering over Nederland aanvaardde. De boom werd geschonken door den heer G. C. Overijnder en geplant in tegenwoordigheid van de Gemeenteraad, de feestcommissie, het bestuur der Afdeling Apeldoorn en Omstreken van de Nederlandsche Maatschappij van de Tuinbouw en Plantkunde en vele belangstellenden. Deze oorkonde is in tweevoud opge-

maakt, waarvan het eene exemplaar zal worden gelegd onder den boom, en het andere ter herinnering is geschonken aan het Museum Felua te Apeldoorn.”

De Wilhelminalinde werd in het park als monument aangegeven met een hekwerk, dat indertijd werd gemaakt door de smid G. van Ree voor de somma van f 58,50. Alle verbindingen van het hek werden, zoals gebruikelijk was in die tijd, geklonken. De bloemmotieven kregen de kleuren geel en wit en het hek zelf was groen geschilderd.

Rond 1985 moest het hekwerk verwijderd worden omdat de linde in het hek groeide. Delen van dit oude hekwerk zijn nog in de voet van de boom te zien.

In 1998 werd herdacht dat Wilhelmina 100 jaar geleden als koningin werd ingehuldigd; ter gelegenheid hiervan werd op 17 april (de bevrijdingsdag van Apeldoorn in 1945) door oud-wethouder Frans Buyserd een vernieuwd hekwerk om de boom onthuld. Oude delen van het hek zijn verwerkt in het tweemaal zo grote hekwerk, dat in dezelfde stijl is gemaakt door de Wageningse sieraedersmederij Van Deelen samen met J. Venrooy sme-

Wilhelminapark

Bank ter herinnering aan burgemeester H.P.J. Tutein Nolthenius

Monumentale bank gebeeldhouwd uit Franse schelpsteen. Op 9 maart 1932 onthuld als blijk van waardering voor burgemeester H.P.J. Tutein Nolthenius (1861-1930). Na de onthulling werd een oorkonde, gekalligrafeerd door zijn jongste dochter, door zijn echtgenote, weduwe P.A. Tutein Nolthenius-van Haeften ingemetseld. De bank staat tegenover zijn vroegere woning Wilhelminapark 7.

Ontwerper van de bank is Pieter Puype, die daarvoor medewerking verkreeg van plaatselijk architect De Zeeuw en tuinarchitect K.A. Berendsen.

De eigenlijke leuning bestaat uit twee onversierde vlakken, aan weerszijden geflankeerd door symbolische voorstellingen: links de kunst (een vrouwenfiguur) en rechts het ambacht (een mannenfiguur met aambeeld en hamer).

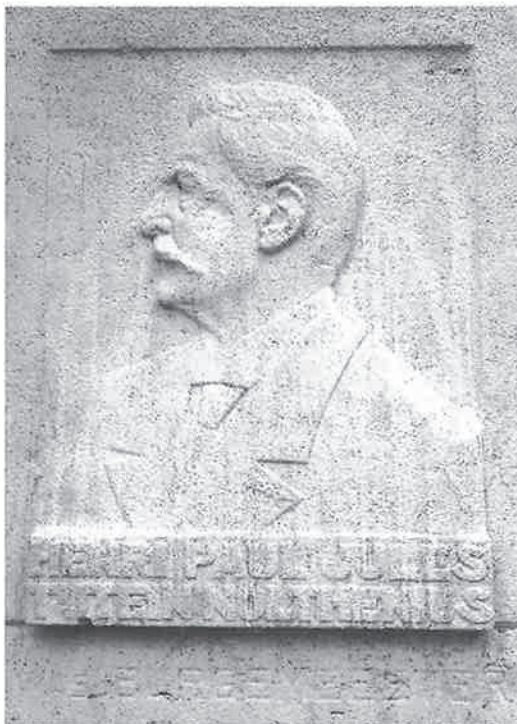
Zowel aan de voorzijde als aan de achterzijde is in het midden een bloembak geplaatst, waarvan die aan de voorzijde het wapen draagt van de familie Tutein Nolthenius.

Op de bank zijn de volgende inscripties aangebracht:

*Henri Paul Jules Tutein Nolthenius was burgemeester van
Apeldoorn en van Vlissingen, hij beschermde de kunst en het ambacht*

Hulde van de Apeldoornsche en Vlissingsche burgerij, vrienden, vereerders

*H. P. J. Tutein Nolthenius (geboren 9 maart 1861, overleden 8 december 1930)
was burgemeester van Vlissingen van 16 september 1888 tot 17 juli 1897
en van Apeldoorn van 1 augustus 1897 tot 1 juli 1910*

Portret van de burgemeester op de bank.

Wie was burgemeester Tutein Nolthenius?

Bij zijn benoeming was hij voor de Apeldoorners geen onbekende. Als derde zoon van oud-burgemeester P.M. Tutein Nolthenius had hij zijn kinderjaren grotendeels in Apeldoorn doorgebracht. Hij was op de HBS in Deventer geweest en ging daarna naar de kostschool Groot Bijsterveld te Oirschot. In 1877 werd hij als adelborst geplaatst op het Instituut der Koninklijke Nederlandse Marine, maar door ziekte maakte hij die opleiding niet af. Op 28 februari 1884 werd hij eervol ontslagen.

Hij werkte vervolgens enige tijd op de secretarie van de gemeente Ede en bij de provincie Overijssel te Zwolle.

Bij Koninklijk Besluit van 16 september 1888 werd hij benoemd tot burgemeester van Vlissingen en in 1897 volgde zijn benoeming tot burgemeester van Apeldoorn.

Op 25 april 1889 trouwde hij in Den Haag met jonkvrouw Petronella Adriana van Haften. Zij

kregen zes kinderen: drie meisjes en drie jongens. Hij overleed op 9 december 1930 te Epse, gemeente Gorssel.

Tijdens zijn bestuurlijke loopbaan kreeg hij vele onderscheidingen: in 1894 Ridder in de Orde van Oranje Nassau, bevorderd tot officier in 1898, Commandeur in de Orde van de Waakzaamheid of de Witte Valk in 1901 en Ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw in 1909.

Als burgemeester van Apeldoorn had het algemene openbare leven zijn bijzondere belangstelling. Zijn aandacht ging vooral uit naar het verenigingsleven; van veel verenigingen en instellingen was hij beschermheer.

Op zijn initiatief werd het oude raadhuis in 1898 verbouwd en vergroot. Hij was een krachtig bevorderaar van het ambachtsonderwijs. In 1901 was hij dan ook de stuwende kracht achter de oprichting van de Ambachtsschool aan de Molenstraat in Apeldoorn.

De Tutein Noltheniuslaan

In de gemeenteraadsvergadering van 22 december 1911 werd zonder hoofdelijke stemming het besluit genomen de toenmalige Kastanjelaan, die liep van de Regentesselaan tot de huidige Gen. Van Heutszlaan, de naam Burgemeester Tutein Noltheniuslaan te geven. In het advies van

B & W stond o.a.:

“Ofschoon wij meenen, dat de herinnering aan het vele goede door den voorigen Burgemeester en zijn hooggeachten vader voor deze gemeente tot stand gebracht, niet spoedig zal worden uitgewischt, zijn wij toch overtuigd, dat wij door hun naam op deze wijze aan de gemeente te verbinden, een bewijs van hoogachting en erkentelijkheid geven, dat werkelijk niet misplaatst is. Indien U van hetzelfde gevoelen zijt, mogen wij U tevens in overweging geven, het gedeelte der Kastanjelaan, van de Oranjelaan tot de woning van den Heer Koning, Kastanjelaan te blijven noemen.”

Deze laan is dus naar de twee burgervaders van Apeldoorn met de naam Tutein Nolthenius genoemd; vandaar dat bij deze straatnaam geen voorletters of titels genoemd worden.

Pieter Puype

Puype was tekenleraar en beeldhouwer in Vlissingen waar Tutein Nolthenius hem leerde kennen. Als burgemeester van Apeldoorn haalde Tutein Nolthenius hem in 1901 over naar Apeldoorn te komen om tekenleraar te worden aan de Koninklijke HBS en de Ambachtsschool, later ook aan het Gymnasium.

Het woonhuis van Puype aan de Burg. Tutein Noltheniuslaan 14 werd in 1909 gebouwd door Chris Wegerif. Het kreeg de naam ‘Zeeuwsche knoop’. De vele decoraties aan dit pand zijn door Puype zelf ontworpen; de Zeeuwse motieven zijn daarin duidelijk herkenbaar. In de top van de voorgevel van het naast het woonhuis gelegen atelier is een *tondo** geplaatst met in reliëf zijn portret met kunstenaarsbareit.

Door Pieter Puype werden o.a. ook ontworpen het borstbeeld van koning Willem I op het Raadhuisplein, het rijksmonument De Naald, de

bank van wethouder Van Wijhe in het Verzetstrijderspark, het medaillon van burgemeester Roosmale Nepveu in park Berg en Bos en de bronzen plaat met vijf portretten ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de vroegere Ambachtsschool aan de Molenstraat in 1926. Die Ambachtsschool is een onderdeel van het Edison College.

* Tondo komt uit het Italiaanse woord ‘rotondo’ dat rond betekent; het is een cirkelvormig plastisch kunstwerk, het meest toegepast aan het eind van de Middeleeuwen in Italië.

Bronzen plaat in het Edison College.

De afgebeelde personen zijn v.l.n.r.: Chris Wegerif, J. van den Braak, jhr. mr. G.W. Mollerus, R. Kerkhoven en mr. H.P.J. Tutein Nolthenius.

J. C. Wilslaan 21

Natuurpark Berg en Bos

Eén van de twee natuurstenen paaltjes van het voormalige Wilsbos op de hoek van de Bosweg en de Jachtlaan. Deze ronde, taps toelopende, natuurstenen palen van ongeveer 1 meter hoog herinneren aan het voormalige landgoed Berg en Bosch, waarnaar thans de wijk en het natuurpark zijn genoemd.

Kijkend naar deze palen met de rug naar het centrum van de stad zien we aan de linkerpaal een metalen blokje bevestigd; was daaraan vroeger misschien een toegangshek opgehangen?

Twee soortgelijke afscheidingspalen staan ook aan het begin van de oprijlaan naar villa Marialust (op de hoek Gen. Van Heutszlaan/ Verzetstrijderspark).

W.H. de Heus, eigenaar van het toenmalige landgoed De Vlijt met Marialust (zie ook bij Verzetstrijderspark en Vlijtseweg), had meer grond in Apeldoorn in zijn bezit, waaronder het landgoed Berg en Bosch dat hij in de loop der jaren had gekocht van de Ordermark. De zoon van W.H. de Heus, W.J.H. de Heus, kreeg na het

Palen van het vroegere landgoed Berg en Bosch bij Marialust in het Verzetstrijderspark.

overlijden van zijn vader het landgoed in zijn bezit en verkocht het in 1881 voor f 26.000,= aan grondeigenaar E.V. Visser uit Heerde.

Huize Berg en Bosch

Op 15 november 1887 kocht Johannes Cornelis Wils (1840-1906), koopman, wonende te Eeckeren bij Antwerpen, bij notariële akte verleden voor notaris Jhr. Teding van Berkhout te Arnhem, het terrein Berg en Bosch, in totaal 525 hectare aaneen. Wils betaalde daar f 30.000,= voor.

Door het aanplanten van grove dennen wist hij dit gebied economisch rendabel te maken. De mijnbouw in Zuid-Limburg en België was in opkomst, hét afzetgebied voor dit rondhout om mijngangen te stutten. Tot ongenoegen van veel Apeldoorners liet Wils zijn gebied omrasteren, maar later werd dat weer gedeeltelijk ongedaan gemaakt.

In 1895 liet J.C. Wils voor zichzelf de villa Huize Berg en Bosch bouwen, met een oprijlaan. Deze oprijlaan liep vanaf de Soerenseweg op de hoek van de Juniperlaan tot de villa, die ongeveer achter het restaurant Lido aan de Soerenseweg nummer 220 heeft gestaan.

Deze oprijlaan is nog steeds gemakkelijk te vinden, tegenover de Arendsburcht (Soerenseweg 125). Ook de Bosweg kwam bij Huize Berg en Bosch uit en is nog steeds als een duidelijke laan daarnaartoe te zien.

Voormalige villa Berg en Bosch.

Foto: collectie Roel Boon.

Soerenseweg in het verleden.

Foto: collectie Roel Boon.

J.C. Wils overleed in 1906 en zijn echtgenote Louise Rosalie Reusseau in 1917. Op initiatief van burgemeester Roosmale Nepveu kwam het hele terrein in 1917 in het bezit van de gemeente Apeldoorn voor f 550.000,= inclusief vijf villa's, waaronder het huidige Hotel Apeldoorn en de villa's Diana, Bella Sita en Dennenhof. Het waren de eerste villa's aan de Soerenseweg.

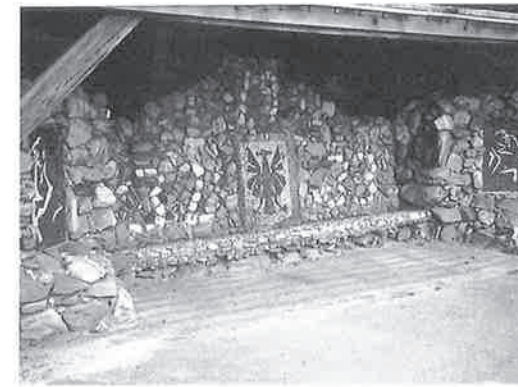
Huize Berg en Bosch werd onder andere omstreeks 1920 nog gebruikt door de Stichting Herwonnen Levenskracht als sanatorium voor tbc-patiënten en heette toen Rooms-Katholiek Sanatorium Berg en Bosch. Voor dit sanatorium werden in het bos vele militaire barakken uit de Eerste Wereldoorlog neergezet. Patiënten van dit sanatorium in Apeldoorn, en later ook in Biltoven, maakten houten speelgoed zoals poppenmeubels, auto's en treinen. Dit houten speelgoed is herkenbaar aan het stempel met dennenboom of aan de letters *ADO*, hergeen betekent Arbeid Door Onvolwaardigen. Nadat dit sanatorium naar Bilthoven was verplaatst, werd in 1933 in dit gebouw de Apeldoornse jeugdherberg De Spreng gevestigd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bood de villa met bijbehorende gebouwen onderdak aan vele vluchtelingen. In 1950 dacht men nog aan restauratie, maar door geldgebrek kon hieraan niet worden voldaan en in 1969 werd het geheel gesloopt.

Natuur- en wandelpark Berg en Bos

Het natuur- en wandelpark Berg en Bos is 270 ha groot. Het andere deel van het voormalige landgoed Berg en Bos, 255 ha, werd gebruikt voor woningbouw, Kristalbad, sportvelden, openluchttheater en openbaar groen.

De exploitatie van het huidige wandelpark Berg en Bos stond onder de stimulerende leiding van burgemeester Roosmale Nepveu. Op 28 januari 1932 werd daar de eerste spa in de grond gestoken voor het graven van de vijver, een werkverschaffingsproject onder leiding van Willem Berkhoff.

Vóór het vertrek van de burgemeester werd het Boschbad Berg en Bosch opengesteld. In 1965 kreeg het de naam Kristalbad.

Bank in het park Berg en Bos.

Twee symbolische figuren: de 'denker' en de 'ziener'.

Bij de grote vijver in het park Berg en Bos staat een bank van keien en kleine steentjes met links en rechts figuren; mozaïeken van de 'denker' en de 'ziener' symboliseren het heden en de toe-

komst. De 'denker' verbeeldt de crisistijd van de jaren dertig en de 'ziener', die in de verte kijkt, de hoop op een betere toekomst.

Omstreeks 1933 werd de bank gemaakt in het kader van het werkverschaffingsproject van het park.

Het ontwerp is van Hein Berkhoff, zoon van Willem Berkhoff, de toenmalige gemeente-opzichter die de leiding had over dit project. De bank, vervaardigd van beton, werd gemaakt in de betonloods van de gemeente, die destijds aan het Apeldoorns kanaal was gevestigd tegenover de gasfabriek, waar later het NUON-gebouw kwam. De gebruikte grote keien zijn tevoorschijn gekomen bij de grindwinning in de Loenermark, eveneens een werkverschaffingsproject.

Hein Berkhoff

Hein Berkhoff werd geboren op 30 september 1914 en overleed op 10 mei 1992 in Apeldoorn. Zijn teken- en beeldhouwtalenten werden ontwikkeld onder Pieter Puype, tekenleraar en kunstschilder.

In 1939 kreeg hij een studiebeurs bouwkunde voor de Technische Hogeschool in Delft, waar hij les heeft gehad van prof. O. Wenckebach. In de oorlogsjaren werden de lessen aan de hogeschool gestaakt, maar na de oorlog pakte hij de studie weer op. In 1949 studeerde hij af. Wederom kreeg hij een studiebeurs, dit keer voor de Ecole des Beaux Arts in Parijs. Na deze studie werkte hij geruime tijd voor de Franse architect Le Corbusier.

Eind jaren vijftig keerde hij terug naar Apeldoorn, waar hij voorzitter werd van de Vereniging voor Beeldende Kunstenaars. Naar aanleiding van een door deze vereniging georganiseerde tentoonstelling voor Nederlandse kunstenaars werd de Stichting Fraaier Apeldoorn opgericht. Een gedeelte van de gemeentelijke bouwleges werd in een fonds van deze stichting gestort voor aankopen van kunstwerken van onbekende Nederlandse kunstenaars.

Burgemeester Roosmale Nepveu

Ter gelegenheid van het einde van de ambtstermijn van burgemeester mr. Willem Roosmale Nepveu (1866-1950) op 1 juli 1934 werd een

Boven:
Medaillon in het monument.

Links:
Monument voor burgemeester Roosmale Nepveu.

roodbruine granieten gedenksteen geschonken door gemeentepersoneel, oud-ambtenaren en oud-werklieden. De onthulling vond plaats op 29 juni 1934 om 15.00 uur door de schoolarts mevrouw W.C. van Vliet.

Het bronzen medaillon werd ontworpen door Pieter Puype en draagt het portret van de burgemeester 'en profil'. In de rand van het medaillon is te lezen: 'Huib Luns sculp.' (Huib Luns, 1881-1942, Nederlands schilder en graficus en hoogleraar aan de T.H. Delft.)

De gedenksteen met het medaillon is te vinden aan de rechterkant van de eerste weg rechts na de ingang.

Na de onthulling van het monument in Berg en Bos begaf het gezelschap zich naar de theetuin achter de Berg en Bos-school, waar de burgemeester allen op een verfrissing onthaalde. Toen

de Harmonie de Roosmale Nepveu-mars ten gehore had gebracht, sprak de burgemeester er zijn vreugde over uit, dat hij met muziek Berg en Bos in- en uitgemarcheerd was: "Dit kwam nog nooit eerder voor".

Woudhuizerallee / Fortlaan (Woonzorgcentrum Talma Borgh)

Bronzen plaat ter herinnering aan dominee A.S. Talma

Bronzen plaat van 72 x 82,5 cm met het portret van dominee A.S. Talma en de tekst:

Ds. A. S. Talma

*Geboren te Angeren 17 februari 1864,
predikant bij de N. H. gemeente te Heinoord,
Vlissingen, Arnhem en Bennebroek,
lid der Tweede Kamer en van 1908 tot 1913
Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel*

Dominee A.S. Talma

Aritius Sybrandus Talma, zoon van een Friese predikant, werd in 1891 NH-predikant in Vlissingen. Vanaf 1895 trad hij politiek steeds meer in de openbaarheid als lid van de Anti-Revolutionaire Partij. In het kabinet Heemskerk werd hij in 1908 minister en zorgde hij voor arbeidswetten, octrooiwetten, radenwet en verzekeringswetten. Na 1913 speelde Talma in de politiek geen rol van betekenis meer; hij werd predikant in Bennekom en overleed reeds in

1916. (In de genoemde bron *Talma Rustoorden* staat Bennekom maar op de plaquette staat Bennebroek, evenals in de *Nederlandse Encyclopedie* door K. ter Laan.)

De door ds. Talma ingevoerde wetten zijn de voorlopers van de huidige sociale zekerheidswetgeving (AOW en WAO). Ook legde ds. Talma de basis voor de Ouderdomswet die na enkele aanpassingen in 1919 in werking trad. Vóór de invoering van de Ouderdomswet was de bejaardenzorg niet wettelijk geregeld. Was er

Woonzorgcentrum Talma Borgh.

voldoende opzijgelegd dan waren er de particuliere pensions met enige verzorging of de bejaarde regelde zijn verzorging privé in zijn eigen huis. Was er geen geld gereserveerd, dan was de bejaarde afhankelijk van familie of van kerkelijke zorg via gast- en armenhuizen. Met de inwerkingtreding van de Ouderdomswet kreeg de bejaarde zonder eigen vermogen de beschikking over een bescheiden inkomen. In 1927 was dat f 3,50 per week.

De Talma Rustoorden

Op 28 augustus 1928 werd de Christelijke Vereniging ter verzorging van Ouden van Dagen, Talma Rustoorden opgericht. Talma Rustoord, genoemd naar ds. A.S. Talma, omdat "deze minister zoveel verrichtte in de verzekeringswetten voor het heil van den kleinen man". Het doel van de vereniging was huisvesting, voeding en verzorging van personen, in het bijzonder ouden van dagen. De grondslag bij de oprichting was de Heilige Schrift, opgevat naar de verklaring neergelegd in de *Drie Formulieren van Enigheid**.

De officiële opening van het eerste Talma Rustoord vond plaats te Veenwouden op 28 mei 1929, "des namiddags halftwee (Zomertijd)". Het vierde Talma Rustoord kwam buiten Friesland en wel in Apeldoorn. De keuze viel op villa Elim, Wilhelminapark 13, omstreeks 1900 gebouwd, met 2800 m² grond. Op 5 september

1933 werd villa Elim officieel gekocht door de Vereniging Talma Rustoorden. Er werd besloten het nieuwe rustoord Talma Elim te noemen. Talma Elim aan het Wilhelminapark werd in 1998 vervangen door het nieuwe woonzorgcentrum Talma Borgh aan de Fortlaan in de wijk Het Woudhuis.

* Formulieren van Enigheid zijn aanduidingen bij hervormden en gereformeerden in Nederland voor hun belijdenisgeschriften: de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Vijfleeeregels van de Nationale Synode te Dordrecht, in 1619 uitgevaardigd tegen de remonstranten. Doordat de woonzorgcentra tegenwoordig rijks subsidie ontvangen, kan eenieder van welke geloofsovertuiging dan ook zich laten inschrijven in Talma Borgh.

Zutphensestraat

Grenspaal nummer 11 van Hoge Heerlijkheid Het Loo

Kop van de twee meter hoge Bentheimer zandstenen grenspaal met inscriptie *LOO 11*, geplaatst in 1794 rechts van de tolweg van Apeldoorn naar Zutphen. (Deze grenspaal staat aan de Grote Wetering in het buurtschap De Kar, ca. 500 meter onder de A50 door vanuit Apeldoorn.)

De Hoge Heerlijkheid Het Loo

Vroeger waren er op de Veluwe zes heerlijkheden; twee lage heerlijkheden (Hoewelaken en Scherpenzeel) en vier hoge heerlijkheden (Rosande, Doorwerth, Roosendaal en Het Loo). Een heerlijkheid was een gebied dat in leen was van een leenheer. Op de Veluwe was dat de graaf, later hertog van Gelre en weer later de Staten van Gelderland.

Het verschil tussen een hoge en een lage heerlijkheid lag in de bevoegdheid om recht te spreken. De heer van een hoge heerlijkheid mocht ook recht (doen) spreken in criminele zaken, de zoge-

naamde halsmisdrijven. Hij kon dus ook de doodstraf uitspreken.

Op 10 december 1694 werd de hoge en de lage jurisdictie "omtrent Het Loo en de buerschap Noort-Appeldoorn" opgedragen aan prins Willem III. Met de "bueschap Noort-Appeldoorn" zal bedoeld zijn de Noord-Appeldoornse mark, waarin Het Loo gelegen was. In het statenbesluit van 27 september 1695 werd het rechtsgebied aanzienlijk uitgebreid en wel met het dorp Apeldoorn en de Ordermark waarin het dorp lag, met de marken Wenum en Wiesel en met het goed Assel en de daartoe

Apeldoorn. Hij was onder meer commissaris van de Nieuwe Apeldoornsche Courant en president-commissaris van de Nettenfabriek.

Van Brero, geboren 10 november 1873 te Haarlem, was met K. de Haas oprichter van de N.V. Zeepfabrieken v/h De Haas & Van Brero. In november 1900 werd gestart met een grossierderij in poets- en smeermiddelen in het Oosterparkkwartier in Amsterdam. Na vele serieuze pogingen werd ook de fabricage van zeep-poeder ter hand genomen. Uitbreiding noodzaakte hen tot verplaatsing van het bedrijf, waarbij de keuze viel op de voormalige steenfabriek van de heer Verduyn aan de Waterloseweg in Apeldoorn, die voor dat doel in april 1908 kon worden aangekocht.

De zeepfabriek De Haas & Van Brero had een band met de vele waterrijen hier, en bracht Edelweiss-zeepoeder, Sneeuwvit-chloor, Condor- en Edelweisszeep en Old Lavendersoap op de markt. Omstreeks 1920 probeerde het bedrijf door de invoering van een cadeaustelsel de verkoop te stimuleren.

In 1924 werd de zaak omgezet in een naamloze vennootschap, waarbij de directie bestond uit de heren De Haas en Van Brero. Nadat in 1959 de firma in het Unileverconcern was opgegaan, liep de productie in Apeldoorn ten einde. Het voormalige fabrieksterrein aan de huidige Prins Willem Alexanderlaan kreeg een woonbestemming. De namen De Haasstraat en Van Brerostraat herinneren hier nog aan de activiteiten van de zeepfabriek.

Alexander van Brero was getrouwd met Elisabeth Volp, geboren 6 oktober 1869 te Amsterdam. Het echtpaar kreeg vijf kinderen: drie meisjes en twee jongens. In Apeldoorn woonden ze o.a. op Soerenseweg 126.

Evenals haar echtgenoot was ook mevrouw Van Brero bijzonder actief binnen het sociale circuit. Zo was zij lid van het Burgerlijk Armenbestuur van de gemeente Apeldoorn en een van de initiatiefneemsters tot oprichting van het zogenaamde Brokkenhuis (destijds gevestigd op de hoek van de Sprengeweg en de Loolaan, afgebroken in 1968 ten behoeve van de voormalige brandweerkazerne), waar onder andere kleding werd uitgedeeld en waar schoenen ter reparatie konden

worden gebracht. Ook was zij lid van de 'Vereniging tot heffing van het zedelijk bewustzijn'.

Beiden waren in de tijd dat ze in het westen van het land woonden officier van het Leger des Heils maar in Apeldoorn zijn ze in 1905 uitgetreden. Voor de heer Van Brero bleef het Leger des Heils altijd zijn grote liefde.

Mevrouw Van Brero-Volp is in 1946 in Apeldoorn overleden en werd begraven in Bilthoven. De heer Van Brero overleed in 1965 op 92-jarige leeftijd in Apeldoorn en werd eveneens in Bilthoven begraven, waar hij een Leger des Heils-begraffenis kreeg.

Het Van Brero-dorp

In de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van 19 april 1947 kunnen we lezen:

“De veertig arbeiderswoningen, die thans in het kader van het Bouwplan 1945 aan den Zilverweg nabij het Westenenkerpark verrijzen, zullen in de toekomst den naam ‘Van Brero-dorp’ dragen zulks als een bewijs van erkentelijkheid van de groote verdiensten, die de heer A. van Brero zich als voorzitter van de Woningbouwvereniging ‘De Goede Woning’ heeft verworven.

Deze mededeeling werd gisteren gedaan door den burgemeester v. Apeldoorn, mr. A. L. des Tombe, toen hij den eersten steen van het nieuwe complex had gelegd.

.....De heer Van Brero herinnerde er aan, dat in 1925 in den Raad een vrij warme schermseling was gevoerd over een voorstel om tweehonderd woningen te bouwen. Bij die gelegenheid werd opgemerkt, dat er geen woningnood meer was, omdat de bestaande woningen moeilijk te verhuren waren. Deze moeilijkheden zijn tot 1936 gebleven. In 1938 echter waren alle woningen verhuurd. Er is toen echter niet gedacht aan een groot plan voor nieuwbouw; daarvoor zou trouwens de medewerking van de overheid ook niet zijn verkregen. Thans heeft de nieuwbouw zeven jaar stil gelegen. ... Spr. gaf uiting aan zijn vreugde, dat thans met den bouw van woningen weer een begin kon worden gemaakt en noodigde tenslotte den burgemeester uit, tot de steenlegging over te gaan.

Nadat mr. Des Tombe aan dit verzoek had voldaan, bracht hij hulde aan den heer Van Brero, die nu reeds dertig jaar voorzitter is van ‘De Goede Woning’ en meende, dat het voor hem een bijzonder genoeg zou zijn, wederom actief te kunnen worden. Erop wijzende dat verschillende complexen van de vereniging een eigen naam dragen — b.v. het Sprengendorp — verzocht hij den heer Van Brero, te willen aanvaarden, dat dit complex naar hem het Van Brero-dorp wordt genoemd.”

Voorzover ons bekend, is dit complex woningen nooit bekend geworden onder de naam Van Brero-dorp.

In de gevel tussen de huizen IJzerweg 33 en 35 bevindt zich de gedenksteen (115 x 70 cm) met de tekst:

“De Burgemeester van Apeldoorn heeft op 25 April 1947 deze buurtschap de naam verleend van Van Brero-dorp, als blijk van waardering der gemeente Apeldoorn voor het werk in het belang der volkshuisvesting verricht door: A. van Brero, medeoprichter in 1915 en voorzitter der “Goede Woning” sedert 12 november 1918.”

Woningen van A.H. Wegerif aan de Houtweg hebben in de voorgevel telkens een geglazuurde tegel, voorstellende lente, zomer, herfst en winter.

LITERATUUR

- Aardoom, L., *Caart der Limitten van de Hooge en Vrije Heerlijckhijdt van Het Loo*, 1989.
- AO-reeks boekje 1158 *Röntgen en Nederland*, 1967.
- Bijlsma, K. en Kok P., *Siersmeden*, 1962.
- Bomhof, Hermen, *Apeldoorne Woord veur Woord*, 1998.
- Brochure *Journal 140, ter gelegenheid van het 140-jarig bestaan*, uitgegeven door Jongerenhuis Hoenderloo, 1991.
- Brochure *Leger des Heils*, uitgegeven door het hoofdkwartier in Almere.
- Brochure *Metaalbuurt*, Hooiberg Epe, 1997.
- De familie De Heus — de voorgeschiedenis*, uitgave van de familievereniging in Erichem, 1994.
- Eefting, J., *Inventaris van het archief van de Oranjevond van Orde 1893-1923*.
- Franken, CeesJan, Frank Haans en Huub Ummels, *Apeldoorn: Architectuur en stedenbouw 1850-1940*, 1997.
- Gedenkboek 1813-1913 *De Nederlandsche Handel en Industrie*.
- Haan, Coby de, e.a., *Tussen zand en zenders*, 1988.
- Hardonk, R., *Koornmullenaers, Pampiermaeckers en Coperslaghers*, 1968.
- Hazenbergh-Smilde, M.Ch.A., *Talma Rustoorden 1928-1988*, 1988.
- Hoorn, Ingrid van, *Radio Kootwijk, de wereld rond een zendstation*, 1996.
- Jochems, Martin, Siebrand Krul, Elze Luikens e.a., *Ach lieve tijd: Twaalf eeuwen Apeldoorn*, 1992.
- Herdenkingsboek *N.V. Koperpletterij en Metaalhandel voorheen H. de Heus & Zoon*, uitgegeven ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan, 1913.
- Jubileumuitgave *Woningbouwvereniging De Goede Woning*, uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan, 1940.
- Kemperink, R.M., *Vijf & Zeventig Jaar Apeldoorn*, 1984.
- Kemperink, R.M., C.J.C.W.H. Arnold, M.A.M. Franken, e.a., *Geschiedenis van Apeldoorn*, 1993.
- Kobussen, Martien, *Vroeger in Loenen*, 1993.
- Kok, J., *Sporen door Apeldoorn*, 1991.
- Loo, H.C.J. te, *Oud Apeldoorn in Woord en Beeld*, premie-uitgave van de Nieuwe Apeldoornsche Courant, 1932.
- Luikens, E., *De 14 burgemeesters van Apeldoorn*, 1993.
- Maassen, G., *Een koninklijk domein*, in Elzenga, E., e.a. *Het Witte Loo: Van Lodewijk Napoleon tot Wilhelmina, 1806-1962*, 1992.
- Pelita Nieuws*, nummer 0, 1994.
- Steeleman, Ton, *Door het oog van de naald*, 1994.
- Steeleman, Ton, *100 Jaar Nieuwe Begraafplaats aan de Soerensche Grintweg*, 1998.
- Stokhuyzen, Hans en Joop Uijttendboogaart, *Apeldoorn 1900-1962*, 1989.
- Tombe, A.L. des, *Nijver Apeldoorn*.
- Ummels, H.A.M., *Apeldoorn Verleden Tijd*, 1982.
- Ummels, Huub en Elze Luikens, *Twaalf eeuwen Apeldoorn*, 1992/1993.
- Vandermeij, Albert, *Beatrix in ballingschap*, 1983.
- Voorn, Henk, e.a., *De papiermolens in de provincie Gelderland alsmede in Overijssel en Limburg*, 1984.

COLOFON

Uitgave: Stichting Apeldoornse Monumenten / Fagus, april 2000
Redactie: Jantine Heiner, Hans Hilckemeijer en Ans Kelderman
Vormgeving: Werkgroep Kleine Monumenten
Foto's: Nico Heiner, tenzij anders vermeld
Omslag: De kaart (ca. 1910) is beschikbaar gesteld door het Gemeentearchief Apeldoorn
Drukwerk: Braakhekke Heinen, Winterswijk
ISBN: 90-700017-45-8
NUGI 923

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de Gemeente Apeldoorn.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd door middel van druk, film, fotokopie of welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de samenstellers.

13

11

69

31

43

49

99

61

71

APELDOORN

Vaassen

Elspeet

Gem. Nunspeet

Gem. Ede

Gem. Apeldoorn

Harskampseand

Gem. Barneveld

Gem. Apeldoorn

Eerbeek

Otterlo

NAT. PARK DE HOGE VELUWE

Hoenderloo

Beembeek

Lieren

Loenen

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Koninklijke

Wieselse Bosch

Houtvesterijen

Wenum

Wiesel

Beembeek

Apeldoornskan

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

Heide

Hoog Buurlose Heide

Kootwijk

Hoog-Soeren

Asselse

